

istanbul'da işgal yılları

İ. Hakkı Sunata

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

4 basım

15 Mayıs günü Yunanlılar İzmir'e asker çıkarmış. Bu, o gün öğleden sonra dedikodu kabilinden söylenmeye başladı. 16 Mayıs tarihli gazetelerde bunun doğruluğu ortaya çıktı...

Dedikodular sürüp gidiyor: Yunanlıların asker çıkarması üzerine İzmir'de büyük bir ihtilâl çıktığı, bizden 600 kadar ölü olduğu, bu miktardan fazla da Yunanlı öldüğü ve bu harekete 300 kadar kadının da katıldığı söyleniyor...

İki günden beri Yunanlıların Karadeniz kıyılarında bazı yerlere asker çıkaracağı söyleniyor. Düşmanın bu hareketleri karşısında İstanbul'da kollarım bağlı durmak, ne can sıkıcı durum. İlk imkânı bulunca o tarafa geçmeye kararlıyım...

Eylülün yedisi oldu. Bir haftadır sonsuz bir sevincin saadeti içindeyiz. Bütün endişe ve sıkıntıyı unuttuk. Hastalık, parasızlık, ıstırap, düşmanlık, gelecek endişesi, her şey, her şey unutuldu. Yalnız Anadolu Zaferi ve Yunan yenilgisi...

İ. Hakkı Sunata (1892-1988) İstanbul'da doğdu. Vefa İdadisi'ni bitirdi. Çocukluk ve gençlik yıllarına ait anıları bu dizimizde *İstibdattan Meşrutiyete, Çocukluktan Gençliğe* adıyla yayımlandı. Darülfünun (İstanbul Üniversitesi) Hukuk Fakültesi ikinci sınıfındayken, Birinci Dünya Savaşı başlayınca askere alındı. Çanakkale'de ve Doğu Cephesi'ndeki anılarınıysa *Gelibolu'dan Kafkaslara* kitabında topladı. Mondros Mütarekesi ile terhis edildikten sonra İstanbul'a döndü, yarım kalan hukuk tahsilini tamamlarken ailesini geçindirmek için Darülfünun'da çalıştı. Bu döneme alt az rastlanır bir bakış açısıyla tuttuğu günlükleri bu kitapla okuyucuyla buluşuyor. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Turgutlu'da savcı olarak işe başladı. Orada evlendi. Denizli'de sulh hukuk hakimi; Karaman, Artvin, Zonguldak ve Gaziantep'de savcı olarak görevlendirildi. İki kızı ve bir oğluna okumayı sevdirdi; üçü de tıp doktoru oldu. 1958'de Tekirdağ ağır ceza reisliğinden emekli oldu. Tuttuğu çocukluk, gençlik, savaş ve İstanbul'da işgal zamanına alt günlükleriyle anılarını, emeklilik döneminde yeni harflerle yazıp unutulmaması için çocuklarına bıraktı. Tarih okudu ve yurt gezilerine çıktı. Ailesiyle huzur içinde yaşadı. İstanbul'da vefat etti.

9 789754 586749

KDV dahil fiyatı
12 TL

İ. HAKKI SUNATA

İSTANBUL'DA İŞGAL YILLARI

Sertifika No: 11213

EDİTÖR
EMRE YALÇIN

DÜZELTMEN
NECATİ BALBAY

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: OCAK 2006
4. BASIM: KASIM 2012

ISBN 978-975-458-674-9

BASKI
AYHAN MATBAASI
MAHMUTBEY MAH. DEVEKALDIRIMI CAD. GELİNCİK SOK. NO: 6 KAT: 3
BAĞCILAR İSTANBUL
TEL: (0212) 445 32 38 FAX: (0212) 445 05 63
SERTİFİKA NO: 22749

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Anı

istanbul'da işgal yılları

İ. Hakkı Sunata

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İçindekiler

Mütareke İstanbulu

Darülfünun-ı Osmanî
Edebiyat Medresesi talebesine mahsus
hüviyet varakası

Numarası: 320 (üçyüzyirmi)
İsim ve şöhret: İsmail Hakkı Efendi
Mahall-i tevellüd: İstanbul
Şube-i tahsil: Felsefe zümresine
İkâmetgâh: Çapa İbrahim Hadi Paşa
Caddesi üç numerolu hane

Darülfünun talebesine mahsus hukuk ve vezâifi ihtiva eden talimat ve nizamnameyi tebliğ ve mütalaa eyledim. Bunlarla muayyen bütün şeraite ve atien Maarif Nezareti'nce ittihaz edilecek mukarrerata itbaa etmeyi taahhüt ediyorum.
İmza

İhtar: Talebe bu hüviyet varakasını her zaman üzerinde taşımağa, müderrisin, muallimin-i kiram heyet-i idare ve inzibat memurini taraflarından her talep vukuunda ibraz eylemeye mecburdur. Hüviyet varakası yoklamalar ve imtihanlar için kat'iyen elzemdir. Bu varaka olmaksızın hiçbir imtihana girilemez.

دار الفنون عثمانی

ادبیات مدرسه‌سی طلبه‌سنه مخصوص

هویت ورقه‌سی

نومرو [illegible]

اسم و شهرت [illegible]

محل تولدی درسعادت

شعبهٔ تحصیل فلسفه زمره‌سی

اقامتگاه [illegible]

27. Ekim 1921

تقسیطلر :

غروش	تاریخی	مقبوض نومروسی	

دارالفنون طلبه‌سنه مخصوص حقوق و وظائفی احتوا ایدن تعلیمات و نظامنامه‌لری تسلّم و مطالعه ایلدم. بونلرله معیّن شرائطه و آتیاً معارف نظارتجه اتخاذ ایدیله‌جك مقرراته اتباع ایتمكی تعهد ایدیورم.

امضا :

اخطار : طلبه بو هویت ورقه‌سنی هر زمان اوزرنده طاشیمغه، مدرسه‌نك معلمین كرامیله هیئت اداره و انضباط مأمورلری طرفلرندن هر طلب وقوعنده ابراز ایلمكه مجبوردر. هویت ورقه‌سی یوقلامه‌لر و امتحانلر ایچون قطعیاً لازمدر. بو ورقه اولمقسزین هیچ بر امتحانه كیریله‌مز.

Cepheden Eve Dönüş

İ. Hakkı Sunata.

Kafkasya cephesinden başlayan ve üç hafta kadar süren dönüş yolculuğundan sonra 17 Aralık 1918'de (1334) evime kavuşmuştum. Cepheden yollayalı beri beni telaşlandıran para meselesini de anneme sordum. Şükür ki Süleyman kapıldığım evhamları boşa çıkardı. Parayı göndermiş anneme, boş yere çocuğun günahını almışım. İki gün dinlendikten sonra evden çıktım. Yangın yerlerinden geçerek Çapa Kız Öğretmen Okulu'nun yanına vardım. Ne büyük ve felaketli bir yangınmış bu. Oturduğumuz evin otuz metre yakınına kadar yanmış İstanbul. Taa... Haliç kıyısında, Küçükmustafapaşa'dan başlamış, Fatih Camii'ni yakamamış. Marmara'ya doğru esen poyraz rüzgârı, Kocamustafapaşa'ya kadar, önüne gelen binlerce tahta binayı yakıp kavurarak, Samatya yakınlarına varmış. Herhalde rüzgâr kesilmiş ki, yangın deniz kıyısına ulaşamadan sönmüş. Buraları havadan bombalansaydı bu kadar perişan olmazdı. Yanan yerler mezarlıktan daha korkunç ve ıssız bir halde.

Askerlik şubesine vardım. Dönüş kaydımı yaptırdım. Bir "hatıra" olarak saklamak için terhis kâğıdımı vermedim. Onda Gümrü ve Batum'un bizde olduğuna dair mühürler vardı.

Bizim Darülfünun (üniversite)

Üçüncü gün Üniversite'ye gittim. Hukuk'a vardım. Fakülte müdürü, Rauf Bey adlı nazik ve terbiyeli bir adam. Müdür muavini, askere gitmeden önceki muavin Nuri Bey. Kendisi Ankaralı. Terhis kâğıdımı göstererek fakültedeki kaydımı yeniledim, üçüncü sınıfa girdim.

Tanıdığım arkadaşlardan birkaç kişi vardı: Hasan Dündar, Ali Galip, İbrahim Hakkı, İstepan, Aristo, Nafiz. Diğerlerini tanımıyorum. Ve ben on yedinci olarak gelmiştim. Dokuz yüz küsur mevcuttan on yedi. Ne kadar eksilmişiz.

Derslere devama başladım. Kıymetli hocalarımız: Amme Hukuku, Veliyyüttin Bey; Usulü Fıkıh, Seyyit Bey; Medeni Kanun, Hacı Adil Bey; Devletler Hukuku, Nusret Bey. Ayrıca Mustafa Fevzi Bey ve Ebulula Bey gibi yine kıymetli hocalarımız vardı. En iyi ders anlatan Seyyit Bey, ne yazık ki çok geçmeden, "İttihatçı" diye yakalandı. Sonra İngilizler tarafından Malta'ya gönderildi.

Acı günler

Her tarafta bir karamsarlık vardı. İngiliz, Fransız ve İtalyan askerleri ve askeri polisleri sokaklarda dolaşıp duruyorlardı.

Arkadaşlarımızdan Hasan Dündar ve Nahit gibi ileri atılanlar İhtiyat Zabitan Teâvün Cemiyeti kurmuşlar. Yani, "Yedek Subaylar Yardımlaşma Derneği." Bana da haber verdiler. Hemen ben de girdim. Merkezimiz Beyazıt'taki Türk Ocağı. Milliyetçi ve ilerici gençlerin toplantı yeri.

Bu sıralarda Hürriyet ve İtilaf Fırkası idareye ve hükümete hâkim durumda. Gerçi Tevfik Paşa gibi dürüst ve namuslu bir sadrazam vardı.* Meclis-i Mebusan henüz duruyordu.**

* Mondros Ateşkesi'nden sonra İttihatçı liderler ülkeyi terk etti. İttihatçılık vatan hainliği olarak algılanıyordu artık. Bu koşullarda kurulan Ahmet İzzet Paşa kabinesinde (14 Ekim 1918) yer alan bakanlardan Maliye Bakanı Cavit Bey, Şeyhülislam Hayri Efendi, Rauf Orbay ve Dışişleri Bakanı Fethi Okyar'a, İttihatçı oldukları gerekçesiyle Padişah Vahdettin'in itiraz etmesi üzerine Ahmet İzzet Paşa istifa ederek kabinesini dağıttı (8 Kasım 1918). Yerine Tevfik Paşa ikinci kez sadrazam oldu (11 Kasım 1918).

** Tevfik Paşa kabinesinin 19 Kasım 1918'de meclisten güvenoyu almasından bir ay sonra Meclis-i Mebusan, Padişah Vahdettin'in iradesiyle kapatıldı ▷

İşgal günlerinde İstanbul.

Fakat bu kargaşalı durumda onların da pek sesi çıkmıyordu. Memleketi harbe sokan ve koca Osmanlı İmparatorluğu'na mezarcılık yapan bir partiye mensup olduklarından koltukları sallanıyordu. Gerçi İttihatçıların kodamanları Almanlardan önce, bir Alman denizaltısı ile memleketten kaçmışlar, kalan İttihatçılar da Teceddüt (Yenileşme) adı altında bir parti kurmuşlar, ama ne de olsa şahıslar belli olduğundan, İttihatçılığı üzerlerinden söküp atamamışlardı.*

Silahların teslimi

İstanbul polis müdürü, Esat Paşa idi. Bizim Yedek Subaylar Yardımlaşma Derneği'nden bazı arkadaşları çağırmış. Yedek subayların tabancalarının teslimini istemiş. Bunlardan Nahit de, memleketin bu karışık ve geleceğin ne olacağı bilinmeyen za-

◁ (21 Aralık 1918). Bunun üzerine 12 Ocak'ta istifa eden Tevfik Paşa, ertesi gün üçüncü kez sadrazamlığa atandı.

* 11 Kasım 1918'de kurulan Teceddüt Fırkası'nın yönetiminde yer alan yazar ve aydınlar arasında Yunus Nadi, Dr. Tevfik Rüştü Aras, İsmail Canbulat ve Galip Bahtiyar vardı.

manında hiçbir yedek subay tabancasını teslim etmez, isterseniz zorla alın, demiş. Esat Paşa, namuslu ve durumu takdir eden bir adam: "Ben hükümet adına söylüyorum" demiş ve üstü kapalı zora gitmeyeceğini sezdirmiş. Bunu sınıfta Nahit bize anlattı.

Bende tabanca yoktu. Ama evimde iki İngiliz mavzeri ve kasaturası ile beş yüze yakın da mermisi vardı. İngilizler bulsa epeyce tehlikeli durum yaratırlardı benim için.

Üç maaş

Bu arada, hükümet bizim Yedek Subaylar Yardımlaşma Derneği'nin müracaatıyla mı, yoksa kendi düşüncesiyle mi, bir karar çıkardı. Terhis edilen yedek subaylara üç ay daha maaş ve erzak vereceklermiş: Aralık, ocak, şubat. Bunu İstanbul'daki kolordu merkezinden alacakmışız. Buna birçoğumuz sevindi.

İkdam *gazetesinde muhabirlik*

Hukuk'ta derslere gidiyorum, dışarıda da kendime iş arıyorum.

Bir ara *İkdam* gazetesinde bir muhabirlik açılmış. Oraya başvurdum. Denemek için vazife verdiler. Bunların arasında bir de İaşe Umum Müdürü Melek Bey'in istifa edip etmediğinin tahkiki de yazılıydı.* Bu umum müdürlük, Osmanlı Bankası Yeni Cami Şubesi'nin karşısındaki binadaydı. Gazete idaresinden de bazı direktifler vermişler ve İaşe Umum Müdürlüğü'nde Niyazi Bey'den bu işi sorabileceğimi söylemişlerdi. Umum müdürlüğüne geldim. Melek Bey'in dairesini buldum.

* Hükümetin bazı değirmencilerle anlaşma yapıp, İstanbul halkının sırtından bazı kabine üyelerinin ve onların arkasındaki şebekenin büyük vurgunlar yaptığı ortaya çıkmıştı. Maliye, Nafia ve Evkaf Nazırlarının bu işte parmağı olduğu anlaşılınca bir tahkikat komisyonu kuruldu. Basın bu yolsuzluk olayına günlerce yer verdi. Tevfik Paşa istifa ederek birkaç gün sonra kabineyi yeniden kurdu. Ama yolsuzluğa karışan Maliye, Evkaf ve Nafia Nazırları yeni kabinede de yerini alırken yolsuzluğa karşı çıkan Dahiliye Nazırı (İçişleri Bakanı) kabineye alınmadı.

Umum müdürlük odasında toplantı varmış. İstanbul'un ekmek işi ihale edilecekmiş. Koridorda bir sürü açıkgöz çakal, aralarında şirketler kuruyorlar, İstanbul'u mıntıkalara ayırıyorlar, taksimler yapıyorlar; halbuki içeride ne kararlar verildiği, henüz belli değil. Bazı kişiler içeri girip çıkıyor. Herhalde bunlardan bir şeyler sızıyor. Ben Niyazi Bey'i sormuştum, "İçeride, toplantıda," cevabını aldım. Toplantı odasına girmek istedim. Kapıcı bırakmadı. Toplantı ikindiye kadar sürdü.

Bir ara odanın kapısı açıldı, beyaz saçlı ve beyaz sakallı, kravatlı, kolalı gömleğinin kolları dirseklerine kadar sıvanmış biri çıktı. Odacı ve orada bulunanlar biraz saygı ile kendisine yol verdiler. Çıktığı odanın kapısından içeriye bakıyorum. Epeyce kalabalık, on beş kişi kadar var. Büyükçe bir masa etrafında otura otura bıkmışlar galiba, herkes ayakta. Hemen odaya daldım. Birine sordum, "Niyazi Bey kim?" diye, gösterdi.

Bu sırada telefon çaldı. Kimse konuşmaktan vazgeçip de telefona bakmıyor. Telefonun yakınında ben bulunuyorum. Mikrofonu aldım, "Alo kimsiniz?" dedi. "Ben, kâtip" dedim, arkasını getiremedim. "Siz kimsiniz?" Cevap: "Dahiliye nazırı.* Melek Bey yok mu orada?" Ben, "Galiba yok efendim," dedim. "Niyazi Bey?" "Burada efendim." Hemen Niyazi Bey'e seslendim, Dahiliye Nazırı'nın aradığını söyledim. Hemen koştu telefona. Bakan ona da Melek Bey'i sormuş olacak ki, "Aptes tazelemeye çıktı," cevabını verdi ve bir iki dakika devam eden konuşmadan sonra telefonu kapattı.

Hemen Niyazi Bey'i yakaladım, "*İkdam* gazetesi muhabiriyim, Melek Bey'in istifa edip etmediğini anlamak istiyorum," dedim. O, "Görüyorsunuz işte vazifede, ne diyeyim başka..." diye Melek Bey'den bezginlik geldiğini gösteren bir edayla cevap verdi.

Anlaşıldı, istifa etmemiş.

İstanbul'un ekmek taahhüdünü alacak olan zengin bir Rum imiş. Dışarıdaki çakallar da ondan koparacaklarmış ekmek bölgelerini. İkindi namazı kılmak için aptes tazelemeye

* Mustafa Arif Bey.

çıkan Melek Bey gibi bunamış kılıklı bir adam, böyle dalavereli işi nasıl başarır, bilmem. Böyle bir vazifeye piyasanın kurdu olmuş bir adamın getirilmesi lazım. Kendi kendime hayıflanarak odadan çıktım.

Dışarıda, "İttihatçıların tevkifini yazıyor" yaygarasıyla akşam gazeteleri satılıyordu. Anladım ki İttihatçıların ileri gelenleri tutuklanmış.

İkdam yurduna geldim. Adını bilmediğim biri oturuyordu. Bana, "Otur, gördüklerini yaz" dedi.

Masanın kenarına bir sandalye çektim, oturup yazdım.

"Bana ne verebileceksiniz?" dedim. "Ayda yirmi lira. Her sabah gelecek, vazifeni buradan alacaksın."

Yirmi lira, bütün gün akşama kadar koş, havadis toplayacağım diye uğraş. Düşündüm. Yazımı bıraktım, eve geldim. Çok yorulmuşum. Öğleden sonraki bu çalışmayla bu kadar yorulursam, yarın sabahtan akşama kadar çalışırsam derslerimi nasıl yetiştirebilirim? Hukuk'un ikinci sınıfından dört ders borçluyum. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu dersi de şimdi ikinci sınıfta okutuluyor. Onu da eklersem beş ders. Bunlardan hemen imtihana girmem lazım. Müdüre sordum: "Çalış, hazırladığın dersten hemen imtihana girersin" dedi. Üçüncü sınıfa devam ediyorum. Bu sene onun da derslerinden imtihana girmem lazım.

Vazgeçtim gazete muhabirliğinden. Bundan üç gün sonra da Melek Bey'in İaşe Umum Müdürlüğü'nden çıkarıldığını okudum gazetelerde.

Karabet'in gelişi

Gelişimden bir ay kadar sonra bizim Karabet salına salına sınıfa girdi. Birbirimizi bulmaktan sevinç duyduk. Babasını, anasını sordum. "Ne yazık ki onları Deyrizor'a sürerken yolda öldürmüşler. Kardeşim Parseh de bu yolda gitmiş," dedi. Karabet'e, "Asıl senin gitmen lazımdı. Senin uğruna o zavallı günahsızlar gitmiş" diyecektim, diyemedim. Zavallı adam oğlunun Taşnak komitesine girmesiyle kendisinin başına ne bela geti-

receğini sezip, oğlunu bundan vazgeçirmeye uğraşmam için rica etmişti. Karabet'in kendisi asker olarak kurtuldu. Onun yerine babası ile anası ve kardeşi ölüme gitmiş. Karabet artık Türklerle birleşmeye imkân kalmadığını söyledi ve herhangi bir cemiyete katılmadı. Ama benimle arkadaşlığına hiçbir bozukluk gelmeyeceğine de teminat verdi.

Kendisi hakikaten Batum'da, Enver Paşa'nın kayınbiraderi Şehzade Cemalettin Efendi'nin maiyetindeymiş. Rahat çalışmış.

Leon Efendi Müslüman olmuş

Birkaç gün sonra da birinci sınıftan tanıdığım Leon Efendi geldi. Leon Efendi yedek subay da olamamıştı. Gözleri sakattı. Kendisi Amerika'dayken Meşrutiyet'in ilanından sonra Türkiye'ye dönmüş, tahsiline devamla hukuka girmişti.

"Asker olmadığına göre sen nasıl sağ kaldın?" diye sordum.

Şakacı bir arkadaştı. "Müslüman oldum, Müslüman" dedi. "Sürüyorlardı beni de. Konya Ereğlisi'ne varmıştık. Bir fırsatını bularak kaçtım köylere. Müslüman olursan seni köyümüze hoca yaparız dediler. Ölüme gitmektense Müslüman olup yakayı kurtarmak lazım. Hemen, 'La ilahe İllallah, Muhammeden Resulullah' dedim. Müslüman olmak bu kadar kolaymış."

Ben, "O kadar kolay değil, bir de sünnet olacaktın" dedim.

Leon, "Oldum, oldum. Onu da kestiler. Kafamın kefaretini böyle ödedim" diyerek güldürdü bizi. Nüfus kâğıdını da gösterdi.

Leon Efendi böylece kurtulmuş. Köyde öğretmenlik yapmış.

Ben, "Şimdi ne yapacaksın?" diye sordum.

"Hukuk'u bitireceğim, imtihanları vereceğim. Patrikhane bizi himayesine aldı. Ondan sonra tekrar Amerika'ya gideceğim. Oturmam artık Türkiye'de" dedi.

Patrikhane Karabet'i de himayesine almış. O da birlikte bitirecek Hukuk'u. Sonra ne yapacağını kararlaştırmamış.

İngiliz askerleri Harbiye Kışlası bahçesinde.

İkinci sınıfta iken bir Ceza Kanunu hocamız vardı. Diran Yedganyan Efendi. Centilmen, kibar, nezaketli ve terbiyeli bir adamdı. O zavallıyı da Taşnak komitesine mensup diye Bilecik'e sürmüşler. Orada tifoya tutulmuş, ölmüş.

Galiba bu Ermeni meselesinde birçok günahsız boşu boşuna sürülmüş veya yollarda öldürülmüş. Suçlu suçsuz ayırt edilmemiş. Bizim okuduğumuz "Halk" teorisine uymuyor bu işler.

Bunun hükümetçe nasıl uygulandığını, tabii ki bilmiyorum.

İngilizler ve şımaranlar

1919'un (1335) ocak ayı geçti. Limandaki düşman gemileri eksilmiyor, artıyor gibi. İstanbul'u işgal eden galip devletlerden, en ziyade İngilizler düşmanlıklarını gösteriyorlar. Onlar nedense bizlere çok diş biliyorlar. Bu kızgınlığın içinde, Çanakkale mağlubiyeti de yer alıyor gibi geldi bana. Fransızlar, İtalyanlar o kadar düşmanca davranmıyorlar. İngilizlerin kurduğu polis teşkilatı, kanatlarını, bütün Hıristiyan toplulukların üzerine germiş durumda. Bundan dolayı Rumlar ve Ermeniler şımarmış halde. Benim mahallem, sessiz ve fakir bir Müs-

lüman mahallesi olduğundan baskı görmüyoruz. Fakat Beyoğlu tarafı, artık tamamıyla bize düşman durumda. Benim de şimdilik o tarafla ilgim yok.

Particilik

Bizim Yedek Subaylar Yardımlaşma Derneği Türk Ocağı'nı merkez yapınca iktidar partisi tarafından lekelendi. Gerçi henüz Hürriyet ve İtilaf Fırkası iktidarda değil. Ama, her tarafta galip bir durum göstermeye çalışıyor ve bizim yardımlaşma cemiyetine yan gözle bakıyor, "İttihatçı" damgasını vurmak istiyor.

Bu düşünceyle karşımıza "Osmanlı İhtiyat Zabitan Cemiyeti" yani Osmanlı yedek subaylar cemiyeti, diye bir cemiyet çıkardılar. Onlar da yedek subay ama, Osmanlı sıfatını taşıyor. Gerçi biz de Osmanlı hükümetinin tebaasıyız ama, önce bunun nedenini anlayamamıştık. Sonradan Damat Ferit Paşa sadrazam olduğu zaman,* Osmanlı yedek subaylar daha kuvvetli bir himaye görmeye başladılar. İşittiğimize göre açıkta olanlarına da iş buluyorlarmış. Hatta başkanlarını Şile'ye kaymakam tayin etmişler.

Karabet'le arkadaşlığımız

Derslere çalışıyorum. Bazen Karabet'le buluşuyoruz. Millicilik bakımından düşman olsak da bu, arkadaşlığımızı zedelemiyor. Beraber ders çalışmaya devam ediyoruz. Bazı derslerde muntazam not tutuyorum. Bunun Karabet'e de faydası oluyor. Kendisi Kumkapı'da, bir Ermeni evinde pansiyoner. Muhit, sürgün edilmemiş Ermenilerin muhiti. Patrikhaneleri de o civarda.

İş aramaktan da geri kalmıyorum. Ancak hukuka devamıma mâni olmayacak bir iş bulmam gerek.

* Üçüncü Tevfik Paşa Hükümeti 3 Mart 1919'da istifa edince Vahdettin yeni kabineyi kurmakla damadı Ferit Paşa'yı görevlendirdi (Birinci Ferit Paşa Kabinesi) (4 Mart 1919).

Darülfünun'da Kâtipliğim

Şubat sonlarına doğru Darülfünun umum müdürlük kaleminde bir kâtiplik açılmış, yedi yüz kuruş maaşlı. Çok bir şey değil, bir teğmen maaşı. Zaten şubat sonuna kadar yedek subaylıktan maaş alıyoruz. Martta da kâtiplikten almaya başladım. Hukuk'u bitirinceye kadar bu işte çalışırım, diye düşündüm. Kâtiplik imtihanına girdim. Sekiz kişiydik. Çoğu da öğrenciydi. Birkaç gün sonra kazandığımı bildirdiler. Sevindim. Tayin için sağlık raporu, şehadetname (diploma), iyi ahlak kâğıdı ve buna benzer şeyler istediler. Hazırladım. Yalnız Vefa'dan aldığım şehadetname, Hukuk Fakültesi'ndeki talebe dosyasındaymış. Vermediler. Talimata aykırı dediler. Fakülteden çıkarsam veya ilgimi kesersem o vakit vereceklermiş.

Başkâtibe bunu anlattım. Buna göre bakanlığa tayinimi yazdılar ve hukuk öğrencilerinden olduğumu da bu yazıda belirttiler. Bakanlık, talebenin memur olamayacağını bildirerek tayinimi geri çevirdi.

İdare Hukuku hocamız Muslihittin Adil Bey bakanlıkta müsteşardı. Onu bulup durumu anlattım. "Tekrar yazsınlar" dedi. Yazdılar. Hukuk'u bitirip öğrencilikle ilgimi kestikten sonra vazifeye başlamak üzere tayinimi yaptılar. Yine bana faydasız.

Hukuk Müdürü Rauf Bey'e başvurdum. O da öğrencilikle memurluğun birleşemeyeceğini söyledi. Darülfünun talimatnamesini buldum, inceledim. Doğruymuş. Öğrencinin memur olamayacağını yazıyor. Halbuki öğrenciler arasında memur olanlar vardı. Bunun nasıl tevil edileceğini sordum. Müdür Bey,

1909-1923 arasında Darülfunun (Vezneciler'deki Zeynep Hanım Konağı).

onların memurken Hukuk'a müracaatla yazıldıklarını söyledi. Ben de birkaç gün düşündükten sonra bir dilekçe yazdım. Hukuk öğrenciliğini terk ettiğimi ve lise şehadetnamemin geri verilmesini istedim.

Müdür, "Tahsili terk etmek olur mu? Şurada kaç kişisiniz" dedi.

"Şehadetnamemi alacağım. Bir suretini bakanlığa göndereceğim. Fakülte ile ilgimi kestiğimi bildireceğim. Vazifeye başlayacağım. Ondan sonra tekrar size gelip, şehadetnamemi verip kaydımı yenileyecek ve derslere devam edeceğim," dedim.

Müdür, "Allah, Allah," dedi, "olur mu böyle şey? Dur beraber umum müdüre gidelim."

Darülfünun umum müdürü, Riyaziyeci Salih Zeki Bey'di (Sayar). Hastalanmıştı. Akıl arızası nedeniyle Tıp Fakültesi akliye ve asabiye kısmına yatırılmıştı. Bakanlık da Salih Zeki Bey'in vazifesine son vermiş, yerine de Edebiyat Fakültesi Mantık Müderrisi Naim Bey'i (Babanzade Ahmet Naim) tayin etmişti. (Zavallı Salih Bey iyi olamadı, birkaç ay sonra öldü.) Hukuk Müdürü Rauf Bey'le, yeni Umum Müdür Naim Bey'in huzuruna çıktık. Rauf Bey bana, "Anlat" dedi.

Naim Bey'in gösterdiği anlayış

Ben de durumumu ayrıntılarıyla anlattım: Dört buçuk sene sonra harpten döndüğümü, babamın harp içinde öldüğünü, annem ve kardeşlerime bakmak zorunda olduğumu, müsabaka imtihanını kazandığımı ve başvurma sonunda bakanlığın Hukuk'u bitirerek tahsille ilgimi kestikten sonra vazifeye başlamak üzere beni umum müdürlük kalemine tayin ettiğini, ben de Hukuk'tan lise şehadetnamemi alarak ilgimi keseceğimi ve vazifeye başlayacağımı, birkaç gün sonra tekrar Hukuk'a müracaat ederek kaydımı yenileyeceğimi anlattım.

Naim Bey, "Bu, ne biçimsiz talimatname, ne biçimsiz iş. Bir genci şimdiden böyle yollara sevk etmektense biz bir yalanla bunu doğru yola koyalım" dedi.

Başkâtibi çağırdı. "Hakkı Bey şimdi vazifeye başlasın, siz de bakanlığa bir yazı yazın: Hakkı Bey Hukuk'la ilgisini kesmiştir, vazifeye başlattırılmıştır. Gereğinin yapılması, deyin" emrini verdi. Bana da, "Haydi git, vazifeye başla. Sabahları derse gidersin. Öğleden sonra kalemde vazifeni yaparsın" dedi.

Başkâtiple odadan çıktık. Benim hukuka devam edeceğimi başkâtip de işitmişti. Kaleme geldik, masama oturdum. Vazifeye başlama kâğıdını yazdım. Naim Bey imza etti.

Kâtipliğe başladım

Böylece 31 Mart 1919 (1335) tarihinde sivil devlet vazifesine başladım. Bu işi yoluna koyuncaya kadar üç haftadan fazla zaman geçmişti. Artık içim rahattı. Çalışmam da düzene girdi. Kalemde bir başkâtip muavini iki de kâtip vardık. En az maaşı olan bendim. Fakat bu, alınan erzak ve pahalılık ilaveleriyle ayda otuz lirayı geçiyordu.

Öğleye kadar derste, akşama kadar da vazifedeydim. Artık Fen ve Edebiyat'taki vazifelileri tanımaya başlamıştım. Edebiyat Fakültesi Müdürü Behçet Bey, Fen Fakültesi Müdürü Namık Bey'di. Edebiyat Fakültesi dört bölümdü: Edebiyat, fel-

sefe, tarih, coğrafya. Fen Fakültesi riyaziyyat, tabiyyat, kimya ve fizik şubelerine ayrılmıştı. Tıp Fakültesi Haydarpaşa'daydı. Onun bölümleri hakkında bilgim yoktu. Edebiyat Fakültesi başkâtibi, şair Kesriyeli Sıtkı Bey; Fen başkâtibi, Cemal Bey'di. İyi arkadaşlardı.

O zamanki üniversite teşkilatı

Harpten önce, yani 1914 Ağustosu'na kadar üniversitenin adı "darülfünun" idi ve yalnız erkeklere mahsustu. Fakültelerin adı da "şu'be" idi. "Bölüm" demek, bu "şube" kelimesi. Fakültelerin adı, harp içinde bir reformla "medrese" ve hocaların adı da "müderris" olmuş. Hukuk medresesi, fen, edebiyat ve tıp medreseleri gibi.

Hocalarda ordinaryüs profesör karşılığı "müderris", profesör karşılığı "muallim." "Müderris muavini" şimdiki doçent karşılığı idi.

Ve yine harp içinde bir reform daha yapılmış, kızlar için de bir Darülfünun açılmış. Fakat bu, üniversite içinde bir harem dairesi şeklinde tatbik edilmiş. Öğleden önce erkek öğrenciler okuyor fakültelerde. Öğleden sonra erkekler çıkınca kızlar derse giriyor. Kız üniversitesi "İnâs Darülfünunu" diye adlandırılmış. Kızlar çarşaflı ve yüzleri açık giriyorlar derslere.

Kızlar en çok coğrafya, tarih, kimya, edebiyat ve felsefe bölümlerine kabul edilmişler. Ben vazifeye girdiğim zaman hukuk birinci sınıfında üç kız talebe vardı. Tıp fakültesi kızlara kapısını açmamıştı.

Hukuk'taki teşkilat

Harp içinde Hukuk üç seneye indirilmiş. Harpten önce bu, dört seneydi. Ben birinci sınıfa hiç devam etmemiştim. Yalnız hocaları tanıyacak kadar, bir haftanın günleri miktarı derslere girmiştim.

İkinci sınıfa muntazam devam etmiştim. Fakat orada da

Darülfünun öğrencileri bir tören sırasında.

sekiz dersten dördüne haziran ve temmuz aylarında girmiş, dördünü de eylül devresine bırakmıştım.

Ben harpteyken yapılan teşkilatta hukuk tahsili üç seneye indirilmiş. Bu müddeti bitirince mezuniyet şehadetnamesi (diploma) veriliyor. Mezuniyet sınıflarından sonra bir yıllık doktora sınıfı eklenmiş. Buna "doktor" unvanını almak isteyenler devam ediyorlar.

Üçüncü sınıfa, dördüncü sınıftaki dersler de eklenmiş. Ben geldiğim zaman bu sınıfta on bir ders vardı. Adli Tıp dersi kaldırıldı. On ders kaldı. Müderrisler meclisinin (profesörler kurulu) verdiği karar mucibince, borçlu olduğumuz derslere her vakit girebiliyorduk.

Kalan imtihanlara giriş

Dersi hazırlayan, hocasını buluyor, boş bir odada imtihan oluveriyordu. Mecelle'den Hafız Şevket Hoca'yı yakalayıp imtihana girdim. On numara aldım. Hukukta aldığım biricik tam numara bu.

Ceza Usulü Muhakemesi hocası, Yusuf Ziya Bey'di. Bu ders şimdi ikinci sınıfta okutuluyor. Ben asker olmadan önce üçüncü sınıfın dersiydi. Bu dersi hocadan okumuş sayılmam. Hocayı tanımak için bir defa dersine girmiştim, o kadar.

İmtihana hazırlandım. Hem önceden okunan ceza usulü kitabını okudum, hem Yusuf Ziya Bey'in formalarından çalıştım. Arkadaşlar Yusuf Ziya Bey'den çok korkuyorlardı. İmtihanda haşlıyormuş çocukları, numarası da kıtmış.

Bir gün hocayı yakaladım, "İmtihan" dedim. "Peki" dedi. Hemen müdür Rauf Bey'in odasına girdik. Rauf Bey de oradaymış. Ben sorduğu bahisleri anlattım. Karara bağlanmış hükümlerden bahsederken, "Evvelce buna, kaziyye-i muhkeme (kesin hüküm) denirdi. Siz formanızda bunu 'emri mukzi' olarak kabul etmişsiniz" dedim.

Yusuf Ziya Bey, "Sen hiç derse devam etmedin mi?" dedi.

"Hayır, devam imkânı olmadı. Harpten önce bu ders üçüncü sınıfta okunuyordu. Ben harpten gelince bu dersin ikinci sınıf dersleri arasında okunduğunu gördüm. Ben ise üçüncü sınıfa devam ediyorum. Ancak bir-iki dersinize girebildim, o da üçüncü sınıf derslerimi feda ederek" dedim.

Hoca, "Yaa..." dedi. "Eski tabir 'kaziyye-i muhkeme'dir. Ben bunu 'emri mukzi'ye çevirdim."

Ben, "Evet" dedim ve doğrularını tekrarladım.

Hoca, "Kaç numara istiyorsun, al kâğıdına yaz, imzalayayım" dedi. Ben tereddüt ettim. Müdür Rauf Bey "on yaz" diye işaret ediyordu. Bense terimleri yanlış bellediğim için mahcuptum.

Hoca, "Söyle, kaç numara istiyorsun?" diye sordu.

Ben, mütevazı bir edayla, "Dokuz" dedim.

Hoca hemen dokuz numarayı verdi, çıktı dışarıya. Arkasından da ben. Kapıda bekleyen arkadaşlar, "Kaç numara verdi?" diye soruyorlar. Ben, "Dokuz" dedim. Arkadaşlar, "Çok sıktı mı?" dediler.

Ben, "Hayır, korkacak bir şey yok Ziya Bey'in imtihanından" dedim. Ama on numara istemediğime de pişman oldum ve böylece ikinci sınıfın imtihanlarını verdim.

İşgal kumandanı d'Esperey limanda.

Heyecanlı havadisler

Bu sıralarda, Selanik'teki İngiliz ve Fransız Orduları Başkumandanı Franchet d'Esperey İstanbul'a geldi. Alman tarafları devletlerin çöküşü önce Selanik cephesindeki Bulgar ordusundan başlamıştı. Sonra arkadan sırasıyla Avusturya, Türkiye ve Almanya çöktüler. Bu yüzden Franchet d'Esperey bir efsane kahramanı olmuştu ve İstanbul'a en büyük galip kumandan olarak geliyordu.

Bütün Hıristiyanlar, Avrupalı geçinen Levantenler, kendisini beyaz bir ata bindirerek, yollara halılar sererek ve her tarafı Fransız bayraklarıyla donatarak, büyük bir fatih gibi çılgınca alkışlamışlar. Ben onun geldiğini ve alkışlandığını dairede işitmiştim, ama nasıl olduğunu bilmiyordum.

Ertesi gün Süleyman Nazif Bey'in "Kara Bir Gün" başlığıyla yayımladığı başmakaleyi okuyunca durumun veya durumumuzun ne kadar acıklı ve ezici olduğunu anladım.

İstanbul adeta ikiye ayrılmıştı. Galata ve Beyoğlu tarafı artık bizden kopmuş, İngiliz, Fransız, İtalyan, Amerikalı ve Yunanlılarla enternasyonal bir memleket olmuştu.

İstanbul tarafı ise, mağlup olmanın bütün ağır yükünü ve acısını taşıyan bahtı kara bir yer.

Bir ara, İstanbul'un, enternasyonal bir hale getirileceği hakkında Reuter Ajansı'mn bir telgrafı gazetelerde yazıldı. O gün bütün arkadaşlar, dersleri terk etti. Konferans salonunda öğrenci hatipler söz alarak yapılacak hareketi heyecanla ileri sürmeye başladılar. Her ağızdan bir ses çıkıyordu. Daha doğrusu ne yapacağımızı bilemiyorduk, dertleşiyorduk.

Derste öğrencilerini bulamayan hocalar da, bizleri arayarak konferans salonuna geldiler. Hocalarımızdan Rıza Tevfik Bey de kürsüye çıktı. Reuter Ajansı'nın yalan yanlış bir haberine heyecanlanarak böyle telaşa kapılmamamızı ve Reuter Ajansı'nın bir ticaret şirketi olduğunu, her isteyenin buna para ile havadis uçurtabileceğini ve kendisinin bunu tahkik ederek bizlere hakikati bildireceğini söyledi.

Fransız Edebiyatı Tarihi hocası Şerif Bey de heyecanımızı haklı bulduğunu, fakat işin aslını öğrenmeden bir şey yapılamayacağını anlattı.

Ertesi günü öğrendik ki Reuter Ajansı'nın bu telgrafı bir esasa dayanmayan ve belki bizdeki Hıristiyanların duygularını okşayan tertipli bir telgrafmış. Öyle ama, Paris'te toplanan Dört Büyükler'e (Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya), böyle bir şey düşünmeyi hatırlatmak istiyor bunlar.

Bazı hocalarımızın tutuklanması

İttihatçıların tevkifi sırasında bizim Usulü Fıkıh hocamız Seyyit Bey'le, Mecelle hocamız Hacı Âdil Bey tevkif de edilmişlerdi. Bu kıymetli hocalarımızdan mahrum kaldık. Seyyit Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin mecliste grup başkanı idi. Hacı Âdil Bey de kuvvetli bir İttihatçı idi. Fakat derste hiçbir vechile siyasetten bahsetmezlerdi. Her ikisi de en bilgili ve en güzel ders anlatan hocalarımızdı. Onlar gittikten sonra o derslerin tadı kalmadı.

Diğer hocalarımız da, okuttuklarını iyi bilen ve bildiği kadar iyi anlatanlardı. Bunlarla kör topal derslerimiz ilerliyordu.

Wilson prensipleri

Bu on dört maddeden ibaret, meşhur prensipleri, azar azar ve zamanla toplayabildim. Bunu herkes söylüyor, fakat "anlat" deyince bilmiyordu. On dört maddeyi de toplamak çok güç oldu.

Şimdi buraya geçiriyorum:

1. Gizli siyasete başvurulmaksızın gerçekleştirilecek açık bir barış.

2. Ekonomik engellerin mümkün olduğu nispette kaldırılması.

3. Silahların azaltılması.

4. Devletlerin birbirlerine, bütün milletlerin milli güvenliğini sağlayacak garantiler vermesi.

5. Sömürge meselelerinin tarafsız bir anlayışla, halklarının isteklerini göz önünde tutmak şartıyla çözülmesi.

6. Barış zamanında olduğu gibi, savaş zamanında da denizlerde tam bir dolaşma hürriyeti.

7. Bağımsızlığını sınırlandırmak için hiçbir teşebbüse girişmeksizin Belçika'nın boşaltılması.

8. Alsas-Loren'in Fransa'ya geri verilmesi.

9. Denize çıkışı olan hür bir Polonya devletinin yeniden kurulması ve Rusya'nın kendi politik gelişmesini serbestçe tayin edebilme hakkı.

10. İtalya sınırlarının milliyetler sınırına göre düzeltilmesi.

11. Balkanlar'da tarihin yarattığı milliyet farkları ve sadakat yemini bağları esası üzerine toprakların taksimi için dostça görüş teatisi.

12. Osmanlı devletinin tebaası olan milletler için, bağımsız bir gelişme imkânı sağlanması.

13. Avusturya-Macaristan milletleri için en yüksek bağımsız gelişme imkânları.

14. Büyük küçük bütün devletlere karşılıklı siyasi bağımsızlık ve toprak bütünlüğü teminatı verebilmek için bir Cemiyet-i Akvam (Milletler Cemiyeti) kurulması.

İzmir'in İşgali Haberi

15 Mayıs 1919 (1335) günü Yunanlılar İzmir'e asker çıkarmış. Bu, o gün öğleden sonra dedikodu kabilinden söylenmeye başladı. 16 Mayıs tarihli gazetelerde bunun doğruluğu meydana çıktı.

Yunan askeri Kordon'a çıkınca, hükümetin emriyle, İzmir valisi, askerlik kalem reisi ve daha bazı ileri gelenler karşılamaya çıkmışlar. Çünkü Yunanlılar dostça geliyorlarmış. Bu, ne biçim hükümet ki böyle emirleri veriyor. Güya Paris'teki Dörtler (Dörtler Konseyi) buna karar vermişler. Karaya çıkan Yunan askerleri, İzmir Metropoliti ve yerli Rumlar tarafından karşılanmış. İlk çıkan askerler Kordon'dan Kışla'ya doğru ilerlemeye başlamışlar.

Bu sırada Vali İzzet Bey ve Albay Süleyman Fethi Bey, "hoş geldiniz" demek için herhalde, bunlara doğru ilerlemeye başlamışlar. Yunan askeri, şımarık Rumlarla sarılı, geliyormuş. Bu yerli Rumlar onları karşılamaya gelen bizimkileri sarmışlar, "Zito Venizelos" diye bağırmalarını istemişler. Ötekiler galiba bağırmış, albay, bağırmamış olacak ki onu süngülemiş, öldürmüşler.

Müslüman ve Türk İzmirliler, Mezarlıkbaşı mevkiinde toplanmışlar, ama bir karar alabilmişler mi bilmem.

İlk havadisler bunlar.

17 Mayıs günü bütün üniversite öğrencileri heyecan içinde, üzüntüden ders dinlemeye mecal yok, o kadar sinir bozukluğu içindeyiz.

Öğrenciler derslere gitmedi, konferans salonunda toplandı. Ben hem memurum, hem talebe. Ben de gittim. İlk heye-

Yunan Ordusu İzmir'de.

canlı konuşmalardan sonra Rum asıllı talebelerin bu toplantıdan çıkması teklif edildi. Bunu teklif eden Hasan Dündar'dı, bizim sınıftan.

Yine bizim sınıftan Anadolulu bir Rum asıllı arkadaş, şiddetle buna mukabele etti. "Ne hakla beni çıkarmak istiyorsunuz? Ben, bu vatanın evladı değil miyim? Bu kolumu bu vatan uğrunda kaybetmedim mi?" diye bağırarak harpte yaralanıp, kesilmiş olan sol kolunu gösterdi.

Hasan Dündar haklı bir teklif yapmıştı. Rum asıllı arkadaşın da müdafaası kuvvetliydi. Acaba bu arkadaş, Rumca bilmeyen ve kiliselerinde Türkçe ibadet eden Türk asıllı Ortodokslardan mıydı? Biz bunlara hep Rum diyorduk. Bir karar veremedik. Acaba Rum asıllı dediğimiz talebe bu iddiasında samimi miydi, tereddüte düştük. Onlar kaldılar, çıkmadılar. Fakat artık çenesi kuvvetli olanlar, ne yapılması gerektiği hakkında dakikalarca söz söylüyorlardı. Toplantıyı duyan dışarıdaki yedek subaylar ve öteki yüksekokul öğrencileri ve bir kısım gazeteciler de gelmişler.

Ben yarı talebe, yarı memur durumunda toplantıdayım.

Bu gürültü ile vakit öğleyi geçmiş, üniversitenin kızlar kısmı öğrencileri gelmişler derse. Hocaların bir kısmı da salonda, bizi "ne yapacaklar" diye seyrediyorlar. Bir kısmı da konferans salonunun kapısı yanındaki odalarda oturuyor.

Kız öğrenciler, erkeklerin toplantı halinde olduğunu duyunca, onlar da zaten heyecanlılar, hepsi toplanmış, geldiler konferans salonuna. Erkek talebelerin arasında yer bulup oturdular.

Naim Bey harem derdinde

Ben kâh kaleme gidiyorum, kâh konferans salonuna geliyorum. Bu arada kız öğrencilerin, erkeklerle karmakarışık toplandığını müdürü umumi Naim Bey'e haber vermişler. Beni çağırdı. Kızların da konferans salonuna gelip gelmediğini sordu. Ben kızların da çarşaflı olarak toplantıya katıldığını söyledim.

Naim Bey, "Karmakarışık mı oturuyorlar?" dedi.

Ben, "Evet" dedim.

Naim Bey, "Olmaz böyle rezalet. Hemen git söyle, kızlar derhal çıksınlar toplantıdan" dedi. Onlar, "Yahu, biz memleket derdiyle içimiz yanarak toplanmış bulunuyoruz, Naim Hoca ne kafada. Bu kadar bayağı bir düşünce olmaz. Kız talebe çıkmayacak. Müdürü umumiye böyle söyle" dediler.

Geldim, idareci arkadaşların söylediklerini Naim Bey'e anlattım. Naim Bey, "Çağır bana inzibat memurlarını!" dedi. Gittim, bütün fakültelerin inzibat memurlarını çağırdım. Onlara emir verdi: "Gidin, kız talebeleri çıkarın konferans salonundan."

Hep beraber gittik. Dört tane inzibat memuru yüzlerce kişiye nasıl söz geçirecek. Direttiler arkadaşlar: "Çıkmayacaklar, bu, eğlence toplantısı değil. Hepimizin içi aynı dertle yanarken biz kız talebeleri buradan çıkarmayız. Gidin, böyle söyleyin müdürü umumi beye" dediler.

İnzibat memurları yarım saat kadar, güya kendilerine göre nasihat verici sözler söylediler. Ben dönüp geldim. Naim Bey'e, erkek talebenin, kızları toplantıdan çıkarmadıklarını söyledim.

Keyfiyeti derhal nezarete yazmamı söyledi. Odaya geldim. Bakanlığa yazdım. Başkâtip bunu gözden geçirdi. Naim Bey'e götürdü. Bazı tembihlerle, "Yazılsın" demiş. Yazdık.

Bu arada bakanlıktan acele bir kâğıt geldi. Darülfünun umum müdürlüğünün ilga edildiği ve umum müdürlük kaleminin vazifeye devam edeceği bildiriliyordu. Kâğıdı başkâtip, umum müdüre götürdü. O sırada Maarif Nazırı Ali Kemal Bey'di. Galiba telefonla Naim Bey'e söylenmiş olacak ki, Naim Bey makamından ayrılmış. Biz de başsız kaldık.

Ben yine konferans salonuna geldim. Neticeyi arkadaşlara haber verdim, dediler ki: "Biz alelacele bir heyet gönderdik Maarif Nezareti'ne. Naim Bey'in bu müdahalesini bildirerek şikâyet ettik." Bakan Ali Kemal Bey, "Ben icabına bakarım" demiş.

Onun neticesi, zavallı Naim Bey umum müdürlükten oldu. Ancak iki ay kadar bir vazife görebilmişti.

Protesto mitingleri

Toplantıda arkadaşlar, heyecan arasında bir karar aldılar. Akıllıca bir karar değildi ama, oldu: İzmir'den Yunanlılar çıkarılıncaya kadar öğrenciler derslere girmeyecek ve vakit geç olduğundan yarın, pazar günü, bütün müderris ve muallimlerin de katılmasıyla bir toplantı yapılacak.

18 Mayıs. İzmir meselesinin acı heyecanı devam ediyor. Sabah, üniversiteye giderken, bütün dükkânların kapalı olduğunu gördüm.* Dedikodular sürüp gidiyor: Yunanlıların asker çıkarması üzerine, İzmir'de büyük bir ihtilal çıktığı, bizden altı yüz kadar ölü olduğu, bu miktardan fazla da Yunanlının öldüğü ve bu harekete üç yüz kadar da kadının katıldığı söyleniyor.

Konferans salonunda yapılan toplantıya müderris ve muallimler de katıldılar. Hocalardan söz alanlar, durumun ağırlığını belirterek itidal ve metanetle düşünülmesini, hislere kapılıp yanlış heyecanlar yaratılmamasını söylediler.

Profesörlerden sonra söz alan arkadaşlar toplantıyı heyecanlı sözlerle uzatmaya başladılar. Ağırbaşlı hareket, gittikçe taşkınlıklara sahne olmaya başladı. Bağıranlar, söz isteyenler gittikçe artıyor, bir karara varılamıyor, kararsız sözler uzayıp gidiyordu. Ben ayrılıp odama geldim. Gelirken de yine birçok dedikodu dinledim. Güya yine İstanbul beynelmilel (uluslararası) bir şehir haline konmak isteniyormuş. Amerika mümessilinden, Osmanlı hükümetini tanımaması, İstanbul'u idare etmek üzere on tane Müslüman ve o miktarda Hıristiyandan oluşan bir heyet kurulması istenilmiş. Bu durumda Ferit Paşa kabinesi istifa etmiş.**

19 Mayıs. Bugün Darülfünun kapısından girerken bazı arkadaşlar, İzmir'de ölenler için bir mevlit okutulacağını ve halkın oraya çağrılacağını söyledi. Yine konferans salonunda top-

* 17 Mayıs'ta yapılan toplantıda, ertesi günü, yanı 18 Mayıs 1919 ulusal matem günü ilan edildi.

** İzmir'in işgali üzerine gelişen olaylar karşısında istifa eden Ferit Paşa üç gün sonra yeniden sadrazamlığa atandı (İkinci Ferit Paşa Kabinesi).

lanıldı. Büyük bir miting yapılmasının uygun olduğu kararlaştırıldı. Arkadaşların bir kısmı bunun hazırlığını yapmak üzere Türk Ocağı'na gitti. Bir kısmı da halka haber vermek üzere sokaklara, dükkânlara dağıldı. Miting, bugün öğleden sonra saat dörtte Saraçhanebaşı'nda, Fatih Belediyesi'nin önündeki meydanda yapılacak. Arkadaşların çoğu, halk arasına dağılarak bir taşkınlığa meydan verilmemesine çalışacak. Ocağa giden arkadaşlar da ufak kâğıtlar bastırmışlar miting için, her tarafa dağıtmaya başlamışlar. Toplanma saatinden yarım saat önce Fatih Belediyesi'nin önündeki meydana gittim. Burada ilk tayyare şehitleri Fethi, Sadık ve Nuri Beyler adına dikilmiş bir anıt var.

Halk daha şimdiden meydanı hınca hınç doldurmuş. Saat dörde kadar gelenler nereye sığacak! Herhalde çok kalabalık olacak.

İstanbul polis müdürü, işgal kuvvetleri mümessillerinden birkaçı gelmişler. Türk Ocağı'na gitmiş olan arkadaşlar da geldiler, binaya girdiler.

Önce, Tayyare Şehitleri Anıtı'na bakan cephedeki balkona baştan başa siyah bir örtü örttüler ve arkadan kırmızı rengi siyaha çevrilmiş beyaz ay yıldızlı bayrakları çıkararak astılar. Daha konuşma başlamadan, pek çok kimse, bu siyah bayrakları görünce, hele kadınlar, "Ah... ah... bunu da mı görecektik böyle..." diye ağlaşmaya başladılar. Benim bile gözlerim yaşarmıştı. Bir teessür uğultusu geliyordu halktan. Hiçbir konuşma yapılmasa, yalnız bu gösteri, halkın acı duygusunu anlatmaya yeterliydi.

Bu sırada Halide Hanım (H.E. Adıvar) siyah çarşafı ile balkondan konuşmasına başladı. Gerçekten acıyı içten duyan bir insan olarak oradaki halkın da duygularını dile getirdi. Birçok insan kendini tutamıyor, gözyaşlarını döküyordu. Heyecan ve teessürünü tutamayanlar, her türlü fedakârlığı ve ölümü göze alarak çarpışacaklarını acı acı bağıranlar, kaynaşmayı bir kat daha artırıyor, kadınlar arasında telaş ve endişe uyandırıyordu.

Arkadaşlar halk arasına dağılmıştı. Fazla taşkınlık olursa

Sultanahmet mitingi dağılırken.

önleyecektik. Ama bizler de o acı duygulara sürüklenmekten kendimizi alamıyorduk.

Halide Hanım'dan sonra bizim devletler hukuku hocası Salahattin Bey konuştu. Daha birkaç kişinin konuşmasından sonra miting sonunda alınan karar okundu ve herkesin dağılması rica edildi.

Üniversiteye döndük. Boş olan umum müdürlük odasında toplandık: Halide Hanım, Salahattin Bey, Müfide Ferit Hanım, Ferit Bey, Muslihittin Adil Bey ve sonradan gelen Faik Sabri Bey. Öğrencilerden ben, Ali Galip ve öteki sınıf ve fakültelerden, adlarını bilmediğim üç-beş arkadaş vardı toplantıda.

Miting kararlarını Zatı Hazreti Padişahi'ye, Amerikan, İngiliz, Fransız ve İtalyan mümessilliklerine halk namına tebliğ edecek, biri erkek ve biri kadın olmak üzere beş heyet seçecektik. Halide Hanım'la Salahattin Bey'in Amerika, Müfide Hanım'la Faik Sabri Bey'in İngiltere mümessilliklerine, Müslihittin Adil Bey'le öğrencilerden kıyafeti en düzgün hukuk birinci sınıftan bir efendinin ise Padişah'a gitmesi uygun bulunmuştu ki Müslihittin Adil Bey Padişah'a asla gidemeyeceğini

ve başka birinin seçilmesini ileri sürdü. Zatı Hazreti Padişahi'ye hocalardan kimse gitmek istemiyordu. Bu esnada beni dışarıdan çağırdılar. Çıktım, kaleme gittim.

Dün, Ferit Paşa kabinesi istifa etmişti. Bir günde yeni kabine teşekkül etmiş. Ali Kemal Bey bizim maariften çekilmiş, içişleri bakanı olmuş. Bizim bakanlığa Sait Bey gelmiş, kimdir bilmem.

Tekrar toplantıya dönünceye kadar, gidecek heyetlerin seçimi tamamlanmış, tebliğ edilecek kararları yazmak üzere heyetler gitmişler.*

İstanbul hakkında yine heyecanlı sözler dolaşıyor. Sakarya'nın batısı, Bursa dahil olmak üzere Marmara havzası veya bütün Rumeli kısmı "Cemiyet-i Akvam" tarafından idare edilecekmiş veya Yunanlılara verilecekmiş. Bir de İstanbul'a General Franchet d'Esperey'nin umumi vali olacağı söylentisi var. Endişe verici kara dedikodular.

Heyetler – Kuruluşlar

20 Mayıs. Bu acı sayılı günlerde, pek işi olmayan vazifeme gittim. Fakülteler kapalı. Öğle üzeri "ne var ne yok" diye Babıâli'ye gittim: Duygusuz bir ıssızlık. Öğleden sonra arkadaşların yanına uğradım. Yine toplantı halindeler ve heyecanlı tartışma ve konuşma içindeler. Bir "halk heyeti" kurmaya karar vermişler. Ahali arasında bir dayanışma ve gerektiğinde milli bir hareket vücuda getirmek ve bunu sürdürmek işini konuşuyorlardı. Ben de karıştım, "Derhal bu heyeti kuralım öyleyse" dedim. Bu bir cemiyet halinde olacaktı. Kurucu olarak birbirimizi tezkiye (aklama) suretiyle cemiyeti kurduk. Bir de idare heyeti seçtik.

Akşam gazetelerinde, Dörtler Meclisi'nce (Dörtler Konseyi: Birleşik Devletler, İngiltere, Fransa, İtalya) Türkiye hakkında henüz hiçbir karar alınmadığı bildiriliyor.

* Padişah'a gidecek olan heyet, Halide Edip Adıvar ve iki öğrenciden oluşuyordu.

Cuma günü Amerikan askeri tarafından İstanbul'un işgal edileceği dedikodusu çıktı.

Bütün Hıristiyan gazeteler, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini sevinçli yazılarla uygun bulduklarını bildirmekte. Bizim gazeteler, taşradan gelen heyecanlı protesto telgraflarıyla dolu.

Amerika mümessiline miting kararlarını götürecek heyet, aralarına bir de sarıklı katmışlar. Amerika siyasi mümessili, miting günü, kararların kendisine de gönderilmesini istemiş.

Yine mitingler ve...

21 Mayıs. Dün de Üsküdar'da bir miting yapılmış. Gazeteler yine protesto telgraflarıyla dolu. Işık verecek bir havadis yok, karanlık günler. Yetkili bazı yabancı çevreler, İzmir işgalinin, enternasyonal ve geçici olduğunu ileri sürüyorlar. İnanılacak şey mi bu? Türkiye'nin kaderi, Dörtler Meclisi'nce bahis konusu olmuş. Hindistan nazırı ve temsilcileri, kesinlikle Türkiye'nin küçültülmemesini istiyorlarmış. Hatta bugün yaygın bir halde, Türkiye'nin taksimine İngiltere katılırsa bütün Hint Müslümanları İngiltere uyrukluğunu terk edeceklerini söyleyerek tehditte bulunmuşlar. Hatta Afganistan bile, bu hale bir protesto olmak üzere İngiltere'ye harp ilanıyla Hindistan'a saldıracağını söylemiş. Dedikodu fabrikası böyle işliyor. Ama lehimize gelişen hiçbir şey yok.

Sadrazam, bir telgrafla sulh konferansına başvurmuş. Telgrafın esasını gazetelerde gördüm. Biraz tuhafıma gitti.

Akşamüzeri arkadaşların toplantısına gittim. Cuma günü Sultanahmet'te yapılacak miting için kararlar alıyorlarmış.

22 Mayıs. Dünkü havadislerin harikatı (şaşkınlığı), İstanbul'un zaptı sırasında, Ayasofya'ya kapanan Bizanslıların, gökten inecek yardımı beklemeleri kadarmış. Yazmaya ve teselliye değer bir havadis yok. Rumlar, bizdeki teessür ve galeyanla eğleniyorlar gibi.

Son tutuklanan İttihatçılardan elli kadarı tahliye edilmiş.

Dün ve bugün hava pek yağmurlu. Kara talihimiz göğe aksetmiş gibi.

23 Mayıs. Sabah Darülfünun'a geldiğim zaman bütün arkadaşlar salondaydılar. Yine mitingde meydana gelmesi muhtemel hislerin galeyanını frenleyip dizginlemek üzere halk arasına dağılmayı uygun bulduk ve Sultanahmet Meydanı'na geldik. Yine halk çok kalabalıktı.* Miting başlamadan önce minarelerden salat ve selam okunuyor. Yine kara bayraklar konuşma kürsüsünü sarmış hatta minarelere bile takılmıştı.

Halide Hanım, terbiyeci İsmail Hakkı Bey (Baltacıoğlu), Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver) konuştular. Hamdullah Suphi Bey konuşurken bir ara, "Dörtler Meclisi madem asayişi bozuk görmüş, niye Yunanlılar gibi yakıp yıkıcı bir devlete veriyorlar bu işi, neden medeni bir devlete ve mesela İtalyanlara vermiyorlar?" diye bir dil sürçmesi yapınca bizim talebeler bağrıştılar: "Onu da istemiyoruz, sözünü geri al." Zavallı Hamdullah Suphi Bey, "Onu da istemiyoruz" diyerek sözüne devam etmişti.

En son Nakiye Hanım (Elgün) konuştu. Onu iyice dinledim. Hakikaten ağır ve özlü sözler söyledi. Miting yine istekler kararı ile kapandı. Mitinge yabancı gazeteciler de gelmişti.

Dağılmaya başladık. Bu, mitinglerin en kalabalığıydı. Dağılınca, Divanyolu halkla dolmuştu. Sultan Mahmut Türbesi'ne yaklaştığım zaman halk, Cağaloğlu Sokağı tarafından bir alkış tuttu. "Ne oluyor?" diye sordum. "Padişah geliyor" dediler. Ben de şaştım, o tarafa gittim. Gelen, Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'ymış, hem de arabadan inmiş, yaya geliyor. Halkın böyle yanlışlık yapması düşünülemezdi. Kendi kendime, halktaki bu gösterinin, başlarındaki padişahın da böyle bir toplantıya gelmesi dileğinin ağır basmasından ileri geldiğini düşündüm. Yanılan bazı kimseler, "Tuh... değilmiş yahu..." diyorlardı. Bu da padişahın buna katılmamasını yermekten başka bir şey değildi.

İzmir'de Yunan işgali sırasındaki yağma, tahripçilik ve

* Mitinge katılanların sayısı 200 bin olarak tahmin edilmişti.

Yunan bayraklarıyla donatılmış Beyoğlu.

adam öldürmenin pek acı neticelerini, gazetelere ek olarak çıkarılan kısımlarda gördüm.

Heyecanlı çalışmalar

24 Mayıs günü vazifeye gittim. Arkadaşların toplantısına katıldım. Kurduğumuz cemiyetin görebileceği işlerin neler olacağı hakkında bir sonuca varamadık. Cemiyetin adını bile koyamadık. Kimi "Kurtuluş Cemiyeti" kimi "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" ve buna benzer adlar ileri sürüyordu.

25 Mayıs günü yine üniversite salonunda buluştuk. Bugün için Beyazıt Meydanı'nda bir miting yapılacaktı. Hükümet uygun bulmamış ve izin vermemiş.

Gazetelerde Türkiye hakkında sulh konferansı tarafından alınan kararlardan pek acı olarak bahsediliyor. Türkiye için Kuzey Anadolu'da bir kısım arazi bırakılıyormuş. İdari vekâlet kurmak üzere öteki Türk toprakları büyük devletler arasında taksim ediliyormuş.

Bu heyecan verici havadislerin hepsinin gazeteci tahminleri olduğunu Fransa mümessili beyan etmiş.

Akşamüstü Beyoğlu'na geçtim. Gün pazar olduğundan, Rumların sokakları nasıl Yunan bayraklarıyla donattığını görmek ve içimde meydana gelen kini artırmak ve hırslanmak istedim. Yüksekkaldırım'ın alt başında, Atina Bankası üstüne çekilmiş Yunan bayrağı yanında bizim bayrağın da dalgalandığını gördüm. Neden bilmem, içimdeki kinli duygular silindi. Beyoğlu ise tamamen sessiz ve sönüktü.

Acaba bu taraf halkı Rumlar, bütün gösteri arzularını yakın bir gelecek için mi saklıyorlar?

26 Mayıs'ta da mitinge izin yok. Bütün yedek subaylar konferans salonunda toplandı. Konuşmalardan sonra padişaha bir telgraf çekilmesine karar verildi. Bundan ne bekliyor arkadaşlar bilmem.

Teselli verecek bir havadis yok. Milli heyecan ve sinirlilik, zoraki bir sükûnet altında gizli.

Sarayda toplanmışlar

27 Mayıs. Dün sarayda bir saltanat şûrası toplanmış. Padişahın konuşması ile oturum açılmış. Sadrazam Ferit Paşa'nın konuşması, padişahınkini takip etmiş. Ferit Paşa geçmiş vakaları anlatarak büyük devletlere vermiş olduğu birkaç notadan bahsetmiş.

Halbuki ben kendi hesabıma bu toplantıdan daha çok şey beklerdim. Ne yazık ki meydana geleceğini tüylerim ürpererek hissettiğim karamsar düşünceler, kafamı daha kâbuslu surette sardı. Evvelce hiç olmazsa aldatıcı bir ümitle kendimi teselli ediyordum. Bugün onlara da veda ettim. Yeis içindeyim. Yaşamak bana acı ve karanlık görünüyor. Harpte ölseymişim daha hayırlı olacakmış sanıyorum. Hükümet, Yunanlılara karşı koymamayı söylemekte devam ediyor. Vilayetlere böyle tebligat yapmışlar. Notalarla, siyaset yollarıyla bu işleri düzelteceklermiş.

Mektep kapanmasaydı, dersler devam etseydi, derslere çalışmak ve imtihanlara hazırlanmakla oyalanırdım. Arkadaşların uğraşması bana boş bir ümit ve gaye peşinde koştukla-

rı sanısını veriyor. Ümitsizlik kaygısı ve karamsarlık, bütün moralimi bozuyor. Sağlam ve pürüzsüz düşünemiyorum. Her şeyi eksik ve elemli görüyorum.

Türk Ocağı'na uğradım. Bir kısım arkadaşlar burada. Üç yüz kişi kadar varız. Benim gibi düşünenler de var. Hasan Dündar buradaki toplantıyı idare ediyor. Karamsar düşüncelerimizi anlattım. Dedi ki: "Bandırma'da bir teşkilat kuruluyor. Silahlı olarak Yunanlılarla çarpışılacak. Arzu edenler oraya gidebilir."

İyi bir şey. Acaba ben gidebilir miyim?

Sultanahmet'te mevlit

Darülfünun'a vardığımda hemen bir vazife yükledi arkadaşlar. Bugün 28 Mayıs. İşimi bıraktım, doğru Sultanahmet Camii'ne. Hafız Kemal ile bazı güzel sesli kimseler mevlit okuyacakmış. Hafız Kemal, halamın oğlu İbrahim ağabeyin arkadaşı. Fatih Rüştiyesi'nde beraber okumuşlardı. Mektepten çıkınca sesinin güzelliği sayesinde Tophane Camii'ne müezzin olmuş. O zamanlar onu görmek için Tophane Camii'ne cuma namazı kılmaya giderdik. Sonra cami avlusundaki odasında oturur ona şarkı ve ilahiler söyletirdik. Böylece kendisini tanımıştım. Müzikseverlerin "davudi" dedikleri gür bir sesi vardı. İzmir matemi yüzünden o da üzgündü. Candan ve gönülden gelmişti mevlit okumaya. Gün çarşamba olmasına rağmen cami yine doldu.

Mevlitten sonra bayrakları ve eşyaları alarak döndüm.

Karanlık şayialar yine piyasada. Edirne ve civarının Yunanlılar tarafından işgal edileceği söyleniyor.

Bugün İranlıların da matem günü. Bütün dükkânlarını kapamışlar, birer İran ve Türk bayrağı asmışlar kapalı kapılarının önlerine. Hallerine gıpta ettim. Toprakları ve vatanları olduğu gibi duruyor. Bin üç yüz bilmem kaç sene önce dökülen Hüseyin'in kanı için ağlayıp dövünüyorlar. Ne istiklalleri zedelenmiş, ne harbe girip milyonlarca yurttaşlarını kaybetmişler, ne de vatanlarını paramparça etmişler. Ya biz... Ge-

nişleyeceğiz diye savaşa girerek paramparça olmuşuz. Biricik suçumuz bu... Yenilmek.

Yeni miting – Malta'ya götürülenler

Bugün 29 Mayıs. Okula geldim. Arkadaşlar yarın yine Sultanahmet'te bir miting tertiplemişler.

Bugünkü gazetelerde İngilizler tarafından yakalanıp sürülen İttihatçıların adları yazılı. İngilizler bunları sabah erkenden otomobillere istif ederek Arabyan Hanı'na götürmüşler, oradan da akşamüzeri vapura yükleyip Malta'ya göndermişler.

İttihatçıların muhalifleri tarafından pek uygun görülen bu hareket, sinirlerimi bozdu. Bunları hep İngilizler yapıyor. Ne Fransızlar, ne İtalyanlar ve ne Amerikalılar böyle düşkünlüklere sapıyorlar. İngilizlerde dinmeyen bir kuyruk acısı var.

Götürülenler ne olursa olsun, memleketimizin uyanık ve düşünür adamları. Memlekete karşı büyük bir suç işlemiş olsalar dahi onları bizim sorguya çekmemiz ve cezalandırmamız lazım. Onların, böyle hakaret edercesine götürülmesi bizim için ağır, manevi bir işkence ve aşağılanma. Almanların kucağına atılarak harbi açanlar ise, kaçmışlar. Alsalar ya onları kaçtıkları yerlerden.

Hürriyet ve İtilafçıların hırs ve kinle kararmış gözleri ise bu hareketi alkışlıyor. İttihatçıların vaktiyle Almanlara pek hırslı ve tapınırcasına bağlı durumları, bugün Almanların yerine İngilizleri koymak üzere, İtilafçılara geçti.

Keşke İtilafçılar bu adamları kendileri cezalandırsaydı da, milli haysiyeti kıran bu harekete meydan vermeseydiler. Acaba kendilerinde bu kabiliyeti görmediler de, gizlice İngilizleri mi bu yola teşvik ettiler?

Bir kısım Fransız gazeteleri, hakkımızda "lütufkâr" neşriyata başlamış. Gazetelerimiz bunları naklederek bir iyimserlik ışığı vermek istiyor. Hakkımızda bu kadar acı tasavvurlar varken bu yazıların bir faydası olabilecek mi?

Yine miting

30 Mayıs Cuma. Tatil günü. Darülfünun'a vardım. Bugünkü miting hakkında konuşuyordu arkadaşlar. Birtakım saçma teşebbüslerden söz ediyorlar. Düşüncelerinde yüksek ve faydalı bir sonuç görünmüyor. Ben kendimce daha enerjik ümitler beklerdim. Gerçi ben her toplantıda bulunamıyorum. Belki daha esaslı şeyler düşünmüş olabilirler.

Yine Sultanahmet Meydanı'na gittim. Bu, oradaki ikinci büyük mitingdi. İsmail Hakkı Bey, Şükûfe Nihal Hanım, Hamdullah Suphi Bey ve adlarını bilmediğim iki kişi konuştular. Bugünkü miting, ilk miting kadar kalabalık olmadı.

Azgın bir Rum canavarı

31 Mayıs'ta mektepteyim. Dersler yok. Gazeteler dünkü mitingde söylenenleri yazıyor. Bazıları da *L'Humanite* gazetesinin, "Türkiye'nin birkaç gün önce taksim edilip tekrar Basü badel-mevt'e mazhar edildiğini (öldükten sonra diriltildiğini)" yazdığından bahsediyorlar. Sahih ve kesin bir havadis yok.

Bugün ramazanın birinci günüymüş. İftar ve sahur topu atılmıyor.

Bizim binbaşı, tabur kumandanı Ali Bey'den mektup aldım.

2 Haziran günü okula giderken aldığım bir gazetede, Sadrazam Ferit Paşa'nın isteği üzerine, Osmanlı devletinin hukukunu savunmak üzere Paris'teki konferansa gitmesine müsaade edilmiş. Hatta bu husus için Marsilya'ya kadar gitmek üzere Fransa hükümetince bir zırhlı tahsis edilmiş.

İzmir'in nasıl işgal edildiği hakkında, bugünkü *İkdam* gazetesinde İzmir'deki kolordu kumandanı Nadir Paşa'nın beyanatı var. İşgal, hakikaten pek feci olmuş.

3 Haziran tarihli gazetelerde Hırisantos adlı bir Rum canisinin, Beyoğlu'nda bir polis komiserini öldürdüğünü okudum. Sekiz kişilik bir devriyenin etrafını saran Rumlar, oldukça heyecan yaratarak Hırisantos'u kurtarıp saklamışlar. Çok uğraştıktan sonra bir gün bizim polisler bunu bulup öldürebildiler.

Sadrazama güvensizlik, üniversitenin açılması

Birkaç gündür gazeteler, gidecek sulh murahhas heyeti hakkında heyecanlı yazılar yazmaya başladılar.

5 Haziran günü yüksekokul öğrencileri bizim konferans salonunda toplanmış, sadrazamın ehliyetsizliğinden konuşuyorlar. Biri de hemen Babıâli'ye gidip sadrazamı yakalayarak gitmesini önlemeyi teklif ediyor. Nihayet gidecek heyete, memleketin istiklalinden hiçbir suretle vazgeçilmemesi hakkında bir muhtıra yazıp vermeyi kararlaştırdılar.

6 Haziran günü evden çıkmadım. Evde sakladığım iki İngiliz mavzerini temizleyip yağladım. Bunların beş yüz kadar mermisi de var.

Epeyce gürültü ve patırtıdan sonra Darülfünun açılmıştı. Bu yüzden öğrenciler arasında kavga çıktı. Açılmasını isteyenlere kızanlar var. İzmir'in tahliyesine kadar okulun kapalı kalması bence de manasız. Bu yüzden bir ders yılı mı kaybolsun? Ben de açılması taraftarıydım.

7 Haziran tarihli gazetelerde Ferit Paşa ile maiyetinin, Fransızların *Democratie* zırhlısı ile yola çıktıklarını okudum. Tevfik Paşa rahatsızlığı yüzünden gidememiş. Sonradan bir İngiliz zırhlısı ile gidecekmiş. Gazeteler birbirlerine ateş püskürüyor. Bir kısım gazeteler, giden murahhasların ehliyetsiz ve bilgisiz olduklarını ve bir kısmı da aksini iddia ediyor. Bu hal fırkacılık ihtiraslarının taşmasına sebep oldu. O kadar iğrenç ve murdar bir tartışma devam ediyor ki, fırka ihtirasının bu okumuş yazmış insanların kalplerini ne kadar kararttığını gösteriyor ve insanı tiksindiriyor.

8 Haziran günkü gazeteler Paris'e giden heyetin, sulh murahhası olarak değil, Şark meselesiyle Osmanlı hükümetine ait meselenin çözümlenmesi yolunda fikir ve mütalaaları alınacak bir mütehassıs heyet olarak çağrıldığını, Paris gazetelerinden naklen yazıyor.

Havalar bugünlerde pek yağmurlu, güneş ise pek az görünüyor.

Darülfünun açılmıştı ama bu defa da dersler geri kaldı di-

ye hocalar imtihanı geri atıyorlar. Ben ise bir an önce imtihanları verip fakülteyi bitirmek istiyorum. Dün imtihanların başlayıp devam etmesini isteyen arkadaşlarımla Müdür Rauf Bey'e başvurduk. Bir hafta içinde müderrisler meclisini toplayarak bir karar alacağını vaat etti.

9 Haziran günü Kayseri'den Tabiyeci Ahmet gelmiş. Konuştuk. Kayseri'de hiçbir milli heyecan ve hareket olmadığını söyledi.

Bazı hareketler ve müdafaa-i hukuk

İşittiğim dedikodulara ve bazı havadislere göre Mustafa Kemal Paşa ordu müfettişi olarak Samsun taraflarına gönderilmiş. Samsun'dan Havza'ya geçmiş. Güya o taraflarda Rumlarla Türkler arasında çatışma varmış, bunu önleyecekmiş. Havza'da bir nutuk vermiş halka. Neler söylemiş bilmiyorum. Yalnız İstanbul'daki hükümet taraftarı gazeteler bunu şiddetle tenkit ediyorlar. Herhalde hükümetin, "Yunan işgaline karşı gelmeyin, ben siyaset yoluyla bunu hallederim" fikrini tenkit etmiş olacak.

Halbuki bazı yerlerde müdafaa başlamış, işin ehemmiyetli tarafı dağlardan eşkıyalar inerek Yunanlılarla çarpışmaya başlamışlar. Ayvalık'ı işgal eden Yunan kıtalarıyla Ali Bey çarpışmış. Bizim eski alay komutanı. Fakat maiyetindeki acemi askerler dağılmış.

Ordu namına silah kullanan biricik adam.

Yıldız'da, padişahın oturduğu dairede yangın çıkmış. Bir yerler yanmış. Gazetelerdeki tafsilatı sansür silmiş. Ağızdan işittim ki, yattığı mahallin altında bir patlama olmuş, sonra da yangın. Kendisi de gecelikle güç kurtulmuş.

Gazeteler sansürden geçiyor. Kâğıt kıtlığından ancak bir veya iki yaprak çıkıyorlar. Sansürün bozduğu yerler beyaz kalıyor. Beyaz yer ne kadar çoksa o kadar havadis silinmiş oluyor. Saraydaki yangın hakkında başka bir haber alamadım.

11 Haziran 1919 (1335) tarihli *İkdam*'da okudum: İstanbul ve hinterlandının idaresinin Rusya'ya verilmesi hakkın-

da bir Rus yazarı *Times* gazetesine bir makale yazarak teklifte bulunmuş. Yakın zamanda Rusya'daki Bolşevik idaresinin temizleneceğini ve Çarlık hükümetinin iş başına geleceğini ileri sürmüş ve bu teklif ehemmiyetle telakki edilmiş.

12 Haziran günü Soma, Akhisar ve Aydın civarını Yunanlılar tahliye etmekteymişler.

Bugün dayımın askeri tıbbiyedeki oğlu Kemal geldi. Annesinin eşyalarını aldı, Adapazarı'na gitti.

Bizim cemiyet

14 Haziran günü bir kart gelmişti cemiyetten. Merkez Darülfünun'dan kaldırılmış, Büyük Reşit Paşa Numune Okulu'na nakledilmiş. Oraya çağırıyorlar. Pazar günü gittim. Cemiyet "Türkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adını almış. Her tarafta "müdafaa-i hukuk" adı altında cemiyetler teşekkül ediyormuş. "İzmir Müdafaa-i Hukuk, Trakya Müdafaa-i Hukuk, Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" gibi adlar altında. İyi ki bizimkiler "İstanbul Müdafaa-i Hukuk" demediler, en iyi adı buldular: "Türkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti," Akhisar ve Soma'nın tahliye dedikodusu devam ediyor.

Üç gündür nezle ve öksürükten rahatsızım. Sağ ayağımda da romatizmaya benzer bir ağrı var. Askerlikten zararsız kurtuldum diye sevinirken bu ağrı beni endişelendirdi.

17 Haziran günü bizim Kalem'e Alaattin geldi. Bizim alayın makineli bölük kumandanı. O da karamsar, ne yapılacağını bilmiyor. Halen Erzurum'da.

Çarşamba günü, bizim tabur kumandanı Binbaşı Ali Bey'in evine uğradım. Kayınvalidesi vefat etmiş.

Haziran havadisleri

Artık imtihan için ders çalışmalarıma hız verdim ve günlük havadislere kulağımı tıkayıp derslerle uğraştım.

21 Haziran günkü gazetelerde Paris'e giden murahhaslar heyetinin Onlar Meclisi'ne kabul edildikten sonra geri dön-

düklerini okudum. İzmir'in tahliyesi isteği kabul edilmediği gibi, Venizelos, Denizli'yi dahi istemeye kalkışmış. Damat Ferit Paşa'nın Toroslar'ın tabii bir hudut olduğu iddiasını ileri sürmüş olması, gazetelerce alay konusu oluyor. Ferit Paşa'nın memleket coğrafya bilgisi çok zayıf galiba.

22 Haziran günü dedikodu olarak işittim ki Rumlar Galata tarafında bir camiyi dün gece basmışlar. Birçok kiliseyi, Fransızların göz yummasıyla silah, bomba, mermi ve buna benzer savaş aletleriyle doldurmaktaymışlar. Böylece bir kargaşalık çıkararak İstanbul'un emniyetsizlik yüzünden işgalini hazırlıyorlarmış.

23 Haziran günü, her günkü gibi, vazifeye gittim. Bugünlerin en mühim havadisi Almanların sulh muahedesini imza edip etmeyecekleri. Versailles'da galip devletlerin murahhasları bir muahede hazırlamışlar. Almanlara vermişlerdi. İmza için verilen mühlet bugün bitiyor. Bu yüzden bugün bir kargaşalık ve bir bunalım çıkacak mı çıkmayacak mı, bütün dünya merakta.

Doktor Lütfi'den mektup

25 Haziran'da Doktor Lütfi'den mektup aldım. İki büyük sayfada epeyce havadis var: Galip devletler; Mondros Mütarekesi mucibince Kafkasya'da bizim elimize geçen Kars, Ardahan ve Batum vilayet ve kazalarını boşaltarak harpten önceki hududa çekilmeye, bizi mecbur tutmuşlardı. Bizim askerler çekilince buraları Ermeni ve Gürcülere geçecekti.

Ben İstanbul'a geldikten tahminen bir ay kadar sonra gazetelerde okudum ki, Karslılar orada "Kars İslam Hükümeti" adı altında boşaltılan yerleri kapsamak üzere müstakil bir hükümet kurmuşlar.* Bizim Doktor Lütfi de bu hükümette bir

* Üç liva bölgesinde, Kars, Ardahan, Oltu civarında oluşan bu grup önce Kars İslam Şûrası adıyla 5 Kasım 1918'de bir araya geldi. Ardahan ve Kars kongrelerinden sonra Cenûb-i Garbi Kafkasya Hükümet-i Muvakkatesi adını aldı. Bir süre bağımsız cumhuriyet ilan eden bu grup, 12 Nisan 1919'da İngilizlerce dağıtıldı.

vazife almak için oraya kaçmış. "Artık zillet altında yaşamak istemiyordum. Çünkü artık benliğimi duymuş, onun tadını almıştım" diyor.

Onun kaçtığını daha önce Tabur Kumandanı Ali Bey'den aldığım bir mektupta, "Senin Doktor Lütfi taburu terk etti, Kars'a kaçtı" diye yazması üzerine öğrenmiştim.

Lütfi, bu hükümetin adını "Cenubu Garbi Kafkas Hükümet'i Muvakkatesi" (Geçici Güneybatı Kafkas Hükümeti) koyduk, diye yazıyor. Burada kendisi sevinçle karşılanıyor. Çalışmaya başlıyorlar. Bir süre sonra İngilizlerin teşvikiyle etrafta bulunan Kürt aşiretleri harekete geçerek buraları dağıtıyor ve Arap'tan gayri bütün subaylar tevkif, hapis ve idama mahkûm ediliyor. "Arap subaylar, İngilizlerin adamları ve casusları olduğundan bizim her şeyimizi İngilizlere haber vererek hayatımızı ifnaya (yok etme) karar vermişlerdi. Hatta antiparantez sana bir şey daha yazayım, bizim makineli tüfekçi üsteğmen Antakyalı Sabri bile ve daha birçokları onların adamıydı. Zavallı Sabri, çok esrar içer, iradesi zayıf biriydi.

"Ben vuruldum ve Kağızman eteklerinden içeri kaçmaya mecbur oldum. Bu kötü durumda daha başka uzak yerlere gitmek için yaptığım teşebbüsler, ne yazık ki fayda vermedi. Mecbur oldum Erzurum'a gelmeye ve kaçtığımdan ötürü bir müddet tevkif edildim. Sonra hapisten çıkardılar, merkez hastanesine verdiler" diyor. Sonra, "Bu şartlar altında, memlekette nasıl çalışırım. Yine serbest bir yere kaçmak istiyorum" ilavesini yapıyor. Benim de "licencie en droit" (hukuk mezunu) olduğumu tahminle tebrik ediyor ve, "Artık padişahın mebuslar meclisi toplandıktan sonra senin hukuk veya kanun bilgin kaç para eder" diye taş atıyor ve geldikten sonra bana ayrıntılı hatıralarını okuyacağını ekliyor.

Ben de, "Hey koca beceriksiz vatansever" dedim.

26 Haziran günü vazifeme gittim. 23 Haziran'da Almanlar sulh muahedesini imzalamaya müttefikan karar vermişler ve imzalamışlar. Fransızlar büyük zafer gösterileri yapıyorlarmış. Bunları yazıyor gazeteler.

Doktor Lütfi ile Binbaşı Ali Bey'e mektup yazdım.

Hükümetin zayıflığı – Fransız şenlikleri

27 Haziran Cuma. Tatil günü. Biraz gezdim. Şehzadebaşı, Divanyolu, Sultanahmet ve hatta Gülhane Parkı dolaştığım yerler arasında. Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey ile Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa kabineden çekilmişler.

28 Haziran. Vazifedeyim. Dünkü gazetelerin yazılarından sezdiğim idare kısırlığı, bütün kabinede tamı tamına mevcut. Ama böyle zamanlarda kabinenin idare kabiliyetsizliği çok esef verilecek bir şey ise, onun böyle zayıf idaresini isteyenler de o derecede nefrete layık. Hakikaten bu memleket, iyi idarecilerden tamamen mahrum. Önümüzdeki zamanlar pek karanlık. Çalışılsa, milli istiklal elde edilse bile adamsızlık, yine bu memleketi felaketlere sürükleyecek.

İkindiye doğru birçok top atıldı. Ertesi, 29 Haziran günü öğrendik ki dünkü toplar, Almanların sulhu imzalaması sebebiyle, galip devletlerin donanması tarafından atılan toplarmış.

Kabinede içişlerine Reşit Bey (Rey), harbiyeye Ferit Paşa tayin edilmiş.

Bir misafirlik – Bir Yunanlı

30 Haziran 1919 (1335) Pazartesi ve bayramın birinci günü. Şimdi harp felaketi yok ama, yenilginin, sızlayan acı yaraları var. Yakındaki akrabaları dolaştım. Akşamüzeri Ayastefanos'ta (Yeşilköy) oturan büyük halam Esma Hanım'a gittim. Ona böyle söz vermiştim. Oğlu Hacı İbrahim ağabeyle, sahilde bir gazinoda oturduk, içtik. Geç vakit eve döndük. Geceyi orada geçirdim. İçki, biraz tatlı geçirtti gecemi.

İbrahim ağabey, Yunan tebaalı bir Rum'un evinde kiracı. Tesadüfen gazinoda konuştuk kendisiyle. İzmir'in işgalinin, sırf Venizelos'un bir hırsı olduğunu ve bu yüzden Türkiye'de bütün Rumların huzurunu kaçırdığını ve bunun sonunun hiç iyi olmayacağını söylemişti. Yunan tebaalı Rum'un bu fikri çok tuhaf geldi bana.

1 Temmuz günü dönerken Kumkapı'da Karabet'e. Vefa'da da Halim'e rastladım. Epeyce konuştuk.

2 Temmuz günü aldığım mektupta büyük dayım, Adapazarı'na davet ediyor beni bayram için. Annemin annesini görmeyi pek arzu ediyordum. Ama imtihanlar da yarından sonra başlıyor. Öğle üzeri Karagümrük taraflarında yangın çıktı. Epeyce ev yandı. Annemin akrabalarından bir teyze vardı. Onlara gittim yardıma. Bereket ki evleri yanmadı. Şu İstanbul'un nuhusetli (uğursuz) yangınlarından illallah.

İmtihanlar – İğrenç particilik

3 Temmuz günü imtihanlar başladı. Bugün Hukuk-ı Medeniye imtihanı. Buna girmiştim.

Paris'e, sulh konferansına gitmiş olan murahhasların zırva ve budalaca iddiaları, istiskale uğramış (soğuk karşılanmış). Clemenceau tarafından kendilerinin orada bulunmalarında bir fayda olmadığı bildirilmiş. Onlar da geri dönmek zorunda kalmışlar.

Burada ise Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nda iki ayrı, sefil güruhun hırslı, iğrenç kavga ve çekişmeleri gazetelerde yazılı.

4 Temmuz günü küçük dayımdan ve 35. Alay'daki Baba Hamdi'den mektup aldım. Paris'e, sulh konferansına giden murahhaslar geri dönüyorlarmış. Fırkacıların hırlamaları gazeteleri dolduruyor.

5 ve 6 Temmuz günleri de bu hırlaşma devamda.

7 Temmuz günü durum hakkında bir havadis yok. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'ndaki avaveli (hezeyanlı) çekişme *İkdam* gazetesine göre, ilericilik ve gericilik meselesi imiş.

9 Temmuz günü Ticaret-i Berriye (Kara Ticaret Hukuku) imtihanına girdim.

Havadisler yürüyor

Gazete havadisleri: Ermenistan diktatörlüğüne Amerikalı albaylardan William Haskel adında biri tayin edilmiş Beşler Mec-

lisi tarafından. Birkaç günden beri, yine bir başka herif (galiba adı Eşil) Osmanlı hâkimiyetinde olmak üzere şark vilayetlerinde müşterek idare kurulması için bir proje hazırlamış.

10 Temmuz havadisi: Enver, Talat ve Cemal Paşaları Alman imparatoru ile müşterek muhakeme edeceklermiş.

11, 12, 13 Temmuz günleri arazi ve evkaf dersine çalışıyorum. Bir evde iki ailenin oturması kadar kötü bir şey yok. Üst katta oturanlar, gece misafirlerine içki ziyafeti vererek geç vakitlere kadar dırlandılar. Ders çalışmam allak bullak oldu.

14 Temmuz. Fransızların milli bayramı. Rumlar ve Ermeniler bu neşeli bayram şerefine mağaza ve dükkânlarını kapatarak milli bayrama katılmışlar. Gece şenlikleri, hava fişekleri, ışıklandırılmış uçaklar İstanbul göklerini kapladı.

Günlerim normal geçiyor. Ders çalışma, vazifeye gitme gibi.

15 Temmuz'da murahhaslar Paris'ten gelmişler.

16 Temmuz günü Tabiyeci Ahmet Kayseri'den geldi yine. Aksaray'da bir kahvehanede oturduk. Kayseri'de memleket düşüncesiyle bir kıpırdanma yokmuş hâlâ.

Damat Paşa çekildi

23 Temmuz'da Ferit Paşa istifa etmiş.* Yeniden kabine teşkiline memur edilmiş. Bu adam hakkında o kadar memnuniyetsizlik var ki.

23 Temmuz milli bayram. Hiç kimse bu bayramı kutlamadı. Gazeteler yazmasaydı farkına varmayacaktık.

Arazi ve Evkaf imtihanı başladı. Müderris Ebulula Bey (Mardin), çok kimseleri döndürüyor. Ben ancak 30 Temmuz günü imtihana girebildim ve yine ancak sınıfı geçebilecek kadar bir numara alabildim: 5. Buna da memnunum. Bu, manasız bir ders gibi geliyor bana. Hele vakıflar bahsi.

* Ferit Paşa'nın bu ikinci istifası 20 Temmuz 1919'dur. Ancak ertesi gün Padişah tarafından yeniden hükümeti kurmakla görevlendirildi (Üçüncü Ferit Paşa Kabinesi).

Mustafa Kemal Amasya'da.

Polis müdürlüğünde bir komiser muavinliği imtihanı açılmış. Buraya başvurdum. 2 Ağustos günü imtihana girdim. Ne kadar çok müracaat varmış. Doldurduk salonu. Bu akşam küçük halamın oğlu Fevzi geldi. Gece bizde kaldı. Bu gece yine yukarıdakilerin misafirleri var. Rakılı eğlence, gürültü, tepinme, kavga...

4 Ağustos günü Usûl-i Fıkıh imtihanına girdim. Sekiz aldım. Bu aczime ve muvaffakiyetsizliğime kızdım. O kadar çalıştığım halde böyle eksik numara alıyorum. Anlayamıyorum sebebini. İdrakim, düşüncem, hafızam yerinde. Acaba günün hadiseleri, ev idaresi düşüncesi mi buna tesir ediyor? Üzüntümün derecesi, bu bakımdan pek kötü. Şu hukuk tahsilim hep kara günler içinde geçiyor. İlk girdiğim sene Balkan Harbi çıktı. Onun kargaşası arasında ilk iki sınıfı bitirdim. İmtihanların akabinde seferberlik ve sonra harp. Dört buçuk seneye yakın harp. Mağlup olduk. Mütareke dırıltıları arasında İstanbul'un işgali yetmiyormuş gibi Adana'nın ve şimdi de İzmir'in işgali. Ve bu belalar arasında üniversite tahsili. Ne karışık ve karanlık şans. İmtihanlarda yüzde yüz muvaffak olacağımı biliyorum. Ama biraz iyi durumda şehadetname alayım istiyorum.

5 Ağustos'tan 12 Ağustos'a kadar yazmaya değer bir olay geçmedi. 12 Ağustos'u 13'e bağlayan gece harp divanı tutuklularından Halil Paşa (galiba Enver Paşa'nın amcası) ve Küçük Talat Bey, askeri hapishaneden kaçmışlar. Bunlar harp mesulü sayılabilirler mi ki tevkif etmişler?

14 Ağustos günü akşamüzeri daireye Doktor Halim'le Tabiyeci Ahmet geldiler. Beyazıt'taki kahvehanede yarenlik ettik.

Mustafa Kemal Paşa'ya karşı sevk edilen asker kıtaları Trabzon'a çıkınca Kuvayı Milliye'ye katılmışlar. Bunu ağız ha-

vadisi olarak işittim. Bu harekete memur edilen Müşir Abdullah Paşa da bu yüzden hareketini geciktirmiş.

Mustafa Kemal Paşa Havza'da ve Amasya'da birtakım nutuklar söylemiş. Bunlar Ferit Paşa hükümetinin hoşuna gitmemiş. Bazı hükümet taraftarı gazeteler bunu o vakitler tenkit ediyorlardı. Herhalde Paşa bir şeyler yapıyor ama ben tam havadis alamıyorum. Acaba neler söyledi? İstanbul gazeteleri bundan tam olarak bahsedemiyorlar. Tek yaprak olarak çıkan gazetelerde sansürün sildiği yerler bomboş olarak çıkıyor. Erzurum'da bir kongre toplanmış, ne için ve ne karar vermişler, bilmiyorum. Belki bilen arkadaşlar vardır.

21 Ağustos'ta Hukuk-ı Hususiyye-i Düvel'den (devletler özel hukuku) imtihana girdim. Dokuz aldım. Bu, son imtihanımdı.

2 Ağustos'ta girdiğim komiser muavinliği imtihanını kazanamamışım. Müdürlükten öğrendim.

31 Ağustos günü Dahiliye Nezareti'ne müracaatla bir vazife istedim.

İşgalcilere Karşı Sahtekârlık

2 Eylül 1919 (1335) Salı. Artık önümüzdeki bayramda Adapazarı'na gitmeye karar verdim. Bunun için hükümetten seyahat vesikası almak lazımmış. Ne berbat hükümet, kızılacak şey. Hem memleketin en güzel yerini Yunan işgal eder, hem de Yunan'a ateş etmeyeceksiniz diye valiliklerine tebligat yapar, İzmir'de Yunanlıları karşılamaya giden vali ve maiyetine Yunanlılar ateş açar zavallı albayı öldürürler. Bu hükümet şu dağdaki eşkıyalar kadar vatan ve milletini sevmeyi bilmiyor. Dağdan inen Demirci Efe, Aydın tarafında Yunanlılarla çarpışıyor, yer yer çeteler kuruyor, bu vatan çocukları Yunanla savaşıyor. Hükümet bunların düşmanı. Şu seyahat vesikası meselesi olmasaydı hükümetin bu derece düşük ve kötü olduğunu anlamayacaktım.

Gerçi Türk Ocağı'nda konuşulmuştu, çarpışmak isteyen Bandırma'ya geçsin, orada teşkilat kuruluyor, vazife alabilir giden arkadaşlar denilmişti. Ama şimdi Adapazarı için seyahat vesikası!..

Bizim mahallenin bağlı bulunduğu polis merkezine gittim. Boş bir seyahat vesikası aldım. Polis müdürlüğüne giderek doldurduğum vesikanın muamelesini yürütmek istedim. Memuriyetimce yüksek makamdan izin verilip verilmediğini sordular, resmi kâğıt istediler. Darülfünun umum müdürlüğü kaldırılmış, bakanlığın yüksek tedrisat umum müdürlüğünden müsaade almak lazımmış. Oraya başvurdum. Başkâtibin müsaadesi olup olmadığı hakkında yazı istediler. Başkâtibe söyledim. "Ben gider yüksek tedrisat umum müdürünü görürüm" dedi. Yarın gidip görecek.

Birkaç günden beri bazı gazetelere göre siyasi durum lehimize dönüyormuş. Fransa ve Amerika'da lehimizde bir cereyan varmış. İzmir'e gelen karma bir tahkik heyeti vazifesine devam ediyormuş. Sadrazam da Trakya Müslümanlarına Bulgarlar tarafından yapılan zulümler için protestoda bulunmuş.

3 Eylül Çarşamba günü yüksek tedrisat müdürlüğünden izin vesikamı aldım, polis müdürlüğüne götürüp verdim. Seyahat vesikamı yarın verecekler.

İçişleri Bakanlığı'na uğradım. Münhal memuriyet olmadığını söylediler. Yalnız İzmit'te münhal bir nahiye müdürlüğü için tavsiye verecekler. Adapazarı'na trenin hareket saatini öğrenmek için Haydarpaşa'ya gittim.

4 Eylül günü polis müdürlüğünden seyahat vesikamı almaya gittim. Yedek subaylar için Anadolu'ya gitme müsaadesi yasaklanmış. Hükümetin bu emri üzerine seyahat vesikamı vermediler. Eve geldim. Canım çok sıkkın. Demek ki arkadaşlardan Anadolu'ya geçen ve Kuvayı Milliye teşkilatına katılanlar var ki hükümet kuşkulanmış.

Adapazarı'na gitmeyi aklıma koydum. Herhangi hileli bir hareketi sevmem asla. Ama bu sefer, bu kafasız hükümete karşı hileye başvurmayı uygun buldum.

Hacer Yengemin evine vardım. Küçük amcamın oğlu Abdullah'ın nüfus kâğıdını aldım. Yine polis merkezine gittim. Boş bir seyahat kâğıdı aldım. Abdullah'ın künyesini doldurdum. Alameti farika kısmını (mühür vurulacak yerini) komiser doldurdu. Komiserle eskiden tanışmıştım. Rumelili biri. Hareket Ordusu ile İstanbul'a gönüllü olarak gelmişti. Vefa Lisesi'ndeki arkadaşlardan, şimdi tıp fakültesinde okuyan bir arkadaşın akrabasıyla. Ne suretle İstanbul'a girdiklerini anlatmıştı o zaman. Şimdi beni tanıyıp tanımadığını sormadım.

Sanatımı kunduracı olarak yazdırdım. Ziyaret için Adapazarı'na gideceğim ve bir ay içinde döneceğim kaydedildi. 5 Eylül tarihinden muteber. İstanbul polis müdürlüğüne götürdüm. Dördüncü şube tarafından tasdik edildi. Resmi mühür ve imza tamam.

6 Eylül sabahı trenle hareket ettim. Maksadım iki dayımı

ve annemin annesi büyükannemi ziyaret etmek. Adı Azize Hanım. Ve sonra orada bir iş bulursam çalışmak.

Büyük dayım orada dava vekilliği yapıyordu. Harp sırasında bu işe bir de aşâr mültezimliği (vergi tahsildarlığı) eklemiş. Yazıhanesini kapatmış. Yazıhanesi açık olsa bu işte beraber çalışmayı teklif edecektim. Bundan vazgeçtiğini söyledi. Aşârdan da ziyanda olduğunu ilave etti. Köylüler buğday kaçırmışlar. Başa çıkamamış onlarla.

İznim on gündü, on beş gün kadar kaldım. Etrafı gezdim. Adapazarı'nın ovası bizim memleketin en kuvvetli topraklarından. Fakat ne yazık ki iyi bakılıp işlenemiyor. Bana göre İzmir'in topraklarından daha kuvvetli görünüyor. Önceleri buralara iki defa gelmiş, bir defasında Sapanca'da kalmış, karadan atla gezerek ve köylere uğrayarak Adapazarı'na gelmiştim. Ovanın rutubeti çok fazla. Dayımın oturduğu evin bahçesinde iki metreden bol tatlı su çıkıyordu.

Fazla kalamadım. Zavallı büyükannemi bu son görüşüm oldu. Dönerken büyük dayım tekrar gelmemi ve İstanbul'da kalmamamı söyledi. Samimi miydi bilemedim. 20 Eylül'de döndüm. 21 Eylül'de vazifeye başladım. İhtiyaten de bir doktor raporu almıştım bir haftalık.

Bir gün önce başkâtip bey, odacı İsmail Ağa'yı göndererek beni aratmış, bulamayınca Kuvayı Milliye'ye katıldığımı sanmış.

Şehadetnameyi yazmak ve almak da bir mesele. Gayet güzel yazı olması lazımmış. Hukuk kaleminde böyle bir adam var. Ona rica ettim, daire arkadaşı olduğundan bana parasız yazdı. Bu, iki günümü aldı.

Veda çayı

25 Eylül. Bu sene Hukuk'u bitirenler şerefine bir çay içme toplantısı yapacağız. Arkadaşları ve hocalarımızı bu toplantıya çağırmaya karar vermiştik talebe cemiyeti olarak. Bunun tertiplenmesi ve hazırlıklarıyla uğraştım arkadaşlarla. Hukuk salonunu bu iş için uygun bulmuştuk.

İdareden bu seneki mezunların adlarını aldık. Ben sınıfta ancak yirmi, en çok yirmi dört arkadaş görürdüm. İdareden aldığımız listede 110 kişinin adı çıktı. Bunlardan ancak yirmi birini şahsen tanıyordum. Karabet, Leon eski arkadaşlarımdı. Münir, Hasan Dündar, Hüseyin Edip ve İbrahim Hakkı ile konuşurdum.

Eylülün 26'ncı günü toplandık. Bir kısım hocalarımız da geldi. Devletler Hukuku hocası Salahattin Bey, konuşmasında, bizlerin en çok çile çekmiş mezunlar olduğumuzu ve harpten önceki mevcutla bugünkü mevcudu mukayese ederek gelenlerden çok fazla arkadaşımızın harpte kaybedilmiş olduğunu ve bunların adlarının soruşturularak, şehit olanların bir mermer üzerine adlarının yazdırılacağını ve Darülfünun'un münasip bir yerine asmak istediklerini ve harbin, tahsil hayatımızı çok engellediğini ve buradaki okuma ile yetinmeyerek hukuk konusunda bilgimizi artırmamız gerektiğini söyledi.

Bu sözleri Amme Hukuku hocamız Veliyyüddin Bey de son dersinde söylemişti. Bu toplantı günü Karabet'le Halim'e de rastlamıştım. Onları da sürükleyerek getirdim toplantıya. Halim tıbbiyeliydi.

Kuvayı Milliye gelişiyor

27 Eylül 1919 (1335) Cumartesi günü şehadetnamemi aldım. Akşam dönüşte Karabet'e rastladım. Beraber Kumkapı'ya gittik. Bir meyhaneye girdik. Leon da geldi oraya. Epeyce konuştuk, eğlendik. Gece yarısına doğru eve döndüm. Leon Efendi Amerika'ya gideceğini tekrarladı. O, artık bu işte kararlı.

Bugün Adapazarı'nın Kuvayı Milliye tarafından işgal edildiğini işittim. Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'nin İtilaf askerleri tarafından boşaltılmasını ve vatan bütünlüğünün teminini istemiş. İtilaf Devletleri de, Türkiye'nin tamamının askeri işgal altına alınmasından sonra sulh muahedesini düzenleyip bize vereceklerini söylemişler.

28 Eylül günü akşamüstü Sarayburnu'ndaki Fransız mühimmat deposunda yangın çıktı ve birçok patlama oldu. 29 Ey-

lül'de büyük dayıma mektup yazdım, teklifimi kabul ederse Adapazarı'na gitmek niyetindeyim.

30 Eylül günü bizim tabur binbaşısı Ali Bey ile eski iaşe zabiti Galip Bey beni ziyarete geldiler. Epeyce konuştuk:

Mustafa Kemal 4 Eylül'de Sivas'ta bir kongre toplamış. Bu, bütün memleketi kapsıyormuş. Kongrede birtakım kararlar alınmış. Kararların teferruatını bilemiyorlar. Zaten Ali Bey'in en çok sevdiği beş vakit namaz kılmaktır. Gazete okur mu, bilmem. Galip Bey rütbece küçük olmasına rağmen uyanıktır ve Fransızca da bilen bir arkadaştır.

Yeni sadrazam

Her günkü gibi 2 Ekim günü de vazifedeyim. Dört beş gündür Adapazarı ve civarını eşkıyaların bastığı veya Kuvayı Milliye'nin işgal ettiği söylentisi devam ediyor. Hükümet yanlısı gazetelere göre Mustafa Kemal taraftarları, eşkıya veya çete; Mustafa Kemal taraftarlarına göre ise Kuvayi Milliye, memleketi kurtarmak için ortaya atılmış gönüllü kuvvetler.

Bugün akşamüzeri şöyle bir gezmek niyetiyle Babıâli tarafına gitmiştim. Dolaşırken, istifa eden Ferit Paşa'nın yerine tayin edilen Ali Rıza Paşa'nın sadaret alayına rastladım. Zaten Anadolu ahvalinin bugünkü hali alması ile mevkii büsbütün sarsılan Ferit Paşa'nın, hâlâ sadrazam olarak kalmasına şaşıyordum.

Bakalım yeni sadrazam ne yumurtalar çıkaracak?

Yeni vazife arıyorum

7 Ekim günü Maarif Nezareti'ne giderek Anadolu'da bir vazife istedim. Fransızca bilseymişim bu civarda bir vazife vereceklermiş. Konya'da sekiz yüz ve bin kuruş aylıklı muitlikler (bir nevi inzibat memuru ve ders müzakereciliği) varmış ve mektep yatılı olduğundan gece orada kalacakmışım. Yemek, içmek oradanmış. Fena değil ama annem ve kardeşlerim ne olacak? Ben daha paralı, mesela bir idadi (lise) müdür-

lüğü istiyordum. Adımı yazdılar cumartesi günü tekrar yoklayacağım.

Aynı gün, evvelce yanında çalıştığım komisyoncu Ali Rıza Bey'i gördüm. Ticaret müesseseleri durgun ve bir bekleme devri geçirdiklerinden münasip bir yer bulmak zormuş. Tanıdıklarından Avukat Hasan Hayri Bey'e bir tavsiye yazdı. Gittim. Kendisinin yanında yer olmadığını ve arkadaşlarına sorarak cevabı cumartesi günü bildireceğini söyledi.

10 Ekim günü hava yağmurlu. Dayımın oğlu Kemal'le dört yol ağzındaki teyzeye uğradık. Dönüşte ben Karabet'le buluşup yine beraber bir yerde kafa dumanladık.

Öyle his olunuyor ki Kuvayı Milliye'nin gelişmesi, İttihatçıların bir muvaffakiyeti sayılıyor. Ben de önceleri o fikre kapılmıştım ama bu gelişme İzmir'in işgali ile değişti. Birtakım efeler ve hatta eşkıyalar soygunculuğu bırakıp Yunanlılarla çatışmaya başladılar. Onlar bile vatanı hükümetten daha fazla sevdiklerini ispatladılar. Artık bu durumda İttihatçılık iddiasının geride kalması lazım. Avrupalıların bu gelişmeyi İttihatçılara yüklemesini, hükümet aleyhtarı gazeteler Türkiye Ajansı'nın müdürüyle Antant gazetesi sahibine yüklüyorlar. Acaba çaresizlikten mi o adamlara isnatta bulunuyorlar? Hakikatte ise Avrupalıların Şark'taki en ince noktaları bildiklerine kani değiller. Muhalefet gazeteleri bu sebepten var kuvvetleriyle İttihatçıları suçluyor. Ama suçladıkları kimler, belli değil. Enver masum, Cemal Paşa lekesiz, sabık levazım reisi her şüpheden uzak. Fenalıkları yapan meydanda yok.

11 Ekim'de kardeşim Tevfik'i, Mercan'da Terzi Aziz Bey'in atölyesine verdim, terzilik öğrensin diye. İnşallah kendisi için hayırlı olur.

Adliyeye müracaat

18 Ekim'de Adalet Bakanlığı'na gittim. Açık memuriyetlere baktım. Antep sorgu hâkimliği, Şarki Karahisar mahkeme azalığı, Enez ve İpsala savcılıkları açık. Müracaat için terceme-i hal kâğıdı (özgeçmiş) ve sair evrak istediler.

20 Ekim günü gittim evraklarımla. Fotoğraf ve rapor eksikmiş. Arkadaşlar benden önce gidip kimi Çanakkale'yi kimi İzmit'in kazalarını almışlar. Ben kararsızım.

21 Ekim'de rapor ve fotoğraflarla gittim. Isparta mahkeme azalığı açık. Orayı istedim. Orası kapalı dediler. Şarki Karahisar azalığı açık, oraya tayinimi istedim. Bu da saçma ya... Halbuki benden önce birkaç kişi burası için müracaat etmiş.

Bugün bizim Darülfünun'un muhtariyetine dair nizamname çıktı. Bu teşkilatta benim maaşıma zam yapılacağını söylediler.

22 Ekim'de adliyeye gittiysem de tayin ve intihap encümeni (atama ve seçim komisyonu) evrak incelemesiyle meşgulmüş, giremedim içeri. Toplantı pazartesi gününe kalmış.

Darülfünun teşkilatından ümide kapılayım mı bilmem.

23 ve 24 Ekim günleri yine adliyeye uğradım. Sivas'ın Hafik kazası açıkmış. Koçhisar ve Erbaa müdde-i umumilikleri (başsavcılıkları) de açık. Şarki Karahisar'dan vazgeçtiğimi bildirdim. Amcamın kızı Selime'nin kocası Baki Bey Sivaslıydı. Buraların çok iyi olduğunu anlattı. Erbaa'ya talip olduğumu söyledim. Oraya olamaz dediler. Ne adamlar, hem açık diye yazıyorlar, hem müracaatı kabul etmiyorlar. Akşam evde Koçhisar için bir istida yazdım.

27 Ekim'de Koçhisar müdde-i umumiliğini istedim. Henüz açık değilmiş. Oradaki savcı başka yere nakledilecekmiş, ondan sonra olabilirmiş. Pekâlâ niye açık yazdınız öyleyse? Bu adliyenin işi de galiba aşureye benziyor, karmakarışık.

Zat işleri müdürüne çıktım. Çatalca mahkeme azalığının açık olduğunu söyledi. Ben de oraya naklimi istedim.

İntihap encümeni toplandı. Beni çağırdılar içeri. Karahisar'dan vazgeçtiğime dair imza aldılar ve Çatalca bidayet mahkemesi azalığına bin kuruş maaşla tayinime karar verdiler.

Darülfünun muhtariyet (özerklik) kazanıyor

1 Kasım 1919 (1335) Cumartesi günü yeni nizamnameye göre Darülfünun Emini seçilecekmiş. Dört fakültenin müderris ve muallimleri davet edilmişti o gün için.

Konferans salonunda toplanılacak. Birkaç kâtiple gittik salona, gelenleri karşıladık. Davetlilerin hemen hepsi geldiler. Başkâtip kürsüye çıktı, oturdu. Ben yanında, ayakta.

Bütün tıp, hukuk, edebiyat ve fen fakülteleri hocaları hazır. Başkâtip bana, "Sen konuş" dedi.

Mecburen konuştum. "Muhterem müderrislerimiz" diye başladım. "Yeni darülfünun nizamnamesi mucibince yüksek heyetiniz arasından seçimi idare etmek üzere en yaşlı zatın reislik makamına gelmesi gerekiyor" dedim. En yaşlı müderris Sait Bey'miş. Başkâtip yerini Sait Bey'e verdi. Ben yine ayakta, kâtip yerinde.

Seçim kâğıtlarını dağıtayım dedim. Doktor Akil Muhtar Bey'le Devletler Hukuku müderrisi Salahattin Bey, oturdukları yerlerden, "Tıp Fakültesi Viladiyye (doğum) hocası Besim Ömer Paşa'yı en uygun buluyoruz. Arkadaşlar da tensip ediyorsa onu seçelim" teklifinde bulundular. Ben, zabıt kâtibi gibi yapılan bütün işleri yazıyorum.

Toplanan heyet, el kaldırarak ittifakla bu teklifi kabul etti. Bu suretle, muhtariyet kazanan Darülfünun'un ilk rektörü yani Darülfünun Emini Besim Ömer Paşa (Akalın) oldu. Ve Paşa da yerinde ayağa kalkarak arkadaşlarının kendi hakkında gösterdiği bu kadr ü kıymet bilirliğine teşekkür etti. Darülfünunu kırtasiyecilik çekişmelerinden kurtararak daha ziyade ilmi sahada verimli bir hale getirmeye çalışacağını söyledi ve birkaç cümle daha ilave etti. Bütün hocalar tarafından alkışlandı ve tebrik edildi.

Dağıldılar. Biz de kaleme geldik, neticeyi bakanlığa yazdık.

Maaşıma zam yok

2 Kasım günü Seyr-i Sefâin (Devlet Deniz Yolları) idaresine gidip, açılan müfettiş muavinliği imtihanına adımı yazdırdım.

Küçük dayım Süleyman'dan, maaşın artarsa oradan ayrılma mealinde bir mektup aldım.

10 Kasım günü çıkan gazetelerde Çatalca bidayet mahkemesi azalığına tayin edildiğimi okudum.

Büyük dayımdan paraca yardım istemiştim. Evvelce söylediği gibi aşarda, para işinde zarar ettiğinden ancak erzak göndermek suretiyle yardım yapabileceğini veyahut annemi Adapazarı'na göndermemi yazıyor.

Kasımın yirmisine doğru bakanlık üç-beş kişinin maaşını artırdı. Bana bir şey yok. Bugün Hukuk Müdürü Rauf Bey beni çağırdı. Beraber Hukuk Fakültesi Reisi Salahattin Bey'i gördük, söyledik. "Şimdi sırası değil," dedi ve sonra, "olacak" diye ilave etti. Şimdiye kadar düşünülmemiş. Şimdi nasıl bir sebep olacak da bunu düşünecek bakanlık. Ümitli olmaklığım yersiz gibi. Artık Hukuk'u bitirdikten sonra biraz fazla paralı bir yer arıyorum. Haydi Çatalca'ya gideyim, annemi ve çocukları ne yapacağım? Bedriye, Çapa Kız Öğretmen Okulu'nun tatbikat ilkokulunda ve son sınıfta. Şimdi gidersem Bedriye öğretmen okulundan uzaklaşacak. İleride onun bütün mesuliyeti benim üstümde kalacak. En çok beni düşündüren taraf bu.

Adalet Bakanlığı'na küsüyorum

Günler geçiyor. Kasım ayı bitti, aralığın dördü oldu. Bir daha uğradım adliye zat işleri müdürlüğüne. Müdür muavini midir, başkâtip midir, biri bakıyor bu işlere. Adamdan bir azar yedim. "Gezer gezer, işini takip etmez, yol paranı almazsın. Seninle beraber tayini çıkanların hepsi vazifeleri başına vardılar. Sen İstanbul'da sürttürüp duruyorsun." Bu münasebetsiz sözlere karşı, onun yanında oturan ve herhalde hâkim olduğunu sandığım bir zat, "Canım, böyle söyleme, gecikmesinde bir sebep olduğunu da düşünmek lazımdır" dedi. Yol param hazırmış da günlerdir gelip almamışım. Adamın bu muamelesine kızarak yüzüstü bıraktım Çatalca işini.

Bir gün Karabet'e rastladım, durumu anlattım. "Git yolluğunu al, gitme Çatalca'ya. Kazancını düşün. Anadolu'ya tayin edilip yol parasını alan ve gitmeyenler var böyle." Fena fikir değil. O vakit uzak bir yere tayin edilip de harcırah alsam

ve gitmesem iyi olacakmış. Bizim başkâtip de biliyor Çatalca'ya tayinimi. Bana gitmemekliğimi, nasıl olsa burada maaşımın artacağını söylüyordu. Hatta o da, "Harcırahı al, git, bir kere oranın durumunu gör, sonra dön, gel" diyordu. Ama iyi bir tavsiye değil bu.

Düşündüm, burada yedi yüz kuruşun maaş ekleriyle birlikte elime otuz üç lira kadar bir şey geçiyor. Çatalca azalığına gidersem otuz sekiz buçuk lira kadar bir para geçecek elime. Gitmeye değmez. Gerçi gitsem mesleğimin tatbiki cihetinde bilgi sahibi olacağım. Belki serbest mesleğe hazırlanmış olurum. Yine ev meselesini düşünerek vazgeçtim.

Aralık ayı ilerliyor. Bir taraftan da siyasi durumda Mebuslar Meclisi için seçim yoluna gidildi. Gazetelerde bunun mücadelesi yapılıyor.

Adliye Bakanlığı da gazeteye bir ilan vermiş ayın yirminci günü, üç gün içinde yol paramı alıp vazifeme gitmezsem, istifa etmiş sayılacakmışım.

Harpten önce Darülfünun'da, Fransız Sefareti'nin açtığı Fransızca gece dersleri, bu defa İstanbul'daki Fransız askeri mümessilliği tarafından yeniden açılacakmış. Rektörlüğe müracaatla mutabık kalınmış. Bir de Hukuk'ta, doktora sınıfının açıldığını ve bir sene buraya devam edenlerin imtihana girip "doktor" unvanı alabileceklerini Hukuk Müdür Muavini Nuri Bey söyledi.

Bu iki konu Çatalca'ya gitmekten vazgeçmemde çok tesirli oldu.

Büyük dayımı mevlit kandilinde dağa kaldırmış eşkıyalar. Üzerindeki otuz lira ile beygirini almışlar. İki yüz altın lira getirmek şartı ile salıvermişler. Sonradan beygiri geri alınmış. Parayı alamamışlar.

Yeni Meclise doğru

Mebus seçimleri işi devam ediyor. Hararetli safhaya da girdi. Hukuk Fakültesi'nden Salahattin Bey ve Fen Fakültesi Başkâtibi Cemal Bey İstanbul'dan, Edebiyat Fakültesi'nden

Terbiyeci İsmail Hakkı ve Felsefe Tarihi hocası Mehmet Emin (Erişirgil) Beyler Niğde'den adaylıklarını koymuşlar. Neticeyi merakla bekliyoruz.

Bu aralık ayında bir "İspanyol nezlesi" çıktı İstanbul'da. Çok salgın bir hal aldı. Okullar kapandı. Annem, bu kötü hastalığa tutuldu. 30-31 Aralık günleri, en şiddetli hastalık günleriydi.

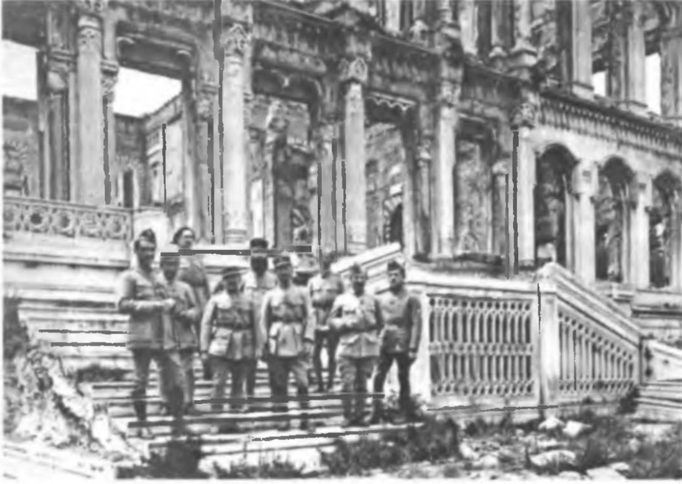
Ocak ayının birinci günü akrabadan sayılan Doktor Ali İsmail Bey'in evine gittim. Ben varınca o, öteki kapıdan çıkmış, eczanedeki muayenehanesine gitmiş. Ben de eczaneye uğradım. Eve gelemeyeceğini söyledi ve bazı ilaçlar tarifiyle yetindi. Sonra bizim tıbbiyeli Halim'i gördüm. Bereket ki onun delaletiyle bazı ilaçlar aldım. Annem on gün hasta yattıktan sonra düzelebildi.

Murat Bey'in ölümü

1920 (1336) Ocak ayının beşinci günü bizim başkâtip muavini Murat Bey vefat etmiş. O da İspanyol nezlesinden hastaydı. Gelemiyordu. Buna çok üzüldüm. Çok centilmen ve hakikaten İstanbul'un zarif ve nezih terbiyesiyle yetişmiş bir adamdı. Fatih Camii'nde namazını kıldılar. İdaredeki arkadaşlarla beraber gittik. Çarşamba'daki Nakşi tekkesi şeyhinin kardeşiymiş. Bunu hiç bilmiyordum. Dervişlerin zikirleriyle cenaze, tekkenin içine götürüldü, gömüldü.

Bu ayın yedinci günü kardeşim Tevfik, yatağa düştü. Bela bir şey bu İspanyol nezlesi. Annem iyileşmek üzereyken o yakalandı. Çok şükür ki annem iyileşmeye yüz tutmuştu.

Yine haftalardan beri memleket hakkında sinir bozucu havadisler devam edip gidiyor. Ayın yedinci günkü gazetelerine göre güya hükümet, Avrupa büyük devletlerinden birinin, milli istiklalimize halel gelmemek şartıyla bize yardımını istemiş. Bu arada İstanbul'un mukadderatı meselesinde heyecan yaratan havadisler çıktı. Yine üniversite ve yüksekokul öğrencileri, 9 Ocak Cuma günü Fatih'te bir miting yapmaya karar verdiler. Günün siyasi hadiseleri çok iç sıkıcı.

İşgal güçleri Çırağan Sarayı harabesinin önünde.

Meclis açılıyor – Fransızca dersleri de

12 Ocak 1920 (1336) günü Mebusan Meclisi açıldı. Padişah güya rahatsızmış. Ona vekâleten sadrazam meclisi açmış. Birçok mebus, Meclis'in Anadolu'da açılmasına taraftar olan Mustafa Kemal'i dinlemedi herhalde. İstanbul'da, bütün düşman toplarının tehdidi altında milletvekilleri nasıl serbestçe konuşup düşüncelerini söyleyecekler, insan buna şaşıyor.

Bugün Darülfünun'daki Fransızca dersleri de açıldı. Saat beşten altıya kadar verilecek: Cumartesi, pazartesi, çarşamba günleri. İlk gün hocanın Fransızca söylediklerini pek anlayamadım.

Yüksekokul öğrencilerinin Fatih'te kararlaştırdıkları miting, 13 Ocak günü Sultanahmet'te yapıldı.

Ayın 14'üncü günü vazifedeyim. Hukuk Fakültesi Reisi Salahattin Bey gelmiş. Kendisi henüz yüksek tedrisat umum müdürlüğünden ayrılmamış. Bizim kalem arkadaşı Hulki Bey'le yanına girdik. Rektörlük kaleminde dört kişiyi işgal edecek kadar çok iş olmadığını ve ölen Murat Bey'in yerine başka bi-

rinin alınmayarak onun maaşının bir kısmının bizlere verilmesini ve fazlasının münasip yerlere dağıtılmasını söyledik. Ertesi gün başkâtibe Salahattin Bey'e söylediklerimizi anlattık. Fena halde canı sıkıldı galiba. Ama bize hissettirmemeye çalıştı. Acaba maiyetinde fazla adam bulunmasından koltukları mı kabarıyor?

Rus ihtilali ve Lenin'in sözleri

16 Ocak 1920 (1336) Cuma günü kar yağmaya başladı. Soğuk çok fazla. Türk Ocağı'na gittim. Yusuf Akçura Bey, Rus İhtilali hakkında konferans verecek. İştirakiyyunun (yani bolşeviklik veya komünizmin) Şark'taki tarihi başlangıcından kapalı surette konuştu. Bugünkü esas konuya girmedi.

Halbuki Darülfünun'a Moskova'dan Fransızca broşürler ara sıra geliyor. Bir tanesini ben almış ve Fransızcaya çalışmakta olduğumdan, Türkçeye çevirmiştim. Lenin'in sözleri şöyleydi:

> Son amele, köylü ve asker mebuslarından kurulan Sovyet kongresi, Rus Sovyet Cumhuriyeti teşkilatını kabul etti. Hayret edilecek cihet şudur ki, Avrupa'nın bütün burjuva basını da bu teşkilatı tanıdı. Halbuki onlar, böyle bir teşkilatın bir eşini daha görmediklerini değil, onun imkânsız olduğunu da iddia ediyorlardı. Şimdiye kadar onların medeni dedikleri birtakım devletler vardı. Fakat onların içinde amele sınıfı, her türlü hukuktan mahrumdu. Prusya'da, bugüne kadar ameleler esirdiler. Ancak Landaklara birkaç mebus gönderebilmek hakkına malik idiler ki, onların da oradaki iktidarsız şikâyet ve tehditleri, baronların ve junkerlerin (genç soyluların) istihzaları ve vahşi gülmeleriyle karşılanırdı. Fakat burjuvaziye hiçbir siyasi hak tanımayan bir devletin vücudu imkânı, o burjuva efendilerin asla hatırlarına gelmiyordu. Dünyanın bütün teşkilatı esas olarak, mülkiyet denen hakkı, yani hakikatte büyük sermayecilerin ve borsa hilecilerinin, ser-

vetten mahrum sınıfı, hiçbir cezadan korkmayarak kullanan ve soyan bu murabahacıların (tefecilerin) hakkını kabul ediyor.

Rus Sovyet Cumhuriyeti teşkilatı ilan ediyor ki, bütün istihsal vasıtaları, servet tevlit eden (üreten) her şey bizzat çalışan kesime aittir. Avrupa'nın burjuva matbuatının Rus teşkilatını fena bir rüya gibi görmesi, kalplerine düşmüş olan bu korkunun heyecanı içinde, ona her fenalığı yüklemesi, şaşılacak bir şey değildir. Onlar istedikleri kadar, 'Böyle bir teşkilatın yaşaması mümkün değildir, bunlar birtakım heyecanlı fanatiklerin yazmış oldukları kâğıt parçalarıdır, onları tarih süpürüp temizleyecektir,' desinler.

Bize gelince: Avrupa'nın fukara –Proletarya– sınıfına seslenerek diyoruz ki, bu teşkilat, değil yalnız Rus amelesinin, bütün dünya amelesinin kanıyla yazılmıştır. Orada, sermaye âleminin muharebesinde mahvolan milyonlarca fukaranın iniltileri aksediyor ve aynı zamanda sermaye, bu kadar cenaze yığınını, yayılmış olan bu kanları, bu gözyaşlarını silmeye muktedir değildir. Hatta bugün ancak Rus fukarasının faydalandığı o büyük hak ve hürriyet fermanını da silmeye muktedir değildir. O ferman ki yarın bütün dünya fukara sınıfının müşterek malı olacaktır.

Bu sözler Rusya'nın kuruluşu ve idealini tamamıyla belirtiyor. Bolşeviklik, herhalde komünistlik olacak ve Yusuf Akçura Bey'in geveleyip açıklayamadığı konunun da bu olması gerek.

Darülfünun'daki günler...

18 Ocak günü Besim Ömer Paşa'nın odasında senato toplantısı yapılacaktı. Sabahattin Bey gelmişti. Ben de girdim. Sabahattin Bey bizim görüşümüzü savunurken Köprülüzade Fuat Bey'le İngiliz Edebiyat Tarihi hocası Mahmut Bey geldiler

ve derhal Edebiyat Fakültesi'nin kütüphane memurunun bir işe yaramaması yüzünden, oradan alınarak ölen Murat Bey'in yerine rektörlük kalemine verilmesini teklif ettiler. Salahattin Bey sustu, kendi görüşünü müdafaa etmedi. Kütüphane memurluğu yapamayan bir adam, bizim kalemde ne iş yapabilir? Şu Darülfünun'da da bozuk çarklar var.

Piyer Loti'yi anma töreni

21 Ocak günü Piyer Loti namına teşekkül eden cemiyet, rektörlük odasında toplanmıştı. Perşembe günü için Piyer Loti adına konferans salonunda bir ihtifal (anma töreni) toplantısı yapmaya karar verdiler. Piyer Loti Fransa'da, Türkiye lehinde kuvvetli kalemiyle neşriyat yapıyor ve bunun bizde tesiri büyük oluyordu. Cemiyet de bu yüzden kurulmuş ve Besim Ömer Paşa da Fransa'da okuduğundan bu cemiyetin kurucuları arasına katılmıştı.

Arkadaşım Hulki Bey üç gündür gelmiyor. Galiba hasta.

Divanda Müderris Nadir Bey'in fen fakültesi reisliğine seçilmesi uygun bulunmadı.

23 Ocak günü, üniversite konferans salonuna gittim öğleden sonra. Piyer Loti şerefine ihtifal başlamak üzere. Oğlu ile birlikte Veliaht Mecit Efendi, Abdülhak Hamit ve Süleyman Nazif Beyler ve İstanbul'un ileri gelen şair, yazar ve aydınları gelmişler. Reislik makamına Abdülhak Hamit Bey'i geçirdiler.

Önce Abdülhak Hamit Bey namına bir yazı okundu. Sonra Süleyman Nazif Bey, başlı başına çok tesirli konuşmasını yaptı. Bilhassa İstanbul'u zapteden Fatih'ten bahsederken onun büyük bir yanlışlık yaptığını, Rum Patrikliği'ni ve İstanbul Rumlarını geniş imtiyazlarla yerinde bıraktığını ve bunun bugünkü neslin başına büyük dertler açtığını ve Fatih'in bu hatasının asla affedilmeyeceğini kendine mahsus taşkın heyecanla anlatırken Veliaht Abdülmecit Efendi "bugünkü torunları bu hatayı düzeltecektir" manasına gelen bir cümle sarf etti ve şiddetle alkışlandı. Konuşmasının sonunda Süleyman Na-

Piyer Loti.

zif Bey de kuvvetle alkışlandı. Bu konuşma çok tesirli ve celadetli (yiğitçe) idi. Sonra Yahya Kemal Bey Piyer Loti'nin hayatından ve eserlerinden bahsetti ve Piyer Loti'ye hemşerilik unvanı verilmesi teklif edildi. Fahri hemşerilik kabul edildi. Bu toplantı, konferans salonunda yapılan en büyük toplantılardan biri oldu. Acaba İngilizler bu toplantıya karşı ne şekilde duygulandılar?

Yine hükümet meselesi

Harbiye Nazırı (Mersinli) Cemal Paşa ile Erkanı Harbiye Reisi Cevat Paşa (Çobanlı) istifa etmişler.* Halk arasındaki dedikodu: İngilizler, sekiz yüz bin kişiyi silah altına alarak, Bol-

* İngilizler, Ali Rıza Paşa hükümetinden, Batı Anadolu'daki Kuvayı Milliye'ye destek verdiklerini öne sürerek Harbiye Bakanı Cemal Paşa ile Genel Kurmay Başkanı Cevat Paşa'nın 48 saat içinde görevlerinden alınmalarını istemişti. Mustafa Kemal, hükümete böyle bir notanın verilmesini "bağımsızlığa saldırı" olarak nitelemiş ve 22 Ocak'ta bütün mebuslara telgraf göndererek bu notayı protesto etmelerini istemişti.
Ali Rıza Paşa, Harbiye Bakanlığı'na Fevzi Çakmak'ı; Genelkurmay Başkanlığı'na ise Şevket Turgut'u atadı (Mart 1920).

şeviklere karşı harp etmemizi teklif etmişler. Buna mukabil bizim hayat ve varlığımızı kabul ve tasdik edeceklermiş. Bunu kabul etmeyen iki paşa da istifa etmişler. Nasıl ve kim uydurur bunları?

24 Ocak günü istifa sebebi başka şekle büründü: Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a, hükümete şiddetli bir mektup göndermiş. Hükümetin adli ve idari ıslahat için büyük devletlerden birinden yardım isteğini uygun bulmamış. Halbuki kabinede bu fikri en çok müdafaa edenler bu iki paşaymış. Bu yüzden çekilmişler. Bu da çürük bir dedikodu. Dünkünün tam tersi.

Yine bugünkü gazetelerde bunaltı veren bir havadis: Clemenceau, son Londra seyahatinde Lloyd George'la görüşmüş ve bizim İstanbul'dan tamamen çıkarılmamız fikrine onu iştirake davet etmiş.

Ne duruma düşmüşüz ya Rabbi, yani ameliyat masasına yatırmışlar Osmanlı cesedini, her tarafından kesip biçiyorlar.

27 Ocak günü maaş aldım. Rahmetli Murat Bey, maarif yardım sandığından para almış, ben de ona kefildim. Maaşımdan iki yüz sekiz buçuk kuruş kesmişler.

Azerbaycan istiklalinin yıldönümünü anma töreni

30 Ocak günü yine Darülfünun konferans salonunda toplantı var. Yeni doğmuş olan Azerbaycan hükümetinin doğum yıldönümü kutlanacak. Yusuf Akçura, Ruşen Eşref (Ünaydın) ve Ubeydullah Bey ve efendiler konuştular. Ruşen Eşref herhalde Bakü'ye gitmiş olacak ki, oranın en ileri zenginlerinden birinin evine vardığı zaman onun en muhteşem salonuna giriyor. Duvarda gerili siyah bir perdeyi kaldırıyor bu zat. Altından bizim bayrağımız çıkıyor ve sonra bu zatın gözü sevinç gözyaşlarıyla dolu; "Yıllardır bugünü bekleyerek yaşıyorduk. Tanrıya şükür ki buna kavuştuk" diyor. Bu tablo hakikaten çok içten duygu veren bir değer taşıyordu. Ama hatiplerden her üçü de bu harbe girmenin bütün gayesi buymuş gibi harbe girmenin kutsal gayelerinden birinin bu suretle tahak-

kuk ettiğini söylüyor ve harbe giren hükümeti temize çıkarmaya çalışıyorlardı.

Ama terhisim sırasında, Mondros Mütarekesi gereğince Kars, Ardahan ve Batum'u boşaltmayı kabullendiğimizi hiç hatırlamıyorlar. Şimdi Batum'da İngilizler var. Belki Azerbaycan, Gürcistan ve hatta Ermenistan'da da İngilizlerin olması muhtemel. Bu durumda harbe girmiş olan hükümetin idealini doğru bulmak kadar saçmalık olamaz.

Geçen hafta Piyer Loti'yi anma töreninde Süleyman Nazif Bey'in "bu milleti harbe birkaç serserinin sürüklediği ve bununla beraber buna müsait ortam bulmalarının, ancak tarihi vakaların akışı sonucu olduğu" hakkındaki sözlerini ele alarak harbe bir azınlığın isteğiyle değil, bir kurtuluş ve öç alma arzusu ile ve esir millettaşlarımızı kurtarmak idealiyle girdiğimizi anlatmak ve netice itibariyle bütün harbe girme cinayetinden, o hükümetin haklı ve affedilebilir durumda olduğunu belirtmek istiyorlardı. Halbuki harbin başlangıcında yalnızca Nil'i geçmek ve Mısır'ı zapt etmek düşüncesi vardı. Şüphesiz bütün Müslümanların (o zaman İslamcı değildim ama niye böyle yazdım, düşünemiyorum) müstakil olması her kalp ve vicdanca bir amaç, hem çok yüce bir amaçtır. Fakat bizim harbe girmemizin bu gaye için olmadığı Enver Paşa'nın veda yazısında açıklanmıştır. "Harbin kati neticesi Avrupa'da alınacak. O zamana kadar düşmanlarımızın, mümkün olduğu kadar fazla kuvvetini cephelerimizde tutmak"mış. Tuttuk tabii. Ama memleketimiz çiğnenirken niye Galiçya'ya, Romanya'ya, hatta Selanik cephesine kuvvetler gönderdik. Ruslar harpten çekilince neden biz de çekilmedik? Bunun münakaşa yeri burası değil tabii. Ancak güzel bir milli gaye için yapılan toplantıda, kör bir hükümetin kafasızlığını örtmeye çalışmak ve onun kutsal bir gaye için çalıştığını ileri sürerek onların yanlış hareketlerini örtmeye çalışmak hiç de takdire değer bir hareket değildir. Bu, düpedüz kör bir fırkacılıktır. Hiç olmazsa temiz ve içten gelen sevgiyle yapılan böyle toplantılar, fırkacılığın kötü ihtiras kirlerinden uzak kalmalı, değil mi?

Kış mevsimi ve olaylar

5 Şubat 1920 (1336) Perşembe. Beş gündür aksırık, öksürük, nezle... berbat bir haldeyim. Şubatın birinci günü maariften erzak almaya gittim, kalabalıktan alamadım. İkinci gün evden çıkmadım.

Maaşımı artırma işi yapılamadı. Çatalca'ya başka biri tayin edilmiş.

Kuvayı Milliyeciler Bolşeviklik, İslam İttihatçılığı, Türkçülük gibi birtakım dedikodularla halkın zihnini bulandırıyorlar. Göze çarpan şekilde bir İngiliz aleyhtarlığı propagandası devamda. Hele şu Bolşeviklik propagandası; bunlar komünistliğe vakıf olmadıkları halde, bunun satışını yapıyorlar. İşin garibi Türkçüler de buna sarılıyor. Müslümanlık fikirlerini taşıyanlar bile.

Bu arada bizim Darülfünun kapı çuhadarı (hademesi) Bekir Efendi bir nevi kâğıt dağıtıp duruyor. Bir tane de bana getirdi: "İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne girme kâğıdı" imiş. "Sakın ha..." dedim Bekir Efendi'ye, "Götür, bunları aldığın yere ver, böyle şeyleri Darülfünun'a sokma," dedim. "Ya..." dedi, "bunlar fena demek." "Hemen," dedim, "çık, geri ver." Hakikaten geri vermiş, geldi, haber verdi.

6 Şubat günü, Faik Sabri Bey (Duran), coğrafya darülmesaisinde (çalışma salonu) Birleşik Amerika hakkında, esaslı bilgi veren bir konuşma yaptı.

Cumartesi günü Beyoğlu'ndaki Amerikan yardım pazarına şeker almaya gittim. Öğleden sonra olduğundan pazarı kapalı buldum. 9 Şubat'ta şekeri alabildim. O gün de kar, fırtına, tipi bora halinde. O kadar şiddetli ki... On senedir görülmemiş bir kışmış bu. Sokakta gidip gelenler de pek seyrek. Tramvaylar az işliyor. Beyoğlu tarafında eski Alman imparatorunun kardan heykelini yapıp eğleniyorlar.

Kabine bugün beyannamesini okuyacak mecliste. Kuvayı Milliyeci mebuslar, içişleri ve dışişleri ile adliye bakanlarının çekilmelerini istemişler. Onlar da istifa ederek yerlerine Bursa Valisi Ebubekir Hazım (Tepeyran), Bükreş eski el-

çisi Safa Bey ve Baş Müdde-i Umumi Kâzım Beyler tayin edilmişler.

10 Şubat günü kış daha şiddetlendi. Sokaklarda sular dondu. Akşama doğru fırınlarda ekmek kalmadı. Tramvaylar dünkü kadar da işleyemedi.

İşime gitmiştim. Hükümet, beyannamesini Meclis'te okumuş. 104 itimat reyi almış. İki itimatsızlık, bir müstenkif (çekimser) varmış. Beyannameyi gazetelerde okudum. Sönük ve ruhsuz bir şey. Hele ıslahat hakkındaki vaatler, yerine getirilmesi mümkün olamayan o kadar yalan sözler ki, insanı elinde olmadan güldürüyor. Mesela ecnebi memleketlerden uzmanlar getirtilecek, bunlara teftiş salahiyeti verilerek ıslahat yapılacakmış. Kuvayı Milliye hakkında hiçbir söz yok.

12 Şubat. Dün rüzgâr durdu. Hava açıldı. Ayaz şiddetli. Herkes dışarı çıktı ama arabalar, tramvaylar ve otomobiller güçlükle işliyor. Bugün rüzgâr güneye döndü. Karlar şiddetle erimeye başladı. Yollar, kudurmuş bir dereye döndü. Dışarıda, geceye kalmak bile tehlikeli. Belediyede ise sokakları temizletmeye kudret yok.

Başkâtip bugün, maaşımın on liraya çıkarılma yazısını yazdı. Ölen Murat Bey'in maaşı 1.750 kuruşmuş. Bunun üç yüzü bana, beş yüzü başkâtibe veriliyor. 950 kuruşu hazineye tasarruf kaydedilerek başkâtip muavinliği kaldırılıyor. Rektör de uygun bulmuş bunu.

İngiliz Tarzı: Olay Çıkar, İşgal Et

14 Şubat. Dün Beyazıt'a kadar çıktım. Türk Ocağı'nı İngilizler işgal etmiş. Ocaklılar düşünce gösterisinde kendilerini tutamadılar. İngilizlerinki ise büsbütün adilik. Hatta Harbiye Nezareti'ndeki itfaiye dairesini de yine İngilizler işgal etmiş. Bunu gidip görmedim. Bu işgaller çok fena kuşkulandırdı beni.

Gündüz vazifeme, akşam da Fransızca dersine gittim. Fransızca dersleri haftada dörde çıktı: Cumartesi, pazartesi, çarşamba, perşembe ve akşam saat beşten altıya kadar. Edebiyat Fakültesi de pazartesi ve perşembe sabahları saat sekizden dokuza kadar ders veriyor. Her ikisine de gidiyorum.

Gazetelerdeki mühim havadis: Fransa Başvekili Milran, meclislerinin hariciye encümenindeki konuşmasında, İstanbul'dan Türkleri çıkartmaktansa, sıkı ve milletlerarası bir kontrol altında bulundurmak şartıyla İstanbul'da bırakılmalarını tercih ettiğini söylemiş. İyi havadis.

24 Şubat. Kar kalktı. Yolların çamuru kurudu. Hava serin, geceleri ayaz. Fransızca derslerine devam ediyorum.

Yukarıda yazmayı unutmuşum: Ders yılı başından itibaren Hukuk'un doktora sınıfına devam ediyorum. Ders konferans salonunda veriliyor ve çok istifadeli. Bugün de vazifedeyim. İngilizlerin İstanbul'a gelen Akdeniz filosu askerleri Beyazıt'a kadar gelerek bir gösteri yapıp, gittiler. Yine bugün Darülfünun'u iki İngiliz subayı ziyaret etti. Hallerinden, ziyaretlerinin üniversite binasının görülmeye değer yerlerini görmekten ibaret olduğu sanılıyordu. Ama bunların gelmesinin, işgal maksadına dayandığı kuşkusu uyandı. Öğrenci ve hocalar arasında heyecan baş gösterdi. Bana yersiz gibi göründü bu hal.

Akşamüzeri Besim Ömer Paşa emir vererek üniversite kapılarını kapatmış. Saçma fikir. Sanki kapılar kapalı olsa işgal edemeyecekler mi? İngilizlerin son günlerde birçok yeri işgal etmesi, bu heyecanlı sanılara sebep oluyor.

Bir haftadan beri dillerde dolaşan, Enver Paşa'nın yeşil ordusunun Hindistan'ı istila haberi, dün ve bugün yarı resmi ajansla yalanlandı. Bu dedikoduyu uyduran budalalar da buna herhalde çok şaşmışlardır. Telaşlı iki gün daha geçti. 26 ve 27 Şubat günleri. İngilizler üniversiteyi işgal etmediler.

Biga taraflarında, halkın Kuvayı Milliye'ye karşı ayaklanarak milli heyet reislerinden bazılarını öldürdüklerini *Peyam* gazetesi yazıyor. Konya'da da hoşnutsuzluk varmış Millicilere karşı.

Sulh konferansı hakkımızda mühim kararlar alıyormuş. İstanbul'un bizde kalacağı rivayetleri kuvvetli.

Maaşımın bin kuruşa yükseltilmesini bakanlık uygun bulmuş.

Cumartesi günkü gazetelerde, her ne kadar İstanbul'un bizde bırakılacağı Lloyd George tarafından teyit edilmekte ise de bütün Türk ordusunun ılga edileceği, emniyet ve asayişin kendi orduları tarafından düzenleneceği yazılı. Doğru olabilir mi acaba?

21 Şubat günü divan toplantısı vardı. Salahattin Bey de geldi, oldukça nikbin sözler söyledi. Kuvvetli bir hükümet gelip de İtilaf Devletleri'ne karşı mukavemet edebilse daha uygun şartlarla sulh yapabileceğimizi söylüyordu.

Mebusan Meclisi de pek sönük şekilde çalışıyor. Sık sık gizli toplantılar yapıyor. Karşılarında düşman zırhlı ve kruvazörleri olunca ne yapsın? Biricik yaptıkları iş "Misak-ı Milli" diye bir hudut kabul etmek oldu. Açık oturumla cesaretli konuşma yapamıyorlar. Meclisin böylece İstanbul'da toplanmış olması hâlâ şaşılacak şey. Nasıl kuvvetli bir karar alabilecekler. Durumları bir hiç gibi.

3 Mart. İyi havadisler uçtu. Güya Maraş'ta Ermeniler aleyhinde bir katliam olmuş. Bu, bizim hakkımızdaki kararı değiştirmeye vesile olmuş. İngilizlerin, İstanbul'un bizde bıra-

kılması hakkındaki sözleri de taşkınlıklara sebep olduğundan o fikir değiştirilmiş.

4 Mart günü kabine istifa etmiş. Kim gelecek acaba yerine? Ancak 8 Mart günü teşekkül edebildi ise de yarım yamalak bir şey.*

10 Mart günü Biga civarında milli kuvvetlerin dört köyü tahrip ettiği ve Anzavur çetesini dağıttığı gazetelerde yazılı. 15 Mart günü Maarif Nezareti'nden gelen bir yazıda konferans salonunun İngilizler tarafından işgal edileceği bildiriliyor.

Mızıka bölüğünü basan ve askerleri öldüren İngilizler

16 Mart 1920 (1336) sabahı üniversiteye giderken Yenikapı açıklarında bir zırhlı gördüm. Topları İstanbul'a çevrili. Biraz sonra öğrendim, bir Yunan zırhlısıymış. Neden acaba diye düşünerek vazifeye geldim. Odacımız İsmail Ağa'dan öğrendim ki: Şehzadebaşı'nda Letafet Apartmanı'nda bulunan Onuncu Kafkas Fırkası Mızıka Bölüğünü İngiliz askerleri basmışlar. Silah aramak istemişler. Onlar da uyku sersemliğiyle karşı koymuşlar, İngilizler de ateş etmişler. Bizim askerlerden on iki, onlardan altı kişi telef olmuş. Bir miktar da yaralı varmış. Önce inanmadım. Bu binayı biliyordum. Harpten önce burada bir oda tutmuş, bir cemiyet kurma hazırlığı yapmıştık. Buraya yakındı, hemen oraya gittim. Kapıda silahsız bir nöbetçi duruyordu. Sokuldum; "Ne oldu?" diye sordum. "Oldu bir şey, çok durma burada" dedi. "Ölen var mı?" dedim. "İki ölümüz bir de ağır yaralımız var, kaldırdılar" dedi. Daha konuşuyorduk ki bizim Medeni Hukuk hocamız Mustafa Fevzi Bey geliyordu. Çağırdı beni, biraz benzi uçuktu onun da. "Nasıl olmuş?" diye sordu. Öğrendiklerimi söyledim. Beraberce oradan ayrıldık. Mustafa Fevzi Bey de mebustu. Üniversiteye döndüm. Yukarı sınıfa çıktım. İsmail Ağa'nın şayiası da-

* Ali Rıza Paşa kabinesi 3 Mart'ta istifa edince Salih Paşa, 8 Mart'ta yeni kabineyi vekâleten kurdu.

ha kuvvetlenmiş, dillerde dolaşıyor. Hatta buna şu ilave de yapılıyordu: İstanbul Sultanisi'ni de (lise) basmışlar, bütün hocalarını götürmüşler.

Hocalar derse gelmedi. Öğrenciler gittikçe sinirleniyorlardı. Nihayet öteki dershanedekiler de gelince, kalabalık fazlalaştı. Bir kısım efendiler, gidip ölen neferlerin cenazesinde hazır bulunmak istiyorlar. Diğer bir kısım kabul etmek istemiyor, gitmek ve orada bulunmak hususunun zararlı olduğu fikrindeler. Ben de gitmemek taraftarıyım. Zaten cenazeleri kaldırmışlar, nerede olduklarını bilmiyoruz. Tartışma şiddetlendi. Sinirlilik, kızgınlık ve kavga derecesine vardı. Hemen belki yumruklaşma başlayacaktı. Felsefe hocası Rıza Tevfik Bey geldi. Bu sinirli ve kızgın havayı yatıştırmak için bazı sözler söyledi. Üniversite gibi bir yerde yumruk kavgasının münasebetsiz olduğunu ileri sürdü. Öğrencilerden biri mebuslar ve âyan meclisinde bile yumrukla kavga edildiğini söyledi. Uzun çekişmelerden sonra cenazeye gitme fikri suya düştü. Cenazeye gitmek için çıkan üç-beş kişi de dönüp geldi.

Harbiye Nezareti de işgal ediliyor

O sırada gördük ki Harbiye Nezareti'ne de muntazam İngiliz askerleri gidiyor. Beyazıt Meydanı'na gittim hemen. Bunları seyre başladım. Zaten ben varıncaya kadar, meydanı geçip büyük kapıdan bakanlığın iç meydanına girmişler. Ne kadar askerin içeri girdiğini bilmiyorum. Girenler herhalde bakanlık binasını işgal etmeye başlamış olacaklar. Hâlâ İngilizlerin arkası gelmiyor.

Üniversiteye döndüm. Bizim telefonları kesmişler. Bakanlıkla konuşulamıyor. Galiba bütün haberleşme tellerini kesmiş olacaklar. Öğleyin bizim konferans salonu da işgal edilecekti. Gelen giden olmadı. Harbiye Nezareti meydanının dışında, birtakım yerlerde İngilizlerin Yeni Zelanda askeri birlikleri vardı.

Gelenlerden haber aldık ki Bahriye Nezareti, Posta Telgraf Umum Müdürlüğü, asker sevk dairesi ve birçok dağınık

İşgal döneminde Tepebaşı.

askeri daire işgal edilmiş. Duramadım içeride. Öğleden sonra tekrar çıktım. Halkta derin bir sessizlik var. Kızgın mı? Bu hali nasıl karşılıyorlar? Hiç kimsenin yüzü gülmediğine göre, sanki bu sessizlikle bu hali protesto ediyorlar gibi geldi bana.

Bahçekapı'ya, Eminönü'ne indim. Köprü'ye çıktım. Bir İngiliz zırhlısı, köprünün Karaköy ucu yakınına gelmiş, ön ve arka taretlerdeki en büyük topları ve yan toplarını, Harbiye Nezareti'nin bulunduğu tarafa çevirmiş, tehdit edici bir durum almış. Bu hallerine içimden gülmek geldi. Burada bu duruma karşı koyacak kimse yok. Ne diye bu gösteriş? Limana girdiklerinden beri, şimdiye kadar İstanbul hükümeti emirlerinin altında. İstediklerini tutukluyorlar, götürüyorlar. Mâni olan yok buna burada.

Öteki düşman devletlerden, mesela ne Fransız, ne İtalyan ve ne Amerikan gemilerinden, buna iştirake benzer bir emare yok.

Herkes bu İngiliz gemisine bakmadan geçip gidiyor. Yalnız ben, görülmemiş acayip bir mahluk seyreder gibi birkaç dakika bunu seyrettim.

İngiliz belası ve tutuklamalar

Mebuslardan birçoklarının tutuklandığı söylentisi dolaşıyor. Meclis Başkanı Celalettin Arif Bey, bizim Devletler Hukuku hocası Salahattin ve mebus Câmi Beyler (Baykurt)* tutuklananlar arasında. Göz Tabibi Esat (Milli Kongre Başkanı Dr. Esat Işık), bizim rektör Besim Ömer Paşa'nın da adları dolanıyor bu arada. Taşra ile telgraf haberleşmesi de kesilmiş. Akşam gazetelerinde sade bir beyanname, resmi tebliğler gibi bir şey: Memleketi felakete sürükleyen İttihatçılardan, Kuvayı Milliye'den, bunları tel'in ederekten bahsediliyor ve geçici olarak İstanbul'un işgal edildiğini ve sulh konferansının kararlarını kabul edersek bunun kaldırılacağını, etmezsek İstanbul'un Türkiye'den alınacağını yazıyor. Ve bazı kimselerin tutuklandığından bahsediliyor. Dikkate değer başka bir şey yok.

17 Mart. Bazı yerlerde İngilizlerin araştırmaları sürüyor. Harbiye Nezareti (şimdiki İstanbul Üniversitesi merkez binası) olduğu gibi işgal altında. Sokaklarda, Beyazıt Meydanı'ndan Saraçhanebaşı'na kadar ikişer mangadan ibaret İngiliz devriyeleri, bir nevi tertibat alarak dolaşıyorlar. Hukuk Dekanı Salahattin Bey bugün fakülteye gelmiş. Dün tutuklandığına dair söylentiler dolaşmıştı. Göz Tabibi Esat Paşa da tutuklanmadan önce İngilizlere karşı koymuş, silah kullanılarak yaralanmış veya öldürülmüş. Halide Hanım (H.E. Adıvar) tutuklanmış. Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti erkanı toptan tutuklanmışlar. Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Çürüksulu Mahmut Paşa, Müşir İzzet Paşa ve benzerleri de tevkif edilmiş. Tutuklananlar bin beş yüz ile dört bin kişi arasındaymış. Bugün kulağa gelen dedikodular bundan ibaret.

Tasvir-i Efkâr, Yeni Gün ve *İleri* gazetelerinin halefi olan gazeteler çıkmadı. Çıkanlar: *Peyam, İkdam, Alemdar, Vakit.*

* Burada yazarın bir yanılgısı söz konusu. Meclisi Mebusan'da iki dönem Fizan Milletvekilliği yapan Câmi Bey (Baykurt), Son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerini kaybederek milletvekili seçilememişti. İlk TBMM'ye Aydın Milletvekili olarak girdi (1920).

Darülfünun'un işgali dedikoduları

Muhaliflerden bazı eblehler, hatta hainler diyeceğim geliyor, bu hallerden bir sevinç duyuyorlar. Güya bu yapılan hareketler bizim için takdir ve tahsin imiş gibi bir neşe hissediyorlar. Hürriyet ve İtilaf Fırkası adamlarından Mehmet Ali Bey vardı. Fen kütüphanesi memuruydu. İşine son verilmişti. Bugün kapı çuhadarı (hademe) Bekir Efendi'yi Maarif Nezareti'nde görmüş; "Bak, ne yaptık onlara, daha neler yapacağız" demiş. Ne kafa, İtilafçılardan gayrisini hep İttihatçı sayıyorlar galiba, budalalar.

Bizim üniversite binasındaki sobaların bacaları duvar aralarından geçiyor, dumanı da damdan çıkıyordu. Bugün öğleden sonra, bunu gören birkaç kişi, "Darülfünun yanıyor" diye itfaiyeye haber vermişler. Derhal itfaiye otomobilleri ve askerleri binanın önüne geldi, biz de şaşırdık. Halk üniversitenin önünde toplandı. Tabii bir şey yok. Herkes dağıldı.

Saat beşten sonra iki İngiliz zabiti gelerek binayı görmek istediler. Gezip, gördüler. Ve gezerken güya burayı uygun bulmuşlar. Birçok yerini görmediklerinden yarın tekrar geleceklerini söyleyerek defolmuşlar. Onları gezdiren efendi de buranın işgalinin muhakkak olacağını söylemiş. Olmaz şey değil, yaparlar bunu da.

18 Mart günü* Besim Ömer Paşa geldi. Bir gün önce bana, yazı masasındaki Kuvayı Milliye gazete ve resmi tebliğlerini kaldırmaklığım hakkında haber göndermişti. Şayialar (dedikodular) biraz hafifledi. Dün bin beş yüzden dört bine kadar yapılan tevkifler, bugün üç yüzle dört yüz arasında.

Milliyetçiler veya İttihat Fırkası taraftarları arasında İngilizlerin hareketleriyle ilgili istihzalı şayialar dolaşmaya başladı. Bilmem hangi kız okulunda, kızların çantalarında defter ve kitapları arasında silah ve muzır evrak arıyorlarmış.

Ve sonra dün Harbiye Nezareti'nin büyük kısmını boşaltmışlar. Yalnız genelkurmay birinci, ikinci ve üçüncü şubele-

* Meclisi Mebusan bugün son kez toplandı.

rini mühürleyerek muhafaza altına almışlar. Dedikodu kısmı: Bu boşaltmayı da korkularından yapmışlar. Korkmak korkmamak meselesi başka, tahliye ve işgal başka. Bunu bu şekilde yormaya kalkan zihniyet, hiç dürüst bir düşünceye ve idrake sahip değil mi?

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'daki İtilaf hükümeti teba ve askerlerini, rehine makamında (rehine muamelesi yaparak) tutuklamış ve o devletlerle münasebetini kesmiş. Hatta "İlan-ı harp" bile etmiş.

Sah günü işgal münasebetiyle çıkan şayialardan en mühimi şuydu: Mustafa Kemal mühim kuvvetle Alemdağı'na gelmiş. İstanbul'a girecekmiş. Fakat Enver Paşa da geliyormuş. (Nereden geldiğini kimse bilmiyor.) Sonra Kemal Paşa onu beklemeye karar vermişmiş. Bütün Anadolu cihetinde bulunan İtilaf Devleti askerleri, Rumeli cihetine kaçmaya başlamışlar ve buraya gelince onlar da Harbiye Nezareti'ni ve sair yerleri basarak yağma edecek, sonra kaçacaklarmış.

Fırkacılık ne kadar iğrenç bir şey.

Üniversitenin işgali

19 ve 20 Mart, Cuma ve Cumartesi. Cuma günü Halim'le buluştuk. Halim, İttihatçı geçinir ama akılsız değildir. Epeyce konuştuk, gezdik. Akşamüstü Kumkapı'da biraz çektik.

Cumartesi günü üniversitedeyim. Geçen perşembe günü Besim Ömer Paşa'ya tebligat yapılmış ki: Ayın 24'üne kadar üniversitenin mefruşattan gayri eşyası boşaltılsın. Dün bazı muteber müderrislerle toplantı yapılmış, ne yapılabileceği konuşulmuş, düşünülmüş. Sonunda Rıza Tevfik ve Ali Kemal Beylerden kurulu bir heyetin, mümessilliklere müracaatıyla bu işin önlenmeye çalışılması kararına varılmış.

İnsanı karamsarlığa götüren haller. Mağlup olmayagör. Ama hınç çıkarmaya çalışan yalnız İngilizler oluyor. Onlara karşı insan o kadar sinirleniyor ki... Dolaşan devriyeleri görünce hemen tabancayı çek, vur, sen de öl... Ama devriye gezen neferlerin bu işte suçu ne? Akdeniz filosunu getir, işgali ge-

nişlet, bir mızıka bölüğünü bas, zavallı birkaç neferi, uyku sersemliği arasında öldür, güya gözdağı verecekler. Kabahat bunlarda değil, asıl onlara emir veren İngiliz hükümetinde, Lloyd George denen habis ruhluda.

Şaşkın bir haldeyim. Havadis arıyorum, herkes kayıtsız görünüyor. Bir kısım sersemler de Piyer Loti ve Azerbaycan için toplantı düzenleyenleri lanetliyorlar. Neye yarar bu lanetleme?

İngilizler mektebin kapısına kadar telefon hattını uzattılar. Bakalım çarşamba günü neler göreceğiz.

Edirne'de Cafer Tayyar Paşa (Eğilmez) oranın istiklalini ilan etmiş. Palavra.

21 Mart günü, İngiliz zabitleri gelerek üniversitede kendilerine layık ve uygun odaları ayırdılar. Üniversiteye Hintli askerler yerleştirilecekmiş.

22 Mart günü, söylentiye göre İngiliz işgal kuvvetleri kumandanı,* bir kısım maiyetiyle gelerek binayı gezmiş ve subaylara ayrılan odaları görmüş. Binanın yarısını işgal edeceklermiş. Yarısı bize kalacakmış. Rektörlük odası da İngilizler tarafında kalıyor, bizim odayla beraber. Galiba Rıza Tevfik'le Ali Kemal'in tesiri olacak, binanın yarısı kurtuldu demek.

Boşaltılması gereken yerler, öğrencilerin de yardımıyla boşaltıldı. Hukuk ve fen kütüphaneleri ve dershaneleri başka yerlere nakledildi. Biz, yukarı katta bir yere çıktık. Hukuk fakültesi, konferans salonuna yerleştirildi.

Bütçedeki açık sebebiyle bazı memurların çıkarılmasına, bazılarının maaşlarının azaltılmasına karar verilmiş. Kadro dışı kalacak memurlara maaşlarıyla bir misli de zam verilecekmiş. Memurlar mahfili (odası) bu söylentilerle çalkalanıyor.

Dedikodular: Kuvayı Milliye, İstanbul'un işgali üzerine ve İtilaf kuvvetlerinin Anadolu'ya geçmesi ihtimalini düşünerek bir rivayete göre Gebze, bir başka rivayete göre Bilecik civarındaki büyük köprü ile Toros ve Amanos tünellerini tahrip etmiş. Evvelkinin doğruluğu kuvvetleniyor gibi. Çünkü iaşe

* George Francis Milne.

bakımından bütün İstanbul'daki unun mevcudu soruşturuluyormuş.

Bir bu eksikti: Üniversite muhasebe müdürü, İzmir muhacirleri için toplanan paradan üç bin lirayı zimınetine geçirmiş. Maliye müfettişleri soruşturmaya başladılar.

Pazartesi günü telefonla üniversite öğretim üyelerinin fazla ders ve vazifelerini gösterir bir kadro cetveli istenmişti. Bugün telefonla memurlar kısmını da istediler. Perşembe günü toplanacak bir mecliste bu meseleler bir karara bağlanacakmış.

24 Mart Çarşamba. İngilizler geldi, Darülfünun'un Vezneciler'e bakan yarı kısmını işgal etti. Burada en üst katta hukuk, orta katta coğrafya ve rektörlük, alt katta tarih ve fen fakültesinin kimya laboratuvarları vardı.

Memurlar hakkında türlü dedikodular yapılmakta.

Peyam gazetesinde Ferit Paşa'ya sadaret teklif edildiği yazılı. O da esas itibariyle kabul etmiş. Arkadaşlarıyla görüşüp kesin cevap verecekmiş. Halbuki Salih Paşa asaleten vazifede. Belki padişah kendisini istifaya davet edecektir. Demek idare durumu da berbat.

Anadolu'da seferberlik ilan edilmiş. Galiba yarın harp ilan edecekler.

Cuma günü Baki'nin evine uğradım. Yine bir sürü dedikodu. Saçma sapan, heyecanlı laflar, insanı öldürecek.

Peyam-ı Sabah'ın rivayetine göre Damat Ferit Paşa Hazretleri en mümtaz muhaliflerden kabinesini teşkil buyuracakmış.

Hükümet değişikliği tekrar Damat Paşa

28-29 Mart. Ferit Paşa kabinesinin teşkilini, Hürriyet ve İtilafçılar yine yüzlerine gözlerine bulaştırdılar sanıyorum. Sabahattin, Reşit ve Lütfi Fikri Beyler, bir türlü Ferit Paşa'nın etrafında toplanamıyorlarmış. Ayrı görüşteymişler.

On gündür hava yağmurlu, soğuk ve berbat gidiyor. İdaremiz gibi.

Damat Ferit Paşa.

30 Mart. Anadolu ile ticari münasebet kesilmiş. Köprü ve tünellerin yıkıldığı haberi yalanmış.

1 Nisan. Gazetelerde okudum ki, Kabine Edirne'nin istiklal hareketi gibi teşebbüslerin memleket ve millet faydasına aykırı olduğunu düşünerek Kuvayı Milliye reislerine bundan sonra böyle hareketlerde bulunmamalarını tebliğ edecekmiş. Düşüncesizliğe bakın ki, bu bunamış heyet-i vükelâ (bakanlar kurulu), kendisinin Kuvayı Milliye tarafından tanınmadığını bildiği ve onlara dağılmaları için resmen emir verdiği halde şimdi onlara diyor ki, "Siz böyle hareketlerde bulunmayın, bu, millet ve memleketin menfaatlerine aykırıdır" Şu halde o teşekkülün varlığını kabul ediyorsunuz ve resmen onlara müracaat ediyorsunuz demektir. Ne idraksizlik ve izansızlık. Bu adamların herhalde beyin muvazenelerinde (dengelerinde) bir bozukluk var. Allah zaten bu halkın da hükümetin de beyinlerine bir avuç çamur koymuş. Onlar kendilerini insana benzedikleri için adam sanıyorlar. Muhalifi de muvafıkı da öyle.

Fransızlar, Ayasofya'daki Mimar Sinan yapısı hamamda bir istihbarat salonu açmışlar. 2 Nisan Cuma günü oraya gittim. Biraz mecmua ve kitap okudum. Gazeteleri gözden geçirdim. Bizim Fransızca dersi idarecisi Selim Bey burada vazifeli.

3 Nisan'dan itibaren Fransızca dersleri sıklaştırıldı.

4 Nisan'da Salih Paşa'nın çekildiğini (2 Nisan) ve yerine Ferit Paşa'nın sadarete getirildiğini öğrendik.* İstifa sebebi,

* Dördüncü Ferit Paşa Kabinesi, 5 Nisan 1920.

beyanname meselesiymiş. Salih Paşa kabinesi, yukarıda yazdığım tavsiye hududunu aşmamak üzere bir beyanname neşrini istiyormuş. Halbuki Padişah, bununla yetinmiyor, bu teşkilatın ve bu kuvvetlerin milli emel ve menfaatlere asla uymaması yüzünden derhal dağılması ve dağılmadıkları takdirde kendilerinin mesul tutulması gerektiği ve hareketlerine devam edecek olurlarsa bu işe katılacak bütün subay ve memurların rütbeleri kaldırılacağı gibi kendilerinin terk edilecekleri ve İngilizler de üzerlerine, öteki İtilaf Devletleri ile Türk kuvvetlerinden mürekkep muhtelif kuvvetler sevk ile dağıtılacağı fikrinden ibaretmiş. Salih Paşa bunu kabul etmeyince istifa etmiş.

Yeni Damat Paşa kabinesi

5 Nisan. Kabine teşekkül etmiş. Kimlerden ibaret olduğunu öğrenemedim.

6 Nisan. Kabineyi öğrendim, eksik olarak: Damat Ferit Paşa sadrazam ve dışişleri bakanı; Reşit Bey, içişleri; Operatör Doktor Cemil Paşa (Topuzlu) nafia (bu ikisi itimat edilebilir adamlar); Fahrettin Bey, maarif; Mehmet Sait Paşa, bahriye; Hasan Remzi Paşa, ticaret ve ziraat; Osman Rifat Paşa, evkaf.

Şeyhülislamlığa, Dürrizade Abdullah Efendi adında biri getirilmiş.

Ferit Paşa'nın tayinine ait padişah yazısında Kuvayı Milliye'nin hareketlerinin millet ve devletin menfaatlerine aykırı olduğundan bahisle bunların yola getirilmesi ve tepelenmesi emrediliyor.

Türkiye Cumhuriyeti'ne Doğru

Resmin içi
Sevgili yurt

Resmin altı
Bugünün çocukları yarının büyükleridir

Çocuk Esirgeme Kurumu ambleminin altı
Türkiya Himaye-i Etfal Cemiyeti / Kasaba Şubesi
Cemiyet azasına mahsus hüviyet varakasıdır
Tarih-i tesisi: 338
Nefaset Matbaası - İzmir

Ey Müslümanlar!
Düşmanın şen'i tecavüzüyle ebeveyni kurban olmuş, evleri yurtları harap olmuş millete vedia olan şebit yavrularının ve yetimlerin hayatını kurtarmak, soğuktan, çamurdan, açlığın acı avakıbinden esirgeyip büyütmek ve bir sanatkar yapmak; hasılı bilumum etfali nesl-i müstakbele hazırlamak için Kasaba'da teessüs eden Türkiya Himaye-i Etfal Cemiyeti Şubesi'ne ve Yetimler Yurdu'na: merhamet ve şefkat gibi hiss-i insani ile yardıma şitâb ediniz. Allah-ı Zülcelal "imm-el yetim fila takhir" buyuruyor.

Cemiyetteki vazifesi: Heyet-i idare azasından

Cemiyet kayd numarası: 4
İsmi ve pederinin ismi: İsmail Hakkı efendi bin Ahmet
Mahall-i veladeti ve senesi: İstanbul, 20
Meşgalesi: Kasaba müdde-i umumisi
Cemiyete tarih-i duhulü: 1 Kânunsani 1339

Senevi taahhüdü
Kuruş
200

Duhuliye
Kuruş
100

ای مسلمانلر !

دشمنك شنیع تخریباتیله اوی قربان اولمش، اوی یوردلری خراب اولمش ملتنه ودیعه اولان شهید بابالرینك ، و ... لرك حیاتی قورتارمق ، صوغوقدن ، آجلقدن احتیاجات احی عواقبندن ... یتیمك و رحمتكار ... حاصلی بالعموم اطفالی ... ایچون قصدیله تأسیس ایدن تورکیه حمایهٔ اطفال جمعیتی شعبه سنه ... یاردیمه مرحمت و شفقت کبی حس انسانی ایله یاردنه شتاب ایدیکز : الله ذوالجلال « اما الیتیم فلا تقهر » بیوریور .

جمعیت اعضاسنه مخصوص

هویت ورقه سیدر

تاریخ تأسیسی : ۳۳۸

نفاست مطبعه سی ـ ازمیر

جمعیت قید نومروسی ۴

اسمی و پدرینك اسمی : ... احمد

محل ولادتی وسنی : استانبول ۲۰

صنعتی : ...

جمعیته تاریخ دخولی : ۱ کانون ثانی ...

دخولیه غروش	سنوی تعهدی غروش
۱۰۰	۲۰۰

غروش ______ عائد شهریه سی

اسامی شهور	تقسیط	غروش						
کانون ثانی، شباط، مارت	۱ ـ	۵						
نیسان ، مایس ، حزیران	۲ ـ	۵						
تموز ، اغستوس ، ایلول	۳ ـ							
تشرین اول، تشرین ثانی ، کانون اول	٤ ـ							

Mustafa Kemal İstanbul'u Tanımıyor

7, 8, 9 Nisan 1920 (1336). Ve günler geçmekte. 9'unda Fransızca gazeteleri okudum: Mustafa Kemal Paşa İstanbul'daki hükümeti tanımıyor, Ankara'da yeni bir hükümet teşkil ediyor. Ve orada bütün vilayetlerden gönderilecek mebuslardan mürekkep bir millet meclisi teşkili teşebbüsüne geçmiş. İstanbul'a Anadolu'dan yapılacak bütün ihracatı yasaklamış.*

Bunlar henüz Ferit Paşa kabinesinin kurulmasından önceki havadisler.

Mustafa Kemal Paşa'yı şahsen Edirne'de görmüştüm 11. ve 12. Tümenleri Galiçya'ya gönderecekti Liman von Sanders. O zaman kolordu kumandanımız Miralay Mustafa Kemal ve tümen kumandanımız Miralay Remzi Beylerdi. Kötü bir teftiş vermemiz bu kumandanlar tarafından gizli sözlerle emredilmişti. Liman Paşa bizi teftiş ettiği zaman pek kötü bir teftiş vermiştik. Ve verdiğimiz bu kötü teftişten dolayı bize teşekkür edilmişti. Karşılığında Mustafa Kemal karargâhı ile birlikte ikinci ordu emrine verilerek Bingöl, Bitlis ve Muş taraflarına gönderilmiş, Remzi Bey de emekliye sevk edilmişti. O sıralarda Erzurum düşmüş, Ruslar ilerlemekte devam ediyorlardı.

* İstanbul'un işgali üzerine 17 Mart'ta Ankara'da bir kurucu meclisinin kurulmasına karar veren Mustafa Kemal, ordu komutanlarının da görüşlerini alarak 19 Mart 1919'da bu konuda bir genelge yayımladı. Bu genelgeyle İstanbul hükümetinin ve meclisinin tanınmadığı açıkça ilan ediliyor ve Ankara'da bir Milli Meclis oluşturulacağı bildiriliyordu. Meclis yeni seçileceklerle birlikte İstanbul meclisinden gelecek üyelerden oluşturulacaktı. Bütün sivil toplum kuruluşları meclise aday göstermeye çağrılmıştı. Her sancaktan 5 üye seçilecekti.
Seçimler gizli oyla yapılacak ve salt çoğunluk aranacaktı.

Mustafa Kemal Paşa (1920).

Mustafa Kemal, Edirne'de bize veda ederken de, vatanımızın müdafaasının birinci derecede önemli bir vazife olduğunu söyleyerek, inşallah arkamdan siz de gelirsiniz, demişti. Bu kadar dürüst düşünen bir adamın bir çapulcu güruhunun başkanı olamayacağı şüphesizdir. Kızdığım nokta, madem ki memleket ve milleti bu kadar iyi düşünüyordu, daha tam yenilgiye uğrayıp perişan olmadan önce ve Ruslar harpten çekilince neden savsaladı da, İstanbul hükümetine o zaman karşı gelip harpten çekilmeyi düşünmedi? Buna teşebbüs etseydi belki bütün ordu arkasından gelecekti.

Şimdi şu noktada haklı ki, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini İstanbul hükümetinin miskince kabul etmesine karşı, onun harekete geçmesi çok yerinde bir davranış. İstanbul hükümeti de hâlâ Yunan ordusu ile çarpışmamak taraftarı.

Mamafih, Yunanlılar veyahut Venizelos, İzmir ve havalisini işgal etmeseydi, bizim halkımızın da ayranı kabarmayacaktı ya. Venizelos İzmir ve havalisini işgal etmekle memleket halkını uyandırdı ve harekete geçirdi.

10 Nisan günü padişahın doğum gününe rastlıyor diye Maarif Nezareti okulları tatil ettirmişti. Yanlışmış. Padişahın doğum günü yarınmış. Bugün boşu boşuna derssiz geçti. Öğleden sonra adliyeye gittim. Taşradaki savcı ve hâkimlerin maaşlarını uzaklıklarına göre artırmışlar. Bin kuruştan 1.750 kuruşa kadar.

Ben de Bedriye'yi bu sene Çapa Kız Öğretmen Okulu'na yatılı yerleştirince münasip bir yere gitmeye çalışacağım.

11 Nisan öğleden sonra Bakırköy'e gittim, Hulki'yle buluştum. Sahilde bir gazinoda biraz rakı içtik. Son trenle döndüm.

Mebusan Meclisi'nin kapatılması

14 ve 15 Nisan: Hükümetçi gazeteler, Kuvayı Milliye'yi hemen hemen bir blöf saymaya başladılar. *Alemdar* gazetesi sütunlarını Anzavur'un methiyle doldurmuş. Onun kahramanlarını ve kahramanlıklarını göklere çıkarıyor. Neredeyse Kuvayı Milliyecileri kesin, doğrayın diyecek.

Kuvayı Milliyeci gazeteler sessiz. Halide Hanım, Adnan Bey, Celalettin Arif Bey kaçıp Ankara'ya varmışlar. Orada beyannameler yayımlamışlar. Ama Edebiyat Fakültesi'nden Mehmet Emin Bey, terbiyeci İsmail Hakkı Bey ve hukukçu Salahattin Bey de mebustu, onlar gitmemişler.

Damat Ferit Paşa'nın bir icraatı da, Mebusan Meclisi'ni kapamak oldu (11 Nisan 1920). Zaten meclisin İstanbul'da toplanması da manasızdı. Düşman topları karşısında serbest konuşmak ve müzakere yapmanın mümkün olmadığını anlamışlar ve hep gizli toplantılar yapmışlardı.

16-17 Nisan. Bugünlerde Kuvayı Milliye'nin muvaffakiyetine dair mübalağalı söylentiler dolaşıyor. Kâzım Karabekir Paşa'yı, Mustafa Kemal, Bursa ve Balıkesir havalisi kumandanlığına tayin etmiş. Balıkesir üzerine yürüyen Anzavur kuvvetleri, Balıkesir'in kuzeyinde bir çarpışmaya tutuşarak, bozulup dağılmış, hatta sahile kadar kovalanmış ve bir İngiliz torpidosuna sığınınaya ancak vakit bulabilmiş. Bu söylentiler, daha çok İttihatçı ve Kuvayı Milliye'yi blöf sayanları bu defa oldukça hakikate yaklaştırmış olacak. Belki hükümeti de uyandırarak daha şiddetli hareketler icrasına sevk edecek. Adapazarı'ndaki Kuvayı Milliye aleyhtarlığı hakkında *Peyam* gazetesinde tafsilat var.

Fransızların buradaki bütün kuvvetlerini Kilikya'ya (Adana ve civarı) sevke teşebbüs ettikleri ve orada fena halde sıkıştıkları, edebiyat medresesinde Ali Kemal Bey'den işitilerek söyleniyor.

18-22 Nisan. Balıkesir taraflarında Anzavur'un tamamen bozulup perişan edildiği sözleri bir-iki gün daha söylenip durdu. Hükümet tarafını tutan gazeteler bunu şiddetle yalanlıyor. Nihayet Anzavur kuvvetlerinin Balıkesir'e yaklaştıklarını bugün yine gazetelerde gördüm. İmam bilmem nenin* kuvvetleri Balıkesir'i teslim almak üzereymiş, Anzavur da tekrar Bandırma'ya gelmiş. Şu anlaşılıyor ki Anzavur'u Bandırma'dan da Kuvayı Milliye çıkarmış.

* Gâvur İmam.

Edirne'de müstakil hareket eden Cafer Tayyar'ın İstanbul'a gelerek sadrazamla görüştüğü gazetelerde yazılı. *Alemdar* gazetesi ise yakalanarak muhafaza altında getirildiğini yazıyor.

Hukuk talebesi, fakülte reisi Salahattin Bey de beraber olarak botanik darülmesaisini boşaltmışlar. Nazaret, bunun için ne ceza verildiğini sordu. Yapanların etekleri tutuştu.

Üniversite öğrencileriyle öğretim üyelerinin siyasetle uğraşmamalarına dair Maarif Nezareti'nden tebligat yapıldı.

Kuvayı Milliye'ye karşı Kuvayı İnzibatiye

23, 24, 25 Nisan 1920 (1336): 23'ü cuma günü Beyazıt'a çıkmıştım. Hükümet günlerden beri gönüllü yazmakla meşgul. Harbiye Nezareti meydanında, bütün işsiz güçsüzler, otuz lira aylıkla asker yazılıyorlarmış. Bunlara "Kuvayı İnzibatiye" adı verilmiş. Kuvayı Milliyecileri yakalayıp getireceklermiş. Hallerine baktım, bir sürü çapulcu. Bunlar nasıl hemen asker olur da bir iş görürler? Bunları gören, şimdiden berbat, aç adamlar olduğunu fark eder.

Süleyman Şefik Paşa adında biri de bu Kuvayı İnzibatiye'nin kumandanıymış. Karargâhını İzmit'te kuruyormuş. Oradan Ankara üzerine yürüyecekmiş.

Anzavur İstanbul'a gelmiş. Hükümetçiler Anzavur'a ne kadar ehemmiyet veriyorlar, nasıl adam acaba? Buradan mühimmat alıp gitmişmiş. Şimdiye kadar hükümet bir şey yapamadı, yapacağı da yok. Birtakım neticesiz tevkifler yapıyorlar. İstanbul'da propagandaların bile önü alınamadı. Kuvayı Milliye, Bandırma'da otuzdan altmışa kadar adam asmış. Hükümet onlara karşı daima gevşek kalıyormuş.

Adapazarı'ndan hiç mektup alamıyorum.

26, 27, 28 Nisan. Hükümetin kurduğu Kuvayı İnzibatiye, öyle görünüyor ki Bandırma ve Biga cephelerinde bir şeyler yapamadı. Aksine müthiş darbeler yemiş. O tarafa gönderilen gönüllü efrat ya yenilmiş, ya Kuvayı Milliye'ye katılmış.

Adapazarı ve Bolu taraflarında ise hükümet kuvvetleri galip, yahut ora halkı Kuvayı Milliye aleyhine isyan ederek on-

ların taraftarlarını tevkif ve perişan ediyor. Bu suretle birtakım yağmaların yapıldığı da söyleniyor. Ve Düzce, Bolu, Safranbolu, hatta Kastamonu'nun hükümet taraftarı kıtalarca işgal edildiğini yazıyor gazeteler. Hatta Ankara üzerine bile hareket etmişler.

29-30 Nisan: Ajans telgraflarından alınan havadisler, İzmir'in ve Çatalca'ya kadar Rumeli'nin bizden alındığı ihtimalini veriyor. Söylentiler acı. Dayımın oğlu Kemal, Adapazarı'ndan mektup almış. Onlar da bizi merak ediyorlarmış.

1 Mayıs günü sulh murahhasları yollandılar.*

2 Mayıs gününe kadar üç günlük korkunç dedikodular: Bandırma ve Biga taraflarında Kuvayı Milliye'nin, kendilerine karşı koyan halkı, çoluk çocuğuna bile bakmayarak topluca öldürdükleri, birçok kimseyi ve köyleri ateşe vererek yaktıkları, hatta bazı kimselerin üzerine gaz dökerek tutuşturdukları, Bandırma'da yaralı yatanları bile oradan alarak idam ettikleri söyleniyor. Biga'nın tamamen yandığı da bu söylentiler arasında.

Sulh havadisleri: Bize kalan arazide dokuz milyon Müslüman, iki milyondan fazla da Müslüman olmayan nüfus kaldığını Avrupa gazetelerinden alarak bizim gazeteler yazıyor. On güne kadar da bize kalan topraklar öğrenilecekmiş.

4-5 Mayıs. Adapazarı'ndaki büyük dayıma mektup yazdım. Bugünlerde o tarafa ait havadisler veya dedikodular kıtlaştı. Kastamonu havadisleri sönükleşti. Anlaşılıyor ki hükümet muvaffakiyetsizlik içinde.

Hükümetin kurduğu gönüllü kıtalar da çok kötü bir biçimde. Bunlar asker mi, çapulcu takımı mı anlaşılamıyor. Adapazarı ve Düzce havalisini yağmalamışlar. Eğer Ferit Paşa bunlarla iş görecekse sonu çok berbat. Beyinsiz kabine, hâlâ ne iş yapacağını bilemiyor.

6-7 Mayıs günlerinde Geyve yakınlarında Kuvayı Milliye

* Paris Barış Konferansı'na gönderilen delegasyonda, Tevfik Paşa başkanlığında Dahiliye Nazırı (içişleri bakanı) Reşit (Rey) Bey, Maarif Nazırı (milli eğitim bakanı) Fahrettin (Rumbeyoğlu) Bey, Nafıa Nazırı (bayındırlık bakanı) Cemil (Topuzlu) Paşa bulunuyordu (1920).

ile çarpışma olduğunu ve milliyetçilerin yenilerek çekildiğini hükümetçi gazetelerde okudum.

Bolşeviklerle Lehistan savaşa tutuşmuştu. Bolşeviklerin savaşta Lehistan ve Ukrayna bölgelerinde fena halde mağlup olduğu, iki binden fazla vagon, yüz altmıştan fazla lokomotif, otuz bini aşkın esir verdiği, Avrupa gazetelerinden naklen yazılı.

Enver Paşa Bolşevik mi?

Kafkasya'daki bolşevikliğin Ermenistan'a sirayet ettiği ve bu hareketleri Nuri, Halil (Kut)* ve Enver Paşaların idare ettikleri gazetelerde yazılı. Enver Paşa ve arkadaşları gibi aristokrat ve bencil sınıfı temsil eden şahısların, proletarya, yani fakir sınıfın kurduğu bir idare sisteminin temsilcileri olan Bolşeviklerle nasıl birleşip çalıştıkları ve Bolşeviklerin bunları nasıl kabul ettiği, aklın alacağı bir şey değil. Acaba Enver Paşa bir başarı kazandıktan sonra Bolşevikliği kendi sahasından söküp temizleyecek mi?

Paris Barış Görüşmeleri

Murahhaslarımız Paris'e varmış. Artık hakkımızdaki kararı öğrenme vakti yaklaştı demek.

12 Mayıs gününe kadar sulh muahedesi hakkında haber yok.

Peyam gazetesi, hükümetin muntazam kuvvetlerinin Adapazarı'na girdiğini ve Anzavur'un başarılarını yazıyor.

İkdam gazetesi, Azerbaycan'daki Bolşeviklik durumundan bilgi veriyor.

13-14 Mayıs. Sulh muahedesi, murahhaslarımıza verilmiş. Şartlar çok ağırmış. Rumeli hududu Çatalca'da oluyor, İzmir tamamıyla Yunanlılara gidiyormuş. Muahede özeti henüz yayımlanmadı.

Eve gelirken bir vakaya şahit oldum: Boş kamyonla Top-

* Enver Paşa'nın amcası.

İstanbul limanında bir Fransız torpido gemisi.

kapı istikametine giden dört-beş Fransız neferi, Taşkasap semtinde ufak bir çocuktan simit aldılar. Parasını vermeyip arabayla hızla kaçıp gittiler. Çocuk ağlayarak kaldı.

Barış antlaşmasının şartları nasılmış?

Sulh muahedesinin özeti: Rumeli hududu Çatalca'dan başlıyormuş. İzmir beş sene müddetle Yunan idaresinde kalacak, sonra onlara ilhak edilecekmiş. İstanbul bazı şartlar altında "Payitaht" olarak kalıyorsa da idaresi, Türkiye'nin dahil olmadığı milletlerarası bir idareye veriliyormuş. Ve daha birtakım hezeyanlar...

16-20 Mayıs. Şu kasvetli sulh muahedesini öğrenemedik hâlâ.

Mayısın yirmisi, ramazanın biri. Direklerarası, yine gece eğlencelerinin bulunduğu yer. Bir kısım asil ve zengin Rus mültecisi burada bazı eğlence yerlerini kiralamış, işletiyor.

Yarınki cuma günü Sultanahmet Meydanı'nda miting varmış. Kimler tertip etti bilmiyorum.

Hürriyet ve İtilaf'ın bir mitingi

21 Mayıs. Bugünkü mitinge Halim'le beraber gittik. Halkı ilgilendiren memleket meselelerinden konuşma yapmadıklarından ve memlekette husule gelmiş ve halkın zihnine tamamen yerleşmiş bulunan İngiliz aleyhtarlığına, kin ve düşmanlığına rağmen ve devletin çok lehinde konuşmaya devam ettiklerinden, mitingde bulunan halk yavaş yavaş dağılmaya başladı. Nihayet bir-iki bin kişiden ibaret az bir kalabalık kaldı. Milliyetçilerden birkaç tane taşkın, Rıza Tevfik konuşurken, "Sus" diye bağırdılar. Şu anlaşıldı ki, yahut ben öyle anladım ki: Bu memlekette fırkacılık duygusu ve hırsı, bütün memleket ve millet duygusunun üstünde. Bir İttihatçı yabancı bir devletin idaresi altına girmeyi kabule razı; tek, İtilafçılar idare başına geçmesin. Buna karşı İtilafçılar da, İttihatçıların hüküm sürmesindense İngilizlerin idaresini tercihe hazır. Ara yerde benim gibi birkaç budala, millet kaygısıyla elem ve endişe çekerek gözyaşı dökmekte.

Uzayan acı günler

22-27 Mayıs. Acı günler birbirini kovalıyor. Görünen bir ümit ışığı yok. Geleceğe doğru atılan adımlar gittikçe karanlığa gömülüyor.

Hükümetin kurduğu Kuvayı İnzibatiye'nin hareketleri galiba tam çapulculuğa döküldü. İzmit ve havalisi fevkalade kumandanı Süleyman Şefik Paşa'nın sekiz bin lirayı zimmetine geçirdiği söyleniyor ve kendisinin Ferit Paşa tarafından harp divanına sevk edildiği lafı dolaşıyor. Neticede, bütün bu mürtekiplerin (rüşvetçi) yaptıkları ziyan ve zarar millete yükleniyor. Kabiliyetsiz devlet adamlarının beceriksizliğinden doğan zararlar da milletin sırtında. Arada hep o yanıyor. Müdafaa-i Milliye deniyor, bütün masraf onun sırtında. İsyan bastırılması deniyor, masrafı millet ödüyor. Harp deniyor, borcu o sırtına alıyor. Sulh deniyor, parasını o veriyor. Akılsız ve parazit bir zümre, bütün milletin kazancını yiyor, tüketiyor. Bütün fe-

nalık ve felaket, sırf bu tufeyli (asalak) sınıftan, çalışmayan fakat "hamiyet ve vatan" diye çırpınan ve homurdanan bu madrabazlardan geliyor. Çalışan halk, bu, hamiyet ve vatan diye bağırıp halkı soyanların elinde oyuncak.

Darülfünun'daki Hintli Askerler

28-31 Mayıs. Darülfünun binasının yarı kısmına yerleştirilen Hintli İngiliz askerlerinden bazıları, araya yapılan tahta bölmeleri, zemin katta aralayarak bizim tarafa geçiyormuş, akşamları saat beşten sonra. Hademeler haber verdi bana. Bir akşam konuşabilmek üzere ben de beşten sonraya kaldım. Üç tanesi geldi. Konferans salonuna aldık. Anlaşamıyoruz. Bana Hindistan'da çıkan Müslüman gazetelerini getirdiler. Farsça ve Arapça kelimelerin yardımıyla anlaşmaya çalıştık. Tabii yarım yamalak. Koca kavuklarına rağmen iyi insanlar. Bizden bir şeyler öğrenmeye çalışıyorlar. Öyle seziliyor ki İngilizlerden onlar da memnun değiller. Mecusilerden nefret ediyorlarmış. Alt katta bir odayı cami yapmışlar, orada namaz kılıyorlarmış. Dışarı bırakmıyorlarmış. Bizim camileri soruyorlar.

1-2 Haziran. Bugünlerde ramazan geçti. Bizim Hintli İngiliz askerlerinden üçü, bayram namazı için Beyazıt Camii'ne gitmeyi istediler. Ben de binada yatan odacılardan birine, bunları bayram namazına götürmesini söyledim.

Bayramdan sonra vazifeye geldiğim zaman, Müslüman Hintlilerin hepsinin kaldırıldığını, yerlerine Mecusi Hintli askerlerin getirilmiş olduğunu gördüm. Aradaki tahta perdeler kuvvetle tamir edilmiş ve ara kapatılmıştı.

Odacılara ne olduğunu sordum. Bayramın birinci günü Hintli Müslüman askerleri almışlar, Beyazıt Camii'ne götürmüşler erkenden. Bunlar ta... ön safa, mihrabın önüne varmışlar, imamın arkasında birinci safta oturmuşlar. Bayram namazında hatip minbere çıkarak hutbe okumuş, sonra inmiş, bay-

ram namazını kıldırmış. Namaz ve dua bittikten sonra bunlar kalkıp, namaz kıldıran hatibin elini öperek bayramlaşmışlar. Bunu gören bir cami dolusu halk da onlarla bayramlaşmaya kalkmış. Ve bu kadar halkın bu şekilde üç Hintli Müslüman askerle bayramlaşmaya kalkması ve arada bir tekbir getirilmesi heyecan yaratmış, cemaatin dağılmasını geciktirmiş. Hadise dışarı aksetmiş. Bunların camiye kaçtıklarını İngilizler haber almış. Bu yüzden Müslüman Hintli askerler Darülfünun'dan alınmış. Yerine Hintli Mecusi askerler getirilmiş. Galiba tembih edilmiş olacak ki Mecusi askerler, bizim tarafa sert sert bakıyorlar.

Şartlarda değişiklik yapılması beklentisi

Böylece bayram da geçti. Vakalar öyle geçiyor ki. Sulh muahedesinin tadili hakkında teselli verici bir havadis yok. Ferit Paşa ramazan sonuna doğru Paris'e gitti. Milliciler, onun kaçtığı söylentisini çıkardı. Halkın dar görüşlü kesimi arasında bu havadis dalgalandı, durdu. Ferit Paşa'nın hareket günü, kendisine karşı suikastte bulunan dört kişi asılmış. Paşa, kendisine karşı tertip edilen bu komplodan korkarak kaçmışmış. Ferit Paşa'nın hareketinden dört gün sonra da Mustafa Reşit Bey'le (Rey) Cemil Paşa (Topuzlu) Paris'ten döndüler. Arife günü muahedemizin mühim surette tadil edileceğine dair Türkiye ajansı tarafından gazetelerde birkaç telgraf havadisi görüldü. Reşit Bey'le Cemil Paşa yakında yine Paris'e gideceklermiş.

Yine söylentiler

Anadolu'da milli hareket devam ediyormuş. İstanbul hükümeti lehinde olmak üzere Kuvayı Milliye'ye karşı yapılan Bolu ve Adapazarı ayaklanmaları kanlı surette bastırılmış. Düzce, Adapazarı ve Bolu'da birçok kimse idam edilmiş. Hatta dayımın hayatından bile şüpheleniyorum. İstanbul'a geldiği zaman, "Uğraşma şu particilikle, gitme şu Hürriyet ve İtilaf Par-

tisi'ne" demiştim. Sessizce beni dinlemiş, sonra yine partiye gitmişti. Hastalık bu.

Bayram içinde o kadar heyecanlı dedikodular çıktı ki, halkın zihni bu çalkantılar içinde kaynadı durdu. Bayramın gelişi bile ancak sahur vaktinde ilan edildi. Bayram ayının görülüşü çok geç haber verilmiş. Hükümet bunu geç ilan edince, bir kısım halk sevinç gösterisi olarak silah atmaya başlayınca birçokları bunu Kuvayı Milliye tarafından İstanbul'un işgali manasına almış. Bunu ertesi gün öğrenmiştim. Güya Kuvayı Milliye İzmit'te İngilizleri denize dökmüş, Gebze'yi, Pendik'i ve hatta Kartal'ı işgal etmişler. Manisa'yı, İzmir'i geri almışlar. "İnşallah" diyeyim. Ferit Paşa Avrupa'ya gitmeden istifa etmiş. Padişah, fetvalar ve sair suretlerle, "Yaptığın işleri temizle, ondan sonra çekil" demiş, istifasını kabul etmemiş. Ferit Paşa bunun üzerine Avrupa'ya gitmişmiş. Avrupa'da sulh murahhaslarımıza ehemmiyet vermiyorlarmış. Kuvayı Milliye'nin yarı resmi vekilleri Ahmet Rıza, Galip Kemali (Söylemezoğlu) ve Alfret Rüstem Beylerle müzakere ediyorlarmış. Ve daha bilmem neler, neler... İnsan bu söylentiler karşısında şaşırıp kalıyor.

Ramazanın geçişi

Ramazan, öteki ramazanlardan daha parlak geçti. Hele akşamdan sonra Şehzadebaşı ve Direklerarası âlemi, pek kalabalık ve neşeliydi. Gecenin müptezel (adı çıkmış) koketleri, her cinsten yekdiğerine cilve ve işve yapmakta pek çok maharet gösterdiler. Çalgılı kahvehaneler daha çoğaldı. Eğlence yerleri, at cambazhaneleri daha da arttı. Ama camiler de önceki senelere göre daha kalabalık, namaz kılan daha fazla. Terakki, maddilik ve manevilik, nur ve zulmet (karanlık) cihetlerinde mütenasip (uyumlu) gidiyor. Ben bile Şehzadebaşı'na çıktığım kadar camiye gittim.

22 Haziran Salı günü Kemal'i görmeye, Haydarpaşa'daki Askeri Tıp Fakültesi'ne gittim. Üç-dört haftadır gelmemesi, imtihanlarının sıkıştırmasındanmış. Adapazarı'nda Kuvayı Milliyeciler dört kişi asmış.

İşgal döneminde Büyükada rıhtımı.

Yunan işgalleri devam ediyor

23 Haziran 1920 (1336), Çarşamba. Bugünkü gazetelerde şu havadisler var: Polonya konferansında, Yunanistan'a Anadolu hareketlerini ortadan kaldırma ve Mustafa Kemal kuvvetlerini terbiye etme görevi verilmiş. İzmir cephesinde Yunanlılar taarruz ederek Salihli ve Akhisar kasabalarını işgal etmişler ve daha doğuya, Kula ve Alaşehir istikametine ilerlemekteymişler. Bu havadis *Peyam-ı Sabah* gazetesinde, Rumca gazetelerden nakil suretiyle yazılı.

Ağız havadisi olarak da, İzmit civarında Kuvayı Milliyecilerin İngilizler tarafından perişan edildiği, Bursa'nın yine İngiliz askerleri tarafından işgal edildiği, hatta Samsun'a da çıkartma yapılmış olduğu söylentisi dolaşıyor. Bunlar da galiba Kuvayı Milliye aleyhtarlarının fabrikasından çıkma.

27 Haziran Pazar günkü gazetelerde bir resmi tebliğ var. Yazılış tarzından İngiliz tebliği olduğu anlaşılıyor: Milliyetçilerin İzmit'te İngilizlere karşı yaptığı tecavüze karşı Yunanistan'a, Mustafa Kemal kuvvetlerini yok etmek için geniş yet-

ki verildiği ve Yunan ordusunun kahir (ezici) muvaffakiyetler kazandığı yazılı.

Ajans telgraflarında ise Türk kuvvetlerinin sekiz bin kadar zayiat verdiği bildirilmekte. Acaba doğru mu? İngilizler bunu yapmışlardır. Yunanlıların hocaları onlar. Bizimkiler bu kadar kayıp verdiyseler pek yazık.

28-30 Haziran. Bugünlerde Yunan ilerleyişi durmuş olacak. Yunanlılar bir tebliğ yapmıyorlar. Bu susmadan cesaretlenen Milliyetçiler, artık Yunanlıların mahvından, perişanlığından dem vuruyor. Manisa'nın geri alındığı haberi yine ortaya çıktı.

Alaşehir, Akhisar, Salihli işgalleri

1-2 Temmuz. Durumun amansız hali devamda. Milliyetçiler hayali havadis çıkarmakta. Hakikat olarak görünen; Alaşehir, Akhisar, Nazilli Yunanlıların elinde. Korku ve endişe Balıkesir üzerinde. Bir kısım halk oradan muhacir olarak geliyormuş. Yunan, Balıkesir'in üç saat mesafesindeymiş.

Balıkesir'in işgali

3-7 Temmuz. Balıkesir'in 2 Temmuz'da Yunanlılar tarafından alındığını işittik.* Birkaç gün sonraki Yunan resmi tebliğinden de Bandırma'nın işgalini öğrendik.

Pazartesi günü Beykoz'da bir vaka olmuş. Aslını öğrenemedim. Bir söylentidir gidiyor. Güya yüz kişi kadar bir kuvvet Beykoz'u işgal etmiş. Oradan İstanbul'a kaçmaya başlamış halk. Hatta bazı kimseler yirmi liraya kayık tutmuş, öyle geçmişler İstanbul'a. 7 Temmuz günü Beykoz'un doğusundaki koru ve ormanlarda yangın çıktığını öğrendik. Güya milli kuvvetler oraya gelmişler.

Bursa'dan gelenler durumun orada da fena olduğunu, eş-

* Balıkesir'in Yunanlılar tarafından işgalı 30 Haziran 1920. Bu işgal o zamanın koşullarında iki gün sonra duyulmuş olmalı.

raftan bazılarının Yunanlılara giderek, kendilerinin esasen Kuvayı Milliye'den nefret ettiklerini ve teslime hazır olduklarını ve şehirde bir karışıklık çıkmaması için tedbir almalarını söylemişler. Kuvayı Milliyeciler de şehrin bir kısmını yağmalamış.

8, 9, 10 Temmuz. Cuma günü Baki ile Sultanahmet'teki kahvehanede oturduk, dertleştik. Kırmasti (Mustafakemalpaşa) ve Mihalıç (Karacabey), Yunanlılar tarafından işgal edilmiş. İki günden beri sabah gazetesi, Yozgat ve Zile'nin topa tutulduğundan bahsedip duruyor. Güya ora halkı, milli kuvvetlere karşı isyan etmiş. Oralardan da esaslı ve doğru haber gelmiyor.

Cumartesi günü Darülmuallimat (Çapa Kız Öğretmen Okulu) Müdürü Ali Nazıma Bey'i gördük. Kızımın okula yatılı girmesi için bazı bilgiler istediler. Bana birtakım kurt masalları okudu. Ali Nazıma Bey Vefa'da Fransızca hocamızdı. Üç sene ders almıştık ondan.

Bursa'nın işgali

11, 12, 13 Temmuz. Bursa'yı da Yunanlılar almışlar (8 Temmuz 1920). Sulh meselesi berbat. Tadil ümitleri kesik. Venizelos tadile ait bütün ümitleri yok etmiş. Yunan işgalinin ilerlemesi durmuş. Eğer sulh muahedesi imzalanmazsa, bu, Yunanlıların büyük emellerinin meydana gelmesine sebep olacakmış.

Yarın Fransızların milli bayramıymış.

Şartlardaki değişiklik istemimize yanıt yok

14-20 Temmuz. Günler geçiyor. Damat Paşa Avrupa'dan döndü. Muahedeye itirazlarımıza cevap vermemişler. Yunan ilerlemesi durmuş. Sebebi belli değil.

Son günlerde Çubuklu, Beykoz gibi Boğaziçi mevkilerinde eşkıyanın baskın yapması tarzındaki Kuvayı Milliyecilerin taarruzları dedikodu olarak söyleniyor. Bunları o tarafta-

ki Rum köylerinin tertiplemesi de muhtemel. Esaslı bir bilgi de alınamadı. Ama bir kısım İngilizle bir Yunan taburu Çubuklu'yu ve ilerisini işgal etmiş.

Sèvres'e Doğru

21 Temmuz. İtilaf Devletleri cevap vermişler. Güya temmuzun yirmisine kadar muahedeyi imzalamazsak Avrupa'dan büsbütün çıkarılacağımızı bildirmişler.

22, 23, 24 Temmuz. 22'sinde padişahın başkanlığında, sarayda bir danışma meclisi toplanmış. Bütün tecrübeli devlet adamları da buna çağrılmışlar. Müzakere sonunda muahedeyi imzalamaya karar vermişler. Yalnız tarihçi Abdurrahman Şeref Bey'le, topçu feriki (tümgeneral) Rıza Paşa itiraz etmişler. Hatta Abdurrahman Şeref Bey, "Biz kimi temsil ediyoruz, Anadolu'nun da fikrini almalıyız" demiş. Fakat kimse dinlememiş.

Bu elemli durum sersemletti beni, büyük yeise düştüm. Söylenenleri anlamaz hale geldim. Yanlış ve abuk sabuk cevaplar verince kendim de şaşırıyorum. Böyle felaketli geçen zaman, hayatımın yıllarını yiyor sanki.

25-30 Temmuz. Bir hafta içinde geçen vakalar, milli bakımdan çok acı ve yıkıcı. Yunanlıların Rumeli tarafında Edirne'yi işgaliyle başlayan hareketleri Çatalca yakınlarında sona erdi. Muhtelif yerlerde devam eden çarpışmalarda acaba ne kadar vatandaş öldü ve ocaklar söndü?

Cuma günü Kemal geldi. Babası olan büyük dayımdan mektup almış. Bugünlerde hava bunaltıcı bir sıcakla geçiyor.

Hâlâ muahede çekişmeleri

31 Temmuz ve 1 Ağustos. Sulh muahedesinin imzası gecikmiş. Bazı gazetelerde endişe baş göstermiş. İtalya, işgali altındaki

Oniki Ada'yı, Nitti kabinesi zamanında Yunan'a terk etmek üzere bir muahede imzalamış. Şimdi Giolitti kabinesi, bunu kabul etmemiş, feshetmiş. Sebebi de Yunan'ın benim anlayışıma göre fazla genişlemesi ve bizim memleketimizde İtalya nüfuz mıntıkası olmak üzere ayrılan yerleri de işgal etmesi olacak. Yunanlılar da şimdi bizden işgal ettikleri yerleri, Oniki Ada'nın kıymetiyle kıyaslıyorlarmış. İtalya-Yunan ihtilafında da dava, bizim topraklarımız. Gazetelerde ufak havadis kısımlarında Adapazarı, Kandıra ve Hendek'in Millicilerden temizlendiği yazılı.

2 Ağustos. *Times* gazetesinin yazdığına ve Yunan membalarından sızan haberlere göre, hükümet, pek yakında Kuvayı Milliye'yi ortadan kaldırınazsa Yunanlılar Ankara'ya kadar gideceklermiş.

3-10 Ağustos. Hafta sulh muahedesinin imzalanmasını beklemekle geçti. İmza neticelenmedi. Acaba neden?

Bir idam

Bu hafta, Ermenileri tehcir meselesinden Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'le Eski İçişleri Bakanı Hazım Bey, Ferit Paşa'nın kurduğu divanı harpçe ölüme mahkûm edildiler. Zavallı Kemal Bey... Ermenilerin öldürdüğü Türkler yetmiyormuş gibi, bir de onlar öldürdüler Kemal Bey'i. Bu, herhalde Avrupalıların hatırı için verilmiş bir kurban.

Gençler, merasimle gömmek için Kemal Bey'in cenazesini almışlar. Hazım Bey'in mahkûmiyeti, müebbet küreğe çevrilmiş.

Kuvayı Milliye, Demirci cephesinde bir Yunan taburunu imha ederek Demirci'yi Yunanlılardan almış. Sonra Yunanlılar, taze kuvvetlerle yeniden taarruz ederek Demirci'yi tekrar almışlar.

Sèvres imzalanmış

11, 12 Ağustos 1920 (1336). 10 Ağustos günü Sèvres Antlaş-

Sevr'in imzası.

ması imzalanmış.* İttihatçı Enver Paşa hükümetinin lanetlenmiş idaresi, böyle lanetlenen bir sulh muahedesiyle sonuçlandı.

13, 14 Ağustos. Cumartesi gazetelerinde okudum ki, Yunan başvekili Venizelos'a beş el silah atılmış. Bunlardan ikisi rastlamışsa da Venizelos ölmemiş. Yarası da o kadar tehlikeli değilmiş. Ateş edenler, iki Yunan zabitiymiş.

Darülfünun'un İngilizlerce boşaltılması

15-29 Ağustos. 25 Ağustos kurban bayramı arefesi. O gün İngilizler Darülfünun'u boşalttılar, bize teslim ettiler. Ben de binayı gezdim. Göze çarpacak bir zarar ve hasar yapmamışlar.

Hükümet bayramdan önce maaş veremedi. Para sıkıntısı berbat. Bedriye'yi Çapa Kız Öğretmen Okulu'na kayıt ettiremedim. Maarif vekâleti buna mâni olmuş. Çok canımı sıktı bu iş.

* Sevres Antlaşması, Damat Ferit Paşa başkanlığında Hadi Paşa, Rıza Tevfik (Bölükbaşı) Paşa ve Bern Elçisi Reşit Halis Bey'den oluşan heyet tarafından imzalandı (10 Ağustos 1920).

30 Ağustos günü üniversiteye gittim. Hademeler, boşaltılan yerleri temizlemekle meşguller.

Kuvayı Milliye'nin, Yunan cephesindeki kuvvetlerini çekerek isyanları bastırmakla uğraşacağını gazetelerde okudum. Bolu'ya Çerkez Ethem müfrezesini göndermişler. Halktan birçok kimseyi idam etmişler.

31 Ağustos - 5 Eylül. Hükümet hâlâ aylık veremedi. Memurluk berbatmış. Maaş, maaş... İlk fırsatta şu memurluğu atacağım üstümden. Buna ahdettim. Bedriye'yi yatılı olarak öğretmen okuluna sokamamaklığım hâlâ canımı sıkıyor.

Yunanlılar harbe hazırlanıyor

Yunanlıların son günlerdeki çatışmaları, genel bir taarruza hazırlandıkları hissini veriyor. Birkaç gün önce Uşak'ı işgal eden Yunanlıların (29 Ağustos), dünkü gazetelerde Simav'ı işgal ettikleri yazılı. Gazeteler, Afyonkarahisar'la Kütahya'yı Millicilerin tahliye ettiğini yazıyor.

Ağustos başında, Amerika yardım komisyonunun açtığı satış mağazası kapandı. Buradan tam kiloluk ekmeği on kuruşa alıyordum. İki ekmekle bir gün idare ediyorduk. Şimdi dışarıdan ikinci neviden üç ekmek almaya mecburum. Bunlar, kalite bakımından Amerikan ekmeğinden pek kötü ve bedelleri de kırk iki kuruş. Berbat durum.

Maaş derdi

7-8 Eylül. Bugün maaş verdiler. Bin kuruş maaştan emeklilik, vergi, yol parası kesildikten sonra elime yedi yüz on kuruş para geçti. Memurluk hayatının acı ve âlemli halleri bunlar.

10 Eylül Cuma günü Selime'nin bir kızı dünyaya gelmiş. Annemi de çağırmışlardı. Onlarda kaldı. Evleri Samatya yakınında.

Bedriye kız öğretmen okuluna gündüzcü olarak da alınmadı.

11 Eylül. Çok şükür maaşın geri kalan kısmını da verdiler.

15-19 Eylül. Birkaç gündür siyaset göğü biraz açılır gibi oldu. Fransa ve İtalya başbakanları görüşmüşler ve Türkiye'ye müzaheret etmeye (destek vermeye) karar vermişler. İyi bir şey.

Parti çekişmeleri

20-25 Eylül. Bugünler içinde Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi ile ticaret ve ziraat nazırı istifa ettiler. Sebep de, Millicilere bir kere daha yularsız hareketlerinden vazgeçme teklifiymiş. İstifa edenler bu düşünceye karşıymışlar. Birkaç gün sonra bir anlaşmazlık, bir şahsi tartışmadır başladı. Sonuç nedir, anlaşılmadığı yahut ben anlamadığım halde bu anlaşmazlık ve çekişmeler, nefret edilecek çirkin bir hal aldı. İtilafçılardan Vasfi Efendi, Cemal Bey'i, yanardöner olmakla; Cemal Bey'de Vasfi Hoca'yı, bir kadı parçası diye aşağılayınca, ötekiler de birer makamdan (hep bir ağızdan) hırlamaya başladılar.

26-30 Eylül. Günler geçmekte. Dayımın oğlu Kemal'den haber aldım ki, babası Akyazı nahiyesine müdür olmuş. Siyasetle uğraşması kendisine pek pahalıya mal olmuş. Elinde avcunda bir şey kalmamış. Şimdi yengemi Mudanya'ya gitmek üzere İstanbul'a gönderecekmiş.

Arsa satma hazırlığı

1, 2, 3 Ekim. Bizim malum arsayı satmaya karar vererek belediyeden çapını aldım. 370 arşın kadar bir şey. Kışlık odun ve kömür aldım.

Siyaset havası yine öyle sıkıntılı ve karışık. Anadolu inatçı, İstanbul sersem, düşman, fırsatçı.

4-5 Ekim. Arsanın intikal muamelesi için mirasçı olacak kimselerin nüfus kâğıtlarını topladım. Abdullah'ın, Hacer Yenge'nin ve Selime'nin nüfus kâğıtlarındaki adları yanlış. Düzeltmek için uğraşmak lazım.

Hava bozdu, birkaç gündür fasılasız yağmur yağıyor.

Siyasi manzara da havalar gibi. *Vakit* gazetesindeki havadis: Lütfi Fikri Bey, Anadolu hükümetiyle İstanbul hüküme-

tini uzlaştırmak için teşebbüse geçmiş. Sadrazam, Lütfi Fikri Bey'i kabul etmiş ve kararlaştırdığı bazı şartlar altında uyuşmaya yatkın olduğunu söylemiş. Lütfi Fikri Bey'in başkanlığı altında bir heyet Anadolu'ya gidecek ve Mustafa Kemal'le arkadaşlarına durumu anlatacak, aradaki anlaşmazlığa bir son verilmesini teklif edecekmiş.

6-7 Ekim. Yağmur hâlâ kesilmedi. Perşembe günü Üniversite'nin Fransızlar tarafından işgal edileceği söylendi. İki Fransız zabiti geldi, binayı gezdi. Sonra Maarif Nazırı Hadi Paşa geldi, o da gezdi.

Yunanlılar Edirne müftüsü ile belediye reisini tevkif etmişler.

Çarşamba günkü gazeteler, Mustafa Kemal'in, şahsi selameti temin edilmek şartıyla isyancı hareketten vazgeçmek fikrinde olduğunu yazıyor.

Doğru olabilir mi bilmem?

Ermenistan'la Harp ve Anlaşma

8, 9, 10, 11 Ekim. Darülfünun'u Fransızların işgali söylentisi doğru çıkmadı.

Millicilerle Ermeniler arasında çarpışma başlamış. Sonuç resmi harbe varmış. Ermenistan da resmen harp ilan etmiş. Şimdi Kafkas cephesi harp halinde.

Yağmurlar biraz kesildi. Herkes önümüzdeki kıştan ürküyor.

12-16 Ekim. Şark'ta Ermenilerle harp devam ediyor.

Geçen hafta Yunan kralını maymun ısırmış. Bunun meydana getirdiği hastalık kötü bir netice doğurabilirmiş. Yunanlılar ve Rum âlemi, bu havadisle çalkalanıyor. İstanbul hükümetiyle Anadolu'nun arasını bulma işi duraklamış gibi. Cuma günü hava, bir bahar havası oldu.

Arsanın mirasçılara intikal işiyle uğraşıyorum. Yanlışlıklar durmadan artıyor ve işi geciktiriyor.

17-24 Ekim. Hava gamlı ve yağmurlu. Sokaklar, çamurdan bir bataklık halinde. Tevfik'in yaş, Abdullah'ın ad düzeltilmesi mahkemeye düştü. Mahkeme bir türlü toplanamıyor. Getirdiğim şahitlere, hele bizim Veli Efendi'ye karşı, işten alıkoyduğum için, çok mahcubum. Veli Efendi, darphanede altın ve gümüş eriticisi.

Son Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın düşüşü

Siyasi durumda değişiklik. Ferit Paşa yine çekildi, Tevfik Paşa sadrazam oldu.* Ferit Paşa'nın acizliği ve idaredeki kabi-

* Sevres Antlaşması'nın imzalanmasına Anadolu'dan gelen şiddetli tepki ▷

liyetsizliği hakkında pek kötü söylentiler dolaşıyor. Bugün *Vakit* gazetesinde yayımlanan Cemil Paşa'nın istifa yazısı bu şayiaları kuvvetlendirdi.

Şimdiye kadar Hürriyet ve İtilafçıların, Ferit Paşa hakkında bol keseden verdikleri itimadın, bu kadar çürük bir cepheye yöneldiğini insan tahmin dahi edemez. Hele akıllı geçinen Ali Kemal, hangi kafayla onu müdafaa ediyor, bu da anlaşılması karışık bir mesele.

Sadrazam Tevfik Paşa.

Yeni sadrazam Anadolu ile uyuşmak gayesi düşünülerek seçilmiş. Görünüş ve kabine azaları, bunu kuvvetlendiriyor. Ben de şu anormal halin bir an önce düzelmesini istiyorum.

Anadolu'nun Ermenistan'la savaşı devam ediyor. Netice hakkında henüz esaslı bir haber alamıyoruz.

Yunan kralı ölüyor

26-29 Ekim 1920 (1336). Ekimin 25'inci günü Yunan kralı ölmüş. Rumlar matem içinde. Kiliselerin çanları saat başında çalıyor. Cuma günü kralın cesedi gömülecekmiş. Averof Zırhlısı da saat başı bir top atıyor.

Perşembe günü büyük dayım geldi. Adapazarı'ndan hayvanla İzmit'e, oradan da İstanbul'a gelmiş. Kemal de onun-

◁ karşısında, işgal kuvvetleri, Damat Ferit Paşa'nın Ankara ve İstanbul hükümetlerinin anlaşmasını engellediği gerekçesiyle görevden alınmasını istediler. Bunun üzerine Ferit Paşa beşinci kez geldiği sadrazamlık görevinden çekildi (21 Ekim 1920). Bu, Paşa'nın son hükümetiydi. Tevfik Paşa ise dördüncü kez sadrazam oldu.

la beraber geldi bize. Gece kaldılar. Cuma günü Kemal gitti, dayım bizde. Karamürsel'in Milliciler tarafından basıldığını, Yunanlıların da orayı topa tutarak tahrip ettiğini söyledi.

İzmit'teki Yunan tümeni

30-31 Ekim - 1 Kasım. Dayım Adapazarı'na dönemedi. Adapazarı Millicilerin eline geçmiş. İzmit'te de bir Yunan tümeni varmış. İzmit'e gitmek, Yunanlılardan izin almaya bağlıymış. Dayımın Adapazarı'na gitmesi ise galiba hiç mümkün değil. Bana bundan hiç bahis açmıyor.

İstanbul hükümeti de Anadolu ile anlaşmak çarelerini arıyormuş.

Kâzım Karabekir'in zaferi ve Gümrü Antlaşması

8-13 Kasım 1920 (1336). Durumda değişiklik yok. Anadolu ile barışmak istiyormuş İstanbul. İşitilen nağmeler, tekrarlanan nakarat bu.

Şu birkaç gün içinde Kars'ın Milliciler tarafından alındığını ve Ermenilerin mütarekeye istekli olduklarını ve şartların da Brest-Litovsk Muahedesi şartlarına uygun olduğunu öğrendik.* Bu, Anadolu hakkında büyük bir ümit yarattı. Kâzım Karabekir Paşa şöhretin zirvesine çıktı. Halkın sevincine hudut yok. Sanki son zaferi kazanmışız gibi.

Dayım 12 Kasım'da İzmit'e gitti. Adapazarı'nda durumun düzelmediği, bazan çarpışmaların devam ettiği gazetelerde görülüyordu. Bu yüzden fazla beklemedi. Ne yapacak acaba?

* Türk sınırına saldıran Taşnak Ermeni Devleti, Kâzım Karabekir komutasındaki Doğu Orduları tarafından yenilgiye uğratıldı. Kars, Sarıkamış ve Oltu Ruslardan alınarak yeniden Misak-ı Milli sınırlarına ulaşıldı. Daha önce, 3 Mart 1918'de yapılan Brest-Litovsk Antlaşması'nda Kars, Ardahan ve Batum'daki Rus işgali son bulmuştu. 1920 yılındaki bu zaferin ardından imzalanan Gümrü Antlaşması (2-3 Aralık 1920), Anadolu'daki Meclis Hükümeti'nin varlığının tanındığı ilk uluslararası antlaşmadır. 16 Mart 1921'de Moskova'da imzalanan yeni bir antlaşmayla Batum Sovyetler'e bırakıldı.

14-15 Kasım. Tevfik'in yaş tespiti için adliyeye gittim. Azalar gelmemiş. Bakılmadı işime. Nefretle ayrıldım. Biraz oralarda dolaştım. Kumkapı'da biraz içtikten sonra eve döndüm.

Bir Amerikalı'nın konferansı

Pazartesi günü üniversite konferans salonunda, bir Amerikalı konferans verdi: Bilhassa umumi harpten sonra ve bugün dahi insanlığın çekmekte olduğu sefalet ve ıstıraptan, bütün milletlerdeki memnuniyetsizlikten, halk arasındaki mücadeleden, bütün medeni memleketlerdeki grevlerden ve bunların insanları sürüklediği sosyal değişmelerden, mücadelelerden ve kıtallerden bahsederek insanlığın büyük bir inkılap geçirmekte olduğunu ve yakın bir gelecekte yeni bir insanlık doğacağını ve bunların esasını şimdiki gençlerin atması icabettiğini ve bu esasların da sağlam ve temiz bir bünye ve vücut, hak ve adaleti amaç edinen bir talim ve terbiye ve her hususta doğruluğu biricik hareket yolu bilen bir karakter ile olabileceğini ve insanların bir halikin (yaratıcı) mahluku olmaları itibariyle kardeş bulunduklarını ve aralarındaki bu niza (anlaşmazlık) ve cidalin (kavga) bertaraf edilmesi gerektiğini, söyledi. Buna benzer pek faydalı düşünceler anlattı. Bugün kurtulmak isteyen milletlerin doğru ve temiz rehberlere muhtaç olduğunu izah etti. Bu adamın insani hisleri karşısında büyülendim.

Bedriye yatılı oluyor

Bir haftadan beri Bedriye'nin Çapa Kız Öğretmen Okulu'na yatılı kaydedilmesi için uğraşıyorum. Çok şükür ki uğraşınam iyi bir neticeye vardı. Yarın yatağını alıp götürecek, okulda kalacak.

16 Kasım günü Bedriye yatılı olmak üzere okula gitti.

Yunan seçimlerini, umumi efkâr dikkatle izliyor. Venizelos'un kazandığı haberiyle kederlenenler, akşam gazetelerinde kral taraftarlarının kazandığını öğrenmekle bir sevince boğuldular. Ne diyeyim, Allah akıllar versin. Sanki İzmir'e ve Ana-

dolu'ya taarruz eden Venizelos da, Kral Konstantin gelince, "Buyurun" diye İzmir'i geri mi verecek?

Venizelos düşüyor

17-23 Kasım. Venizelos'un seçimi kaybettiği kesinleşti. Derhal istifa ederek birkaç gün içinde Yunanistan'ı terk ettiğini gazetelerde okuduk. Bizim halk, bilhassa Milliciler, Venizelos'un kaybetmesine o kadar seviniyorlar ki, sanki Konstantin ve taraftarları Türkmüş gibi. Azıcık korkmasalar, belki gazetelerde şiirler bile yazılacak. Acaba Konstantin Millicilere bir lütufta mı bulunacak? Vakıa Venizelos'un gitmesi bizim için hayırlı. Mütemerrit (ısrarcı) bir kafa ile hareket edip işi hayırlı ve faydalı bir amaca ulaştıramadıktan sonra ne işe yarar Yunan seçimleri?

Rus döküntüleri

Güney Rusya'da Vrangel ordusu Bolşeviklerle çarpışıyordu. Galiba geçen sene Venizelos, Yunan ordusundan bir kısım askeri Odesa'ya çıkarmıştı ve orada perişan bir halde denize dökülmüşlerdi. Şimdi Bolşevikler Vrangel ordusunu tamamen perişan etmişler. Kırım'a sığınan birçok aristokrat Rus ailesi ve çar ordusu artıkları, hemen aceleyle Kırım'ı boşaltarak elliden fazla vapurla Kalamış Koyu açıklarına gelmiş, demirlemişler. Ne olacakları, nereye çıkacakları veya gidecekleri belli değil. Fransızlar bunları himayeleri altına almışlarmış.

Anadolu meselesi muallakta. Bugünkü gazeteler, Anadolu'ya gönderilen irtibat memurlarının döndüğünü yazıyor. Dahiliye nazırı bunu bir vasıta ile doğrulamış.

Ekim aylığı hâlâ verilmedi. Memurlar matemde. Güya hükümetin istikraz edeceği (borç alacağı) parayı, İtilaf Devletleri önlüyormuş. Muahede tasdik edilmedikçe para yokmuş. Bunu, mali müesseselere bildirmişler.

Felsefe şubesine yazılıyorum

24-28 Kasım. Hâlâ maaş çıkacak diye bekliyoruz. Devletin bütçe gelirini yiyen kısmı arasına gireli beri, bu bekleyiş hayatımızın biricik işi. Sürûr (sevinç) ve keder hep onun varlığı ve yokluğu ile oluyor. Bunu hem istemiyor, hem de ayrılamıyorum.

Şimdi de edebiyat fakültesinde tarih, sosyoloji, metafizik, psikoloji ve ahlak derslerini takip ediyorum. Hocaları sırasıyla: İsmail Hakkı Bey, Mehmet Emin (Erişirgil), İzmirli İsmail Hakkı, Necmettin Sadık, Rıza Tevfik, Mustafa Şekip ve İzzet Beyler. Mantık okutan Naim Bey'in (Babanzade Ahmet Naim) dersine de gittim. Sarmadı bu ders beni. Sonra terk ettim.

Yunanlılar, krallarının dönüşü hülyasıyla parlak duygular içinde. İtilaf Devletleri de onları takbih (beğenmeme) ve tekdirde (paylama) berdevam.

Londra Konferansı'na Doğru

Yeni Yunan başkumandanı Papulas, Mustafa Kemal'i tamamen te'dibden (haddini bildirdikten) sonra askerini terhise karar vermiş. Buradaki Yunanlılar endişe içindeler. Venizelos'un ayrılmasıyla İtilaf Devletleri'nin, Yunan hakkındaki yardım ve teveccühlerinin son bulacağından korkuyorlar. Buna bağlı ümitleri de uçup gidecek.

Mühim bir siyasi mesele de, Londra'da toplanacak Fransa, İngiltere ve İtalya başvekillerinin, Yunan tahtı meselesiyle Şark meselesinin kesin hallini ve Sèvres Muahedesi'nin tadil veya tatbik şartlarını karar altına almayı düşünmeleri. Bakalım, ondan da bizim için ne çıkacak?

Fatma Teyze Balıkesir'e gitti, geldi. Annemi çağırtmış. Ben de gittim. Bana dört yüz lira emaneten verdi. Ben de Osmanlı Bankası'nın Yenicami şubesine yatırdım.

29-30 Kasım ve 1-2 Aralık, Pazartesi-Perşembe. Maaş sıkıntısı devamda. Anadolu ile uyuşma havadisi kapandı.

İstanbul'dan Anadolu'ya bir heyet

3 Aralık. Dünkü gazeteler, İzzet Paşa'nın reisliğinde bir heyetin Anadolu'ya gittiğini yazıyor. Bizim Fen Fakültesi Reisi Fatih Hoca da bu heyet arasında. Ne yapacaklar acaba?

4-10 Aralık. Anadolu'ya giden heyetten haber yok. Millicilere taraftar gazeteler, anlaşma işinde iyi görüşlü haberler veriyor. Aleyhteki gazeteler anlaşma hususunda ümit beslemiyorsa da yine anlaşmayı temenniden geri kalmıyor.

Sultanahmet'te İtilaf orduları karargâhı.

Eski kral Yunanistan'a dönecekmiş. Buradaki Venizelosçu Rumlar çok meyuslar. Hele bizim yerli Rumlar.

Bir haftadır iyi giden havalar bozdu perşembe günü.

11-15 Aralık. Kayda değer bir şey yok.

16, 17, 18 Aralık. 18'i Osmanlı istiklalinin yıldönümüymüş. Öğrenciler kısmen ders yapmadılar. Okulların pek çoğu da tatil yapmış.

Gazeteler, altının kıymetinin yükseldiğini, kâğıt paranın düştüğünü yazıyor. Altın altı yüz kuruştan yukarı çıkmış. Hatta bugün yedi yüze çıktığı haberi geldi. Kâğıdın bu düşüşü, yiyecek, içecek, giyecek gibi birçok şeyin fiyatını yükseltecek. Yeniden sıkıntı başlayacak. Anadolu uyuşmasından da haber yok. Avrupa ajans haberlerine bakılırsa anlaşma ümitleri yakın ve muhakkakmış. Temennimiz de bundan başka bir şey değil.

Mısırlı bir hanımın teberruu (bağışı)

19-23 Aralık 1920 (1336). Üniversite için mühim havadis: Mısırlı prenses merhume Fatma Hanım, Darülfünun'a yılda kırk-elli bin Mısır lirası gelir temin eden ve Mısır'ın Delta kısmında bulunan arazisini vakıf yapmış. Birkaç gün gazeteler bunu yazdı. İlgili hocalar toplantı yaptılar. Öğrenciler ve hocalar bundan çok sevinçli. Ama Mısır İngilizlerin elinde. Bu para nasıl koparılacak?

Yunan Kralı Konstantin, Atina'sına kavuşmuş. Büyük gösterilerle karşılanmış. İtilaf başvekillerinin ay sonunda Nice'te toplanıp konuşmaları kararlaştırılmış ise de bu, ocak ayı başına bırakılmış. Konu, bizim meselemiz tabii.

Anadolu'ya giden heyet dönmüş ise de netice hakkında haber yok. Bu hafta havalar bahar havası gibi geçti.

24-27 Aralık. Maaşlar, yüzde yirmi olmak üzere taksitle verilecekti. Onu da beceremediler. Herkes bu dertle elemli. Hatta esnaf bile.

Bugün Halim geldi. Anadolu'ya geçmek istediğini söyledi.

28-31 Aralık. Hükümetin parası yokmuş. Maaşın dörtte

biri verilecekmiş. Bunu bekleyerek günlerimiz geçti. Bakanlıktakilerin verildi. Darülfünun müesseseymiş, verilmedi.

Batı'nın Şark meselesine bakışı

Lloyd George'un, Şark meselesi hakkındaki sözleri oldukça sevinç uyandırdı. Vakıa bunda bizi sevindirecek kati vaat ve teminler yoksa da avam kamarasında söylediği, "Türkler bize müracaat etmediler ki tekliflerini inceleyelim" ve "İzmir'i versek Edirne, Trakya diyecekler, yine boş durmayacaklar, entrikalarına devam edecekler" sözleri, düşünce kanaatinde bir sarsıntı ve yumuşama husule geldiğine delalet ediyor. "Asi bir general" ile müzakereye girişemeyeceğini ve resmen İstanbul hükümetini tanıdığını beyan ediyor. Bundan ümide düşen umumi efkar biraz seviniyor. Bizim halk da ne kadar saf. İngilizleri artık sarsılmakta olan ve temelleri çürümüş bulunan bir binaya benzeterek yakın zamanda yıkılacağını ümitle her an bu akıbeti beklerken, onlarda hasıl olan ufak bir yumuşama duygusunu büyük ümit ve sevinçle karşılıyor.

Anadolu'ya giden Ahmet İzzet Paşa heyeti dönmek üzereymiş. İşinde muvaffak olmuş mu olmamış mı, bir bilgi yok. Cuma günü çıkan akşam gazeteleri Mustafa Kemal'in, ihtiram kıtası yapılması hakkındaki emirlerini yazıyor. Acaba hayırlı bir netice mi elde ettiler?

Dedikodular: Mustafa Kemal heyetle geliyormuş. İngilizler resmi olmayarak İzmir'in iadesini ve Rumeli cihetinde Midye-Enez hattını teklif ediyorlarmış. Edirne ve Dedeağaç'ı Bulgarlara vereceklermiş.

Cuma günü Baki ve onun hemşehrisi Şevki ile parkı gezdik. Baki'nin kardeşi Faruk da İnebolu yoluyla Ankara'ya gidecekmiş.

Bizim Halim de Anadolu'ya geçmek için uğraşıyormuş. Yakında gitmesi muhtemelmiş.

1921 (1337) yılı

1-5 Ocak 1921 (1337). Maaş havadisleri bozuk. Ekimin son dörtte biriyle kasım maaşı bu hafta verilecekmiş. Boşa çıkan ümitle sevindik. Çarşamba günkü gazetelerde, hükümetin önceden bankaya yatırdığı dört yüz bin altın liranın, bazı şartlar altında geri verilmesine İtilaf Devletleri'nce müsaade edildiği yazılı. Kendi parasını bankadan geri almak için düşmandan izin bekleyen zavallı hükümet!

Anadolu'ya giden heyet hâlâ dönemedi.

Adapazarı'ndan mektup aldık. Büyükannemin ağzından küçük dayım Süleyman tarafından yazılmış. Büyük dayım, ticaretle uğraşmak üzere İzmit'e taşınmış. Süleyman dayım, eski vazifesinde ve büyükannemle Adapazarı'nda kalmış. Büyükannem ihtiyarlığından İstanbul'a gelemeyeceğinden, annemin oraya gelmesini istiyormuş. Büyük dayım herhalde fırkacılığından ötürü İzmit'e kaçmış olacak.

Şark meselesiyle ilgili toplanacak konferans

6-14 Ocak. Alman taahhütlerinin yerine getirilmesi meselesiyle Şark meselesini incelemek ve sonuçlandırmak üzere bu ayın on dokuzunda Paris'te bir konferans toplanacakmış. Evvelce lehimizde olan teveccüh sönmeye başlamış. Diplomatlarca yine fena düşüncelerle karşılanmaya başlamışız. Anadolu'nun bir taarruzla Yunan cephesini sarsıp geri atamaması, Yunanlılar lehinde bir fikir uyandırmış. Hele Yunanlıların Bursa cephesinde taarruza geçerek Millicileri geri atması ve Bilecik'i işgal etmesi belki de Konstantin lehinde bir durum uyanmasına sebep olacakmış. Bunlar, gazete tahminleri.

Anadolu'ya giden heyet orada kalacakmış söylentileri çıktı bir ara.

Millicilerin hareketlerinde biraz mantıksızlık var gibi. Şimdiye kadar İstanbul hükümetiyle uyuşmamakta direnmelerinden, ben, askeri teşkilatı tekemmül ettirmişler (geliştirmişler) ve Avrupa devletleriyle müzakere için salahiyet vermemele-

rini ve buna yanaşmamalarını, Yunanlılara taarruzla onları tamamen denize dökerek kesin bir netice alacaklarına emin olduklarından sanıyordum. Bu ümidim boşa çıktı. Bilecik cephesinde mukavemet bile edememişler. Ama Yunanlılar 9 Şubat'ta, 30 nefer ölü ve 150 nefer yaralı vermişlerse de netice-de yer kazanmışlar. Acaba daha tam bir ordu teşkilatı kuramadılar mı?

15-18 Ocak. Fransa'da meşhur Briand'ın başkanlığında yeni bir kabine kurulmuş. Şark meselesini inceleyecek toplantı 24 Ocak'a bırakılmış.

Ekimin son dörtte bir maaşını aldık. Durumumuz acıklı. Ticaret durgun. İnsan dışarıda da iş bulamayacak.

Birinci İnönü Zaferi

Yunanlıların İnönü'nde milli kuvvetlerin şiddetli bir darbesiyle perişan bir halde Bursa'ya kadar kaçmaları, şu birkaç günün en heyecanlı havadisini teşkil ediyor. Bizimkilerin bu muvaffakiyeti, Avrupalıların, Yunan hükümetine karşı besledikleri inancı ortadan kaldırsın ve bizim hakkımızda iyi kararlar vermeyi temin etsin.

Yine bu sıralarda Millicilerin meşhur kahramanı Ethem Bey'in (Çerkez) de, Hürriyet ve İtilafçıların Anzavur'u gibi, Yunanlılarla birleştiğini ve Anadolu hükümetine ihanet ederek silah kullanmaya başladığını gazetelerde okudum. Yazık, şimdiye kadar Millicilere hizmet uğrunda bu kadar canlara kıyan bu adamın, bu hainliğe sapması neden acaba?

Salahattin Bey'in ölümü

19, 20, 21 Ocak. Bir aydan beri Hukuk Fakültesi Reisi Salahattin Bey hastaydı. Binanın merdivenlerini dinlene dinlene zor çıkıyordu. Bir toplantıda senato azası Akil Muhtar Bey, kendisini odasında muayene etmişti. Geldiği zaman, "Yahu, Salahattin Bey bitmiş, bitmiş" diyordu. Hastalığının ne olduğunu söylememişti. Bundan on beş gün geçmedi, ayın yirmin-

ci günü vefatını öğrendik. Hukuk öğrencileri, o gün derslerini tatil etti. Hocalar ve öğrenciler müşterek bir cenaze merasimi hazırladılar. Fatih Camii mezarlığına defin için padişahın iradesini aldılar. Ayın 21'inci cuma günü, istimbotla Bebek'ten Sirkeci'ye nakledilen cenaze, büyük bir saygı ile Fatih'e getirildi, namazı kılındı, ebedi mevkiine bırakıldı. Bilgisi, talebesinin en istifade edeceği kemal derecesine geldiği sırada bu muhterem hocamızın ölümü beni de çok teessüre düşürdü. Zavallı adam, memleket için de büyük bir istek ve samimiyetle uğraşmış ve çalışmıştı.

İnegöl Yunanlılardan geri alınıyor

Milliciler henüz Bursa'yı alamadılar. Fakat İnegöl'ü alarak Yunanlıları eski mevzilerine sürdüler.

Çerkez Ethem'in, İnegöl'de esir düşerek idam edildiği havadisi çıkmış ise de sonradan doğrulanmadı.

Maaş meselesi yerinde sayıyor. Sıkıntının sonu gelmiyor. Memur takımı hep bu dertte.

İmtihan kontrolörlüğüm

22-25 Ocak. Cumartesi günü yine Darülfünun giriş imtihanına memur edildim. Bazı hususi okullarla öğretmen okulu mezunları imtihanla alınıyor. Sualleri hocalar yazdırıyor. Ben imtihan salonunda kalarak cevapları topluyorum. Konuşmak ve kopya yasak tabii. Bir zavallı kız vardı, Hilmiye. İki defadır giriyor, kazanamıyor. Çapa Kız Öğretmen Okulu'ndan çıkmış. Üniversite fen kısmına girmek istiyor. Kazanamaz, yalvarır, yakarır. Artık bu sefer asistanlardan birine bıraktım on dakika için öğrenci adaylarını. Bizim Hilmiye Hanım muvaffak oldu.

Pazar günü maliye nazırı çekildi. Abdullah Bey adlı biri geldi yerine. Ve o gün kasım ayının dörtte üç maaşını aldık.

Salı günü, gündüz kar ve kış başladı, gece hava açıldı, yıldızlandı.

İstanbul ve Ankara'dan iki ayrı heyet Londra'ya çağrılıyor

26, 27, 28 Ocak. 27'si akşamı ve 28'i gazeteleri, biraz sevinçli havadisler verdiler: İngiltere Hariciye Bakanı Lord Curzon, Türkiye meselesini, Sèvres Muahedesi'ni tetkik ve tadil etmeden önce bir kere Türk ve Yunan hükümetlerinin düşünce ve görüşlerini almayı teklif etmiş. Sadrazam Tevfik Paşa'ya Ankara ve İstanbul'un itimadını kazanmış ve murahhas heyetinin Londra'da yapılacak konferansa gönderilmelerini bildirmiş. Aynı teklif Atina'ya da yapılmış. Bunlara ek olarak da İzmir ve Trakya'da Yunan askeri işgalinin kaldırılması ve Yunanistan'a İzmir'de yalnız iktisadi bir nüfuz mıntıkası bırakılması, yine Lord Curzon tarafından teklif ediliyormuş. Sevindirdi bu haber bizleri. Rumlarda da fazlaca ümit kırıklığı ve yeis uyandırdı. Haydi hayırlısı şu bizimle bir olmayan Allah'tan.

İki Fransız polisi bizim evde

Perşembe günü bizim eve iki Fransız polisi gelmiş. Annemin ödü kopmuş. Bende iki İngiliz mavzeri ile kasaturaları ve beş yüz kadar mermisi vardı. Yatakların arkasında duruyordu. Bereket evi aramamışlar. Kaçak birini sormuşlar, ev sahibinin akrabasından birini. Bulamayınca gitmişler.

Çerkez Ethem'in Yunanlılara iltica ettiğini yazıyor gazeteler.*

29, 30, 31 Ocak ve 1-2 Şubat. Hâlâ durum belli değil. Anadolu'dan bir haber yok. İki taraf uyuşamıyor mu, ne oluyor, belli değil. Bir türlü Londra'ya gidecek heyet seçilemedi.

Ankara, İstanbul hükümetini tanımıyor

3-7 Şubat 1921 (1337). Dün akşam çıkan *Tercüman* gazetesinde Anadolu ile yapılan telgraf konuşmaları yazılı. Bunlar-

* Çerkez Ethem 26 Ocak 1921'de Yunanlılara sığındı.

da Anadolu'nun teklifleri apaçık belli. Evvela İstanbul'da kendine hükümet unvanı veren heyetin asla böyle bir salahiyeti olmadığını, Londra Konferansı'na murahhas da gönderemeyeceklerini ve çünkü büyük ve hakiki millet meclisinin Ankara'da olduğunu ve İstanbul'daki heyetin kendisine fuzuli bir hükümet unvanı verdiğini ve bu heyetin biricik vazifesinin Ankara hükümetini tanıyarak derhal dağılmaları olduğunu ve padişahın da bir irade ve hattı hümayun ile Ankara hükümetini tasdik etmesini, aksi takdirde mevkiinin mütezelzil (tartışılır) olduğunu ileri sürmüş. Netice henüz karışık, İstanbul hükümetinin kararı belli değil.

Ankaralılar, Avrupa ve Amerika'ya bir telgraf çekerek kendilerinin sulh istediklerini ve Londra'ya gitmek üzere murahhas heyetlerini yola çıkardıklarını bildiriyorlardı.

İstanbul hükümeti ise murahhaslarını tayin edip yola çıkamadı.

9-12 Şubat. İstanbul hükümeti, Ankara'nın bütün tekliflerini reddetti. Yalnız milli hâkimiyet ve vatan namına bu anlaşmazlığın kapanması ve tek bir varlık olarak Londra Konferansı'na gidilmesi teklif edilmiş ise de Ankara hükümetinin ayrı bir heyeti yola çıkarmış olması üzerine Tevfik ve Osman Nizami Paşalarla Mustafa Reşit (Rey) Paşa'dan meydana gelen bir heyet kurulması karar altına alındı. Galiba cumartesi günü yola çıkacaklar.

Bu hafta yine bizim arsanın intikal muamelesiyle uğraştım.

Bedriye ile Tevfik

13-20 Şubat. Havalar biraz iyi gittiyse de 20 Şubat Pazar günü şiddetli soğuk ve kar başladı. Halkın deyişine göre cemre düşüyormuş.

Ayın on beşinden itibaren Bedriye yine Çapa Öğretmen Okulu'na yatılı devama başladı. Allah muvaffakiyet, biraz da akıl versin.

Tevfik de terziliğe bir türlü alışamıyor. Elinin çabuk olmadığını söylüyor yanında çalıştığı adamlar. "İyi iş çıkarıvor, fa-

kat çabuk işlemediğinden para kazanamaz" diyorlar. Öğrenemeyecek mi terziliği?

Delegeler Avrupa'da

Avrupa'ya giden murahhaslar heyetinin çalışmaları henüz belli olmadı. Londra Konferansı ayın yirmi birinde toplanacakmış. İki murahhas heyetinin birleşip birleşmediği anlaşılamadı. Ama Sèvres Muahedesi'nin şiddetli hükümleri o kadar ağır ki insanın elde olmadan, ileride yavaş yavaş mahvolmaktansa, hemen şimdi pençeleşerek ölümü tercih edesi geliyor. Ekonomik kayıtlar, toprak hükümlerinden daha ağır ve mahvedici. Bu muahede henüz yürürlüğe girmediği halde, tabiyyet hükümlerinden kurtulmak için, birtakım hamiyetsiz ve cibilliyetsizler fayda koparmaya kalkıyorlar. Kazanç vergisi vermemek için tabiyyet değiştirmeye çalışıyorlar. Bakalım netice nereye varacak?

Süleyman dayıma, Adapazarı'na geçen hafta mektup yazdım.

Maaş meselesi havada sallanıp duruyor. Hükümet, reji idaresinden iki milyon lira almak istemiş. Müdür salahiyetsizliğinden bahisle Paris'e gitmiş.

Londra'da görüşmeler başlıyor

Londra Konferansı hakkında haberler gelmeye başladı. Önce Yunan murahhas heyeti konferansa kabul edilerek dinlenilmiş. Sonra bizim murahhaslar heyetinden İstanbul'unki, sonra Ankara'nınkinin dinlenildiği ajanslar tarafından bildirildi. Sonradan gazete havadislerine göre Tevfik Paşa ile Bekir Sami Bey (Kunduh)* kucaklaşmışlar. Tevfik Paşa, bütün memleket adına söz söylemeyi Bekir Sami Bey'e bırakmış. Yunan murahhas heyeti iddialarının, Fransız askeri heyeti tarafından itirazla karşılanması üzerine, birkaç gün sonra iddiala-

* Ankara'da kurulan Meclis Hükümeti'nin dışişleri bakanı.

rının makulat dairesine (akla yakın) indirilmesi, Lloyd George tarafından murahhas heyeti reisine (delegasyon başkanına) bildirilmiş.

Bizim murahhas heyetinin ileri sürdüğü görüş, İzmir'in ve Balkan Harbi'nden sonraki Rumeli hududunun geri verilmesi, tam istiklal ve hâkimiyeti temin edecek surette Sèvres Muahedesi'nin mali, iktisadi ve diğer hükümlerinin değiştirilmesi isteğinden ibaret. Her iki murahhas heyeti bunda birleşmişler. *İkdam* gazetesi sahibi Ahmet Cevdet'in bir telgrafına göre, bizim iki murahhas heyeti arasında uyuşmazlık çıkacağına ümit bağlamışlar (Dört Büyükler). Bu ümitleri gerçekleşmeyince, bozulmuşlar. Yalnız Bekir Sami Bey, Anadolu murahhaslarının, Türkiye'nin tek temsilcileri olduğu iddiasında diretmiş, kalmış.

Maaş meselesi askıda. Parasızlık acılığını sürdürüyor. Kış ve soğuk ondan da acı. Baharı beklerken her gün bol bol kar yağmaya başladı. Geçen salı ve çarşamba günleri o kadar soğuk oldu ki geçen senenin müthiş kışında bile bu derece soğuk görmemiştik.

Arsanın intikal işini bitirdim. Tapu senedini aldım.

27-28 Şubat. Londra Konferansı bizim için pek iyi kararlar alıyormuş. Gelen haberler öyle. Samimi ve içten gelen bir sevinç, her çehrede ümit ışıkları gösteriyor. Mütarekeden beri en acı bunalımlar içinde kalan gönüllerimiz derece derece bu karanlıktan kurtuluyor, ufukta bir ümit açılıyor. Allah vere de bu ümit karanlığa boğulmasa.

1-9 Mart 1921 (1337). Siyasi durum gün geçtikçe lehimize gelişmekte. Ama henüz hayırlı bir sonuca varamadı. İçimiz, bu gidişin ve hayırlı gelişmenin bozulması ihtimaliyle o kadar titriyor ki... Bir işkence ve eziklik içinde yaşıyor gibiyiz.

Maaş meselesi

Maaş hâlâ yok. Acı sıkıntı devamda. Bu çarşamba günü maliye müsteşarı bir talimat çıkarmış. Ona göre maaş verilecekmiş (muhtaçlara). Mesela bir adam ölürse cenazesi için, ve-

ya kendisi ya da ailesinden biri hasta olursa bir miktar maaş verilebilirmiş. Bir de çocuğu doğarsa verilirmiş. Bunlar için de doktordan rapor veya nüfus dairesinden doğum kâğıdı lazımmış. Bütün sağlam arkadaşlarımız doktor raporu almaya başladılar. Memurları, resmi bir makam, yalancılığa böyle sürüklüyor. Bu kadar sığ düşünce, bu kadar anlayış kısırlığı bilmem ki bizim bunak hükümetten gayri bir yerde görülür mü?

10-14 Mart. Hâlâ para meselesi, maaş çıkmaması. Karın doyurmak için bu ümide bağlanmak. Ne kadar acı şey. Her an "çıktı, çıkacak" sayıklamalarıyla tekkelerde zikreden dervişlere döndük. Ümitler kırılıp sönüyor. Bu halin bu kadar acı şekilde baş göstereceğini bilseydim çoktan Anadolu'ya geçerdim.

Fransızca öğrenme hevesi, hele son sene içinde felsefe şubesi derslerini merakla takip etmem, o tarafa gitme hislerimi tamamen gölgelemişti. Bu defa parasızlık bunu yeniden tutuşturdu. Tanrı'dan hakkımda hayırlısını diliyorum, şu bizimle bir olmayan Tanrı'dan.

Londra'dan haberler

Sulh işi de bir sonuca bağlanamadı. İzmir ve Trakya'ya gönderilecek bir tahkik heyetini Yunanlılar kabul etmemiş. Bunun üzerine İngilizler yeni bir teklif ileri sürmüş. İzmir'e idari muhtariyet. Ve İstanbul hakkında teminat. Bugünkü gazetelerde yer tutan bu havadislerin bizde uyandırdığı tesir, bir şaşkınlıktan ibaret. Tabii bunu da bizimkiler kabul etmeyecek. Şu melun Yunan da tam ve iyi bir dayak yemedi gitti bizden.

Adana cephesinde Fransızlarla yapılan uyuşma tamamlanırsa oradan Yunan cephesine getirilecek kuvvetlerle belki onlara tam bir darbe vurulabilir sanıyorum.

15-19 Mart. Şu geçen günlerdeki gazeteler teselli verici bir haber getirmedi. Sulh meselesi bir ay sonraya bırakıldı. İtalya'nın bilmem hangi şehrinde toplanacaklarmış. İtilaf Devletleri'nin yeni teklifleri oldukça uygunmuş. İktisadi, mali, as-

keri hükümlerde daha yumuşamışlar. Ama İzmir şehrinde yine bir Yunan müfrezesi bırakıyorlarmış. Trakya meselesi hiç bahis konusu olmamış. Yalnız İstanbul bize temin ediliyormuş. Hükümet, gazetelere verdiği resmi bir tebliğ ile verilen ve verilmesi muhtemel müsaadeleri bildirdi.

İstiklal Marşı

Yine bugünlerde bir cuma günü Beyazıt Camii'nde mevlit okundu şehitlerin ruhuna. Duadan sonra bazı gençler, aralarında *İçtihat* mecmuasında çalışan İlhami Safa da vardı, kürsüye çıkarak, "Dağılmayın, şimdi bir şiir okunacak," dediler. Ben de durdum. Kürsüye çıkan "İstiklal Marşı" diye okumaya başladı. Mehmet Akif'in, Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilmiş olan İstiklal Marşı'nı okudu. O an hakikaten heyecan vericiydi. Cemaat dağılsa da hemen kürsünün etrafına toplandık. İstiklal Marşı'nı yazdık. Ne kadar içten gelen bir duyguyla yazılmış. O gün içimizde ne fırtınalı kaynaşmalar yarattı.

Maaş meselesi

Maaş meselesi hâlâ o uğursuz durumda. Bugün yüzde on miktarında maaşa mahsuben bir sadaka verdiler. Açlıktan ölmeyelim diye galiba. Sokakta dilenenler herhalde bizden daha çok para kazanıyor. Allah böyle bir hale kimseyi düşürmesin.

19 Mart günü Besim Ömer Paşa Avrupa'ya gitti. Yerine Nazır Sait Bey vekâlet edecek. Yine aynı gün Emine Yengem İstanbul'a geldi. Osman dayının karısı. Dayımın hareket hattı hakkında kötü birtakım şeyler söyledi.

İkinci İnönü Savaşı

20-28 Mart 1921 (1337). Günler geçiyor. Ayın yirmi beşinci günü, Anadolu içlerine doğru Yunan taarruzunun başladığını öğrendik. Gazetelerde Yunan resmi tebliğleri, hep kendi zafer haberlerini veriyor. Milli kuvvetlerin ricatı (geri çekildiği) söyleniyor. Birçokları bu ricatın Yunanlıları hakiki ve müstahkem mevziye çekinceye kadar devam edeceğini söylüyor. Fakat çiğnenen hep bizim yerler. Çiğneyenler ise Yunan gibi çapulcu bir ordu. Diliyorum ki bu çekilme uzamasın.

Maaşların bir bölümü ödendi

Maaş biraz yüzümüzü güldürdü. Aralık ayı maaşının yüzde onunu vermişlerdi. Onun geri kalanını ve ocak maaşının yarısını verdiler. Bunalan halimiz biraz rahatladı.

Pazartesi günü annem, yengem, Fatma teyzem ile amcanın kızları Halide ve Selime'yi Eyüp Sultan'a götürdüm. Dua ettiler.

Afyon'un düşüşü

29-30 Mart. 28'inde *Tercüman* gazetesi bir havadis verdi, bizi sevindirdi. 29'unda bu doğrulanmadı. Üste Afyonkarahisar'ın düşmana geçtiğini büyük bir kederle öğrendik.* Bu harp

* Afyon, 27 Mart - 7 Nisan 1921 tarihleri arasında Yunan işgalinde kaldı. Sonra Yunanlılar kenti boşalttı. Afyonkarahisar, 13 Temmuz 1921'de yeniden Yunanlılar tarafından işgal edilecekti.

ötekilerle mukayese edilemiyor. Evvelce Yunanlılar bütün Avrupa devletlerinin yardım ve müzaheretiyle (arka çıkmasıyla) Anadolu'yu işgal etmişti. Şimdi ise onlar bitaraf görünüyorlar. Sulh muahedesinin Yunanlılarla ilgili kısmını sırf onlarla aramızda çözümlemek gerekiyor. Bu halde yenilgimiz bizi kötü akıbete götürecek gibi.

Geçen gün haritalara bakmış, durumu gözden geçirmiştim. Demiryolunu düşmana kaptırmamak üzere yapılacak müdafaanın Afyonkarahisar'ın beş-on kilometre batısından ve tahminen bin beş yüz rakımlı tepelerden başlayarak Kütahya'ya ve oradan Bozöyük'e kadar uzanan dağlardan yapılması kanaatine varmıştım. Dün ise Afyon'un düşmesi pek acı bir surette zihnimi kararttı. Bu inceleme ve inancın verdiği itimatla orasının böyle çabuk düşman eline geçeceğini sanmıyordum. Bu ümidim uçup gitti. Eğer Eskişehir de bu akıbete uğrarsa durumumuz pek berbat olacak. O zaman, bütün demiryolu Yunanlıların eline geçecek ve onlar da demiryolu hattının doğusunda ve ona paralel bir muharebe hattı kurarlarsa, uzun müddet mağlup edilmesi güç bir durum elde edecekler. Bu akıbet pek feci olacak. Keşke ben de Anadolu'ya gitseydim. Yunan'la böyle karşı karşıya kalacağımızı bilseydim ve böyle bir muharebeye tutuşulacağına kanaatim olsaydı herhalde giderdim. Allah göstermesin, bizimkiler mağlup olursa artık oraya sırf asker olmak üzere gitmek milli bir borç ve vazife olacak.

Eskişehir'in de düştüğü söylentileri

Bugün 30'u. Üzüntüm daha fazla. Eskişehir'in de düştüğü dillerde dolaşıyor. Herkesin yüzünde silinmez bir keder var. Ömrümde bu kadar acı ve teselli kabul etmez bir hale düştüğümü bilmiyorum. Lanet olası. Nene lazım Fransızca öğreneceğim diye İstanbul'da kalmak. Kalkıp gitsene. Orada belki işe yarar, hiç olmazsa kalbini ve vicdanını teselli edecek bir vazifeyle çarpışırdın. Burada acz içinde çırpınmak, hiçbir iş yapamamak, ne kadar elemli. Bir vasıta bulup Edirne taraf-

larında bir çete tertibatı yapılıp gidilse ne kadar iyi olacak. Teşebbüs hususundaki zaaf ve aczim, beni böyle her şeyden mahrum bırakıyor. Maaş aldık diye sevinirken bu sevinç, acı bir kedere döndü.

Akşam eve gelince, dayımın oğlu Kemal'in bıraktığı *Tercüman* gazetesinde bir havadis okuyarak teselli buldum. Hiç olmazsa Avrupa gazeteleri benim kadar karamsar değil. Bu, morali artırıyor. Fakat ne de olsa Eskişehir'in düşmesi ihtimali pek acı. Zaten iktisadın en buhranlı sahasında çırpınmakta olan bu memleketi biraz daha ezip harap edecek.

İnönü'nde ikinci zafer

Bugünkü sabah gazeteleri bizi sevindirdi. Önceki kederleri sildi. İnönü civarında Yunanlılar tekrar yenilgiye uğrayarak bir tümenleri perişan ve kısmen esir edilmiş. Geri kalan kuvvetlerinin de büyük bir tehlikeye düşerek her an esir edilmeleri muhtemelmiş. Mübalağalı olması ihtimal dahilinde ise de haberde büyük bir hakikatin kokusu var. Yunanlıların bu cephede taarruzlarının kırıldığı anlaşılıyor.

Bugün padişahın doğum günüymüş. Bayraklar asılmış. Bu zafer sebebiyle bayrakların miktarı daha çoğaldı. Çok şükür ki bu haber düştüğümüz acı durumdan bizi kurtardı.

1, 2, 3 Nisan 1921 (1337). Yunanlıların yenildikleri haberi kuvvetleniyor. İnönü'nde hakikaten büyük kayıplara uğradıkları ve geri dönüp kaçmaya başladıkları bildiriliyor. Yunan resmi tebliğleri taarruzlarının durduğu şeklinde bunu tevile (durumu başka biçimde göstermeye) çalışıyorlar.

Bugün de Adapazarı'nın Yunanlılardan geri alındığı ve Yunan'ın o taraftaki fırkasının yenildiği gazetelerde yazılı. Yunanlıların İzmit'te bir tümen askerleri var.

Büyük dayımın karısı hâlâ bizde. Adapazarı'na aldıramıyor dayım. Herhalde Hürriyet ve İtilaf fırkalı olarak Ankara hükümetine karşı biraz hıyanet durumuna düşmüş olacak. Fırkacılıktan vazgeçmesini o kadar söylemiştim. Benimle münakaşadan hep çekiniyordu.

Yunan Ordusu ilerliyor.

Yunanlılar yine geri çekilmişler

4, 5, 7 Nisan. Havadisler daha iyileşti. Düşman, perişan surette Bursa önündeki Aksu civarına, taarruzdan önceki mevzilerine döndü. Zayiatının fazla olduğu anlaşılıyor. Dün Bursa'nın geri alındığı lafı çıktıysa da doğrulanmadı. İnşallah o da olur. Bugün bütün camilerde mevlit okundu, dualar yapıldı. Ve Afyon'un geri alındığı gazetelerde yazılmışsa da arkası gelmedi.

7-12 Nisan. Afyon'un geri alınması doğrulanmadı. İki günden beri Salihli'nin geri alındığı ve Afyon'daki düşmanın ricat yolunun kesilmiş olduğu söyleniyor.

Havalar yine soğudu. Hatta dün sabah hafiften kar yağdı.

13-19 Nisan. Aralıklı olarak Bursa'nın geri alındığı söylendiyse de doğrulanmadı. Anlaşılıyor ki bu cephede bizim taarruzumuz yok. Fakat güneyde düşman boş durmuyor. Dumlupınar'da bir muharebe olmuş. Yunanlılar Uşak'a çekilmişler. Orada takviye almışlar, müdafaada kalacaklarmış. Yunanlıların faaliyeti çok ziyade olmalı ki onların gazeteleri daima asker toplandığından bahsediyor. Hatta bugün akşam gazetesinde Yunanlıların Bursa cephesinde tekrar taarruza geçtiği yazılıydı. Bakalım doğrulanacak mı?

Dayımın karısı hâlâ bizde. Havalar oldukça iyileşti. Baharın ılık ve tatlı sıcaklığı her tarafı kapladı.

20-27 Nisan. Harp havadisleri kesildi. Siyasi havadisler pazarda. Fransa ve İngiltere başvekilleri görüşüyor. Yunan başvekilinin gözleri heyecan ve merakla onlara dönmüş, oradan bir medet umuyor. Ve görünüş öyle gösteriyor ki o toplantı, kendisini düşmüş olduğu bu sonu meçhul bataktan kurtarsın. Yengem hâlâ başımızda misafir. Dayım da bana hiçbir şey yazmıyor. Paraca sıkılıyorum. Biraz para artırıp bir elbise alacaktım. O da ev masrafına gitti. Şu dayımın fırkacılığı kendisini perişan etti. Beni de fırkacılığa lanet ettirdi.

28, 29, 30 Nisan ve 1-2 Mayıs. Birkaç gündür yağan yağmur durdu, hava iyileşti. Baharın genç ve şuh tazeliği bütün kırları, tarlaları şenlendirdi.

Harp havadisleri durgun. Yunanlılar, hem gizli yoldan dönüş yapar gibi sulhtan söz ediyorlar, hem de bütün gayret ve çabalarıyla kuvvet toplayıp taarruza hazırlanıyorlar. Sonucu zaman gösterecek. Hükümet ramazan için bir aylık, yani şubat aylığını verdi.

Doktoracı Edip Bey'in şerefine çay

Bugün, yani mayısın ikinci günü saat dörtten sonra Darülfünun'da hukuktan doktora imtihanında muvaffak olan arkadaşımız Edip Bey'in şerefine hukuk talebe cemiyeti tarafından bir çay toplantısı yapıldı. Davete ben de gitmiştim. Çok şerefli ve sevinç veren bir toplantı oldu. Ara sıra yapılan böyle toplantılar hakikaten çok tatlı ve manevi bir haz içinde geçiyor. Alaturka ve alafranga çalınan birkaç hava, okunan şiir, söylenen nutuklar, hatırlarda ve kalplerde munis ve samimi heyecanlar uyandıran birer yadigâr olarak kalacaktır. Edip'in başarısı bize böyle bir toplantıyı temin ettiği için müteşekkirim. Ne yazık ki bütün zekâsına rağmen Edip'in dilinde kekeme denecek kadar bir tutukluk var.

3-8 Mayıs. Ayın dördüncü günü Doktor Lütfi'den mektup aldım, sevindim. İki gün sonra da cevap yazdım.

6 Mayıs günü hıdrellezmiş. Her senekinden fazla halk kırlara döküldü.

9-14 Mayıs. Kemal ayın on birinci günü dayımdan, yani babasından mektup almış. Annesini Adapazarı'na gönderdi. O gün ramazanın biriydi. Ben de rıhtıma kadar giderek kendisini uğurladım. Havalar iyileşti. Tatlı bir yaz başladı.

15-20 Mayıs. Dört-beş gündür hastayım. Nezlem berbat. Göğsüm fena. Öksürüğüm şiddetli. Bir türlü iyi olamadım. Hastalığım sürüp gidiyor.

Anadolu'da kabine değişikliği

Anadolu'dan gelen haberler biraz karıştı. Önce Bekir Sami (Kunduh) Bey'in, birkaç gün sonra da, yani yirmi mayısta bütün Ankara kabinesi azalarının istifaları haber alındı. Herhalde orada da durum muntazam ve tabii yolunda değil. Öyle anlaşılıyor ki bazıları mutedil (ılımlı) ve anlaşmaya taraftar, bazıları da harple bir netice almak istiyor. Bekir Sami Bey'in istifasına bakılırsa herhalde mutedillerin azınlıkta kaldıkları anlaşılıyor. Bugün heyeti vekilenin (bakanlar kurulu) tamamının çekilmesi biraz garip. Durumu açık ve temiz bir surette anlamak mümkün değil.

Gemlik'te Yunan zulmü ve göç

Yunan taarruzunun başlamak üzere olduğuna dair kuvvetli söylentiler dolaşıyor. Gazetelerde buna dair yalan yanlış bir sürü havadis var. Hakiki durum anlaşılamıyor.

Yunanlıların ve yerli Rumların Gemlik civarında yaptıkları zulüm ve işkenceden muzdarip olan birçok kimse İstanbul'a hicrete (göçe) başladı. Bunların Davut Paşa Kışlası'na yerleştirilmek üzere arabalarla götürüldüklerini gördüm. Zavallılarda eşya ve malzeme namına kurtarabildikleri hiçbir şey yok. Ne yatak, ne yastık, ne yiyecek, ne giyecek. Yalnız kendileri, çırılçıplak. Ancak köylerinden çıkıp canlarını kurtarabilmişler. Sefil Yunanın ve Rumların meydana ge-

tirdiği bu alçak ve şeni (utanç verici) halleri unutmak mümkün mü?

Türk Ortodoks Patrikliği

Anadolu'da bir Türk Ortodoks Patrikliği kurulmuş. Başına da Papa Eftim Efendi adında biri getirilmiş.* Aklıma Rumca bilmeyen ve kiliselerinde Türkçe ibadet eden Karaköy'deki Rum zannettiğim bahçeci geldi. İstanbul'daki Rum patrikhanesi bu durumdan çok telaşa düştü.

Ermeniler, biraz yola gelir gibi oldular. Türklerle aralarını soğutan idarecilerinden hesap sormak istiyorlar.

21-27 Mayıs. Ankara'da yeni kabine kuruldu. Azaları aşırı ve patavatsız hareket edecek adamlardan değil. Hariciyeye Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey geliyor. İtimada çok layık ve ehil bir adam. Burada, Hukuk'ta iktisat hocasıydı. Ankara hükümeti kurulunca oraya gitmişti.

Ramazan her seneki gibi geçiyor. Bu sene, Şehzadebaşı ve Direklerarası'nda serbestçe gezmeye müsaade edildiğinden, gezmeye çıkanlar biraz fazla. Serbest gezme müsaadesi olunca, erkeklerde mevcut beraber gezme düşkünlüğü ortadan kalkmasa da hafifledi. Salı günü Fatma Teyze ile Bâkiler, çarşamba günü Hacer Yengeler, cuma günü de Fevziler geldi.

28-31 Mayıs. Anadolu'da meydana gelen değişiklik ve Bekir Sami Bey'in mutedil hareketine karşı çıkarılan itiraz feryatlarının ve sonuç olarak onun çekilmesinin, İtalya da dahil olmak üzere Avrupa devletlerince fena karşılandığı ve bunun da Ankara'da heyecan ve sinirlilik uyandırdığı, birkaç gündür gazetelerin en mühim havadislerini teşkil ediyor.**

* Fener Patrikhanesi'nin, Yunanistan'ın Megali İdea siyasetini Anadolu'daki Ortodoks halk arasında yaymasına karşı, anadili Türkçe olan ve Türkçe ibadet eden Ortodoksları esas alarak bu Patriklik kurulmuştu. Papa Eftim'in Ankara'daki B.M.M. hükümetine destek vermesine ve bazı yerel sorunları çözmesine rağmen Türk Ortodoks Patrikhanesi Lozan'da kapatıldı ve Cumhuriyet'in ilanından sonra İstanbul'da sınırlı biçimde yeniden örgütlendi.

** Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey, Londra Konferansı'nda İngiltere, Fran- ▷

Yunan taarruzunun başladığı söylendi, sonra da yalanlandı.

Cuma gününden beri annem rahatsız. O da bir üzüntü. Maaş hakkında yine fena dedikodular. Güya maaş parasını İngilizler zaptetmiş, verilemeyecekmiş, yahut yarım verilecekmiş. Bir sürü uydurma.

Hâlâ Yunan ve Rum mezalimi

1-2 Haziran. Hemen hemen ramazan başından beri Kızılay muhacir getirtmekte devam ediyor. Gemlik ve Yalova civarındaki halkın, sanıyorum hepsi getirtiliyor. Yunanlıların burada yaptıkları mezalim ve gaddarlık anlatılarak bitirilemiyor. Hükümetin teşebbüsüyle giden tahkik heyetleri, bakalım, nasıl bir sonuç elde edecek.

Bugün Doktor Lütfi'den mektup aldım. Beni vekil yapmak istiyor.

Ayasofya'da bir Kadir Gecesi

3, 4, 5 Haziran. Günler birbirini kovaladı, geçti.

3'ü akşamı Kadir Gecesi. İstanbul'u bırakıp Anadolu'ya geçmek düşüncesiyle dolu olduğumdan, geçen seneki ramazanda, Kadir Gecesi'nde Ayasofya Camii'ne gidemediğime pek eseflenmiştim. Ve bu ramazanı, asla düşünmediğim ve bilmediğim yerlerde geçireceğimi sanırken yine İstanbul'da kalınca biraz sevindim. Neden bilmem, bu gecenin gelişini sabırsızlıkla bekledim.

Akşam yemekten sonra evden çıkınca Baki'ye uğradım. Beraber Ayasofya Camii'ne gittik. Teraviden çıkılmıştı. Kalabalığın çokluğu daha kapıda göze çarpıyordu. Bir uğultu arasında giren çıkan karmakarışıktı. Kapıda sayısı bilinmeyecek

▷ sa ve İtalya'yla Türkiye'de bu ülkelere ayrıcalıklar getiren ikili sözleşmeler imzalayınca Meclis Hükümeti'nce Misak-ı Milli'ye aykırı bulunmuş ve Mustafa Kemal'in sert tepkisini almıştı. Yapılan oylamada dışişleri bakanının görevine son verilme kararı alınmıştı.

kadar dilenci vardı. Bunlar orada nöbet bekleyen polisler ve askerler tarafından sıraya dizilmişler, vızlayan sesleriyle, hiç aralıksız, hep istiyorlardı.

Camiye girince, kalabalığın kulağı dolduran uğultusu içinde vaaz eden hocaların sert bağrışmaları kulağıma erişti. Rasgelen yerde oturarak Kuran'dan bir Tebareke veya Yasin suresini okuyan, önlerine birer mendil serili mollacıkların arasından geçerek halkı etrafına toplayan vaizleri dinlemeye başladım. Bu vaizlerin saçma dırıltıları kadar içimi sıkan bayağı ve adi lafları, hiçbir akıllı din adamından işitmedim. Ta... küçüklüğümden, Fatih Camii'nde dolaşmaya başladığımdan beri, onlardan daima aynı nameleri, aynı safsataları dinlerdim. Hep Kuran'ın ve hadislerin bizim için cansız ve ruhsuz taraflarını diriltmeye çalışmak ve neticede biraz daha öldürmek; namaz kılmamak, camilere gelmemek, ibadet etmemek, oruç tutmamak, kadınları açık saçık gezdirmek ve bilinen tarihi birkaç masalı tekrarlamak ve bu hareketler için herkesi suçlamak ve cehenneme sokmak. Her camiye girişimde, bütün bunları işitmeme rağmen yine şöyle bir defa onların sözlerine kulak vermeden geçemezdim. Bu defa da böyle oldu. Yıllardan beri bu Ebu Cehil artıklarının bilgilerine bir şey eklenmemiş.

Evden çıkarken aptes almıştım. Buna rağmen teravihe yetişemedim ve namaz kılamadım. Şimdi kenar bir yerde iki rekat namaz kılmak istedim. Niçin? Bu soruyu vicdanıma yönelttiğim zaman inandırıcı bir cevap alamadım. Bu, yalnız maddi varlığımın soğuk bir tarzda beni sürüklediği bir hareket olacaktı. Ruhum, iç varlığım ve inancım bakımından bu yatıp kalkmalara asla ihtiyaç duymuyordum. Bu hareketlerle beni yaradana karşı saygı ve sevgi göstermiş olacağımı bir türlü kafam ve düşüncem almıyordu. Şimdiye kadar hakikaten birçok namaz kıldım, tespih çektim. Tanrı'nın adını binlerce defa tekrarladım. Dualar ettim. O zamanları düşününce o hareketlerimin hangi sebep ve tesirler altında meydana geldiğini açık ve parlak bir şekilde tayin edemiyorum. Belki sert, haşin ve sonsuz bir cehennem azabı düşüncesi beni korkutuyor-

du. Camilerde vaizlerden, evde büyüklerimden hep bunu işitirdim. Ve elime geçen dine ait birkaç kitaptan hep bu acı telkinleri almıştım. Onların içimde bıraktığı acı izler, bende sürekli ve aralıksız bir ibadet eğilimi meydana getirmişti. Böylece iyi bir hareket yaptığıma ve Tanrı'ya iyi ve sadık bir kul olduğuma kanmıştım.

Bugün o saf ve tatsız inançlar beni terk etti. Vicdanımda büyük bir boşluk meydana geldi. Neden ve niçin ibadet edeceğim? Bütün bu yatıp kalkmalar, saygı ve tapınma manası taşır mı?

O günlerden beri yıllar geçti. Nice ramazanlar, nice bayramlar ve ne kadar yüceltilmiş ve takdis edilen geceler geçti. Ve hayatımızın sayfalarına ne kadar sayısız günler ekledik. Hâlâ da ekliyoruz ve hâlâ da o günlerin her sabahında güneş doğudan doğuyor ve batıdan batıyor. Geceleri göklerimizi süsleyen aynı yıldızlar gözlerimizi okşuyor.

Bense, gelip geçen her mukaddes gecede daima olağanüstü ve görülmedik şeyler arardım. Kavuştuğumuz her bayramda her vakitkinden daha ziyade güzellikler, sevinçler ve saadetler beklerdim. Hepsi boş. Ne o geceler ve ne o gündüzler, bize her zamankinden ziyade bir şey getirdi. İşte bu Kadir Gecesi, işte Müslüman Tanrısı'nın bu kadar yücelttiği gece. Ne değişiklik var? Yüzyıllardan beri gökleri süsleyen yıldızlar, yine o eski varlıklarıyla gökten ışıklarını gönderiyorlar. Işıklarında bu geceye mahsus bir fazlalık yok. Hiçbiri, takdis edilen bu gece için daha parlak ışık yollamıyor. Ayasofya'nın, yüzlerce yılın nesillerini seyreden kubbeleri, yine o soğuk ve donuk halini muhafaza ediyor. Direklerinde bu geceyi kutlamaya delalet eden samimi ve uhrevi bir eğilim, hep aynı taş direkler, aynı kubbe, aynı toprak, aynı gökler.

Ve bu şeyler, insanların en hazin ve yanık devirlerinde, en mesut ve neşeli günlerinde, daima o sabit ve sarsılmaz durumunu korumuş ve devam ettirmiştir. Ne bir Müslüman'ın bayramında, ne bir Hıristiyan'ın yortusunda tabiat, tebriklerini sunmuştur. Yalnızca insanlar kendilerini aldatmışlardır. Şu halde niçin ibadet edeceğim, ne diyeceğim, ne isteyeceğim ve kimden?

Ufak bir direğin dibinde bir delikanlı iki büklüm olmuş, sesini, yalvarış ve yakarışını, içten gelen bir dilekle (Allahıma işittireceğim diye) ciğerlerini dolduran bütün nefesiyle, ağzından ve burnundan çıkardığı hırıltıya eklediği gözyaşlarıyla, derin derin inliyordu. Acaba neler istiyordu? Mermer direğin dibinde ağzından çıkan o anlaşılmaz inijltiler, bir ibadet miydi?

Ötede beride tek başına namaz kılan insanlar arasına ben de karıştım. Namaza başladım. İki fatiha ve bir ihlas suresiyle iki rekat namaz kıldım, tespih çektim. Sıra duaya geldi. Hiçbir şey demeden kalktım. Ve bu hareketime de pişman oldum. İbadet miydi bu? Ayakta durmalar, eğilmeler, yatmalar ve kalkmalar, benim ne iç durumumu arıttı ne de vicdanımı tatmin etti. Ben o hareketimle sanki Tanrı'yı aldatmıştım. Belki beni gören birkaç kişi, bu da nafile namazı kılıyor, ibadet ediyor sanmıştır da takdir etmiştir. Halbuki ben yaptığım şu sahte iş ve hareketten üzülmüş, pişman olmuştum.

Tekrar camiyi gezmeye başladım. Veliaht Mecit Efendi gelmiş, arkasında iki yaveri, kalabalık arasında dolaşıp duruyor. Onu tanıyan meraklı bir kafile de arkasından gidiyor.

Kütüphanenin önüne gelmiştim. Buraya henüz gelip oturan birkaç dervişin kılavuzluğuyla beş on kişi zikre, muntazam bir tempo ve tatlı bir makam ile "La ilahe illallah" demeye başladılar. Yanımda dervişe benzeyen bir sarıklı da vardı. Dervişlerin ikisi pek dikkat çekiciydi. Bunların biri uzun sakallı ve omuzlarına dökülür derecede uzun saçlıydı. Bütün görünüşüyle gayet tuhaf bir şekil ve durumda olan bu herif, bana bu kıyafetiyle Anadolu'yu dolaşan, cahil ve gafil halkı aldatıp soyan mürai (ikiyüzlü) ve hilekâr birtakım din dolandırıcılarını hatırlatıyordu. Öteki dervişin saçı daha tuhaftı. İki kulağına rastlayan kısımlar ötekilerden daha uzun olduğundan ensesi açık ve ensesinin yan tarafları uzun saçlarıyla örtülü.

Zikir, gayet tatlı ve ahenkli bir tarzda başlamıştı. Ben de de şu hali sonuna kadar seyretmek hevesi uyandı. Sabrettim, ta... sonuna kadar. Zikre katılanlar arasında her nev'i insan, her

meslekten adam vardı. Türk, Arnavut, Acem, Boşnak ve sonra sarıklı, *fesli*, kravatlı eksik değildi. Hatta birkaç polis bile vardı ki ceketlerini ve kalpaklarını çıkartmışlar, başlarına birer mendil sarmışlar, zikre katılmaktan geri kalmıyorlardı.

En çok bir şeyi merak ediyorum. Yapılan bu zikir, derece derece herkesin kalbini dünya düşüncelerinden ayırarak, Allah'ı düşünmeye başlatacak, kafada ve zihinde hep o Allah ve onun büyüklüğü kalacak. Onun büyüklüğü, yüksekliği ve tanrısal varlığı, ruhlarda ve iç dünyalarda birleşerek orada Allah sevgisi ve Allah aşkı parlayacak ve artık sırf onunla meşgul olan o zihinler, o dimağlar dünyayı unutarak baygın, sarhoş bir ruhani varlık içinde kalacaklar... Şüphesiz o hale gelen bir adamın ne kulağı bir söz işitir, ne de kafası ve zihni bir şey anlar. Çünkü, bu dünya denen maddi varlıkla ilgisini kesmiş olmaları gerekir.

Acaba bu adamlar o dereceye varabilecekler mi? Yoksa yaptıkları, pek adi bir gösterişten mi ibaret kalacak?

Oturularak yapılan zikir sona erdi. Ayağa kalkıldı. Oturanların hepsi ayaktalar. Başlarını sağa çevirerek "La ilahe" diyorlar ve sonra sola dönerek "İllallah" diye sözü tamamlıyorlar. Bu hareket de gittikçe ziyadeleşiyor ve şiddetleniyor. Bunların ortasında bir adam, yüzü zikredenlere dönük, zikirdeki sözün düzgünlüğünü ve birliğini korumaya çalışıyor. Bu sırada orada duran bir Mevlevi de ayağa kalkarak yavaş yavaş ellerini havaya kaldırmaya ve iki tarafa kanat gibi açarak dönmeye başladı. Bu Mevlevi dervişinin gayet parlak ve yanık olan sesini biraz önce başka bir yerde dinlemiştim. Hareket hali ve tevhit sözleri gittikçe hızlanıyor, önceden harfler birer birer anlaşılırken, şimdi kelimeler bile zar zor seçiliyor. Ve bu hıza paralel olarak başlar da sağa sola daha çabuk dönüyor, Mevlevi de bu dönüşteki hızı artırıyor. Başlardan fesler, kavuklar, mendiller fırlıyor, sarıklar düşüyor, salyalar akıyor, terler damlıyor, dayanılmaz pis bir koku her tarafa yayılmaya başlıyor. Dayanamayarak elimle burnumu sıkıyor, mendilimle siliyorum. Bununla beraber sonuna kadar dayanarak bu eziyeti çekecek, şu rezalet nasıl bitecek, göre-

ceğim. Kalabalık o kadar arttı ki herkes birbirinin üzerine abanarak bin zahmetle olup geçen şeyleri görmeye çabalıyor.

Şimdi hareket daha artmıştı. Başlar o kadar çabuk sallanıyor, Mevlevi o kadar hızlı dönüyor ki gözlerimle ancak takip edebiliyorum. Kafamda bir sersemlik duymaya başladım. Şaşıyorum, bu adamlar bu hale nasıl dayanabiliyorlar. Mevlevinin dönüşleri o kadar çabuk ki, "Ha şimdi yıkılacak, ha şimdi birine çarpıp devrilecek" sanıyorum. Şaşılacak şey, o kadar dar bir yerde, o kalabalık arasında, hiç kimseye dokunmadan, durmaksızın dönüyor, dönüyor.

Şeyhin yanında duran sarıklı bir derviş de makamla, ilahi gibi bir şeyler okuyor, o da bu zikrin hızını daha çok artırıyordu. En azından bir saat oldu. Harekette hiç yavaşlama ve duraklama yok. Aynı şiddet aynı hız. Söylenen zikir ve tahlili de anlaşılmaz bir hale geldi. Bir hırıltıdır sürüp gidiyor. Ne söyleniyor belli değil. Hiç durmaksızın, ara vermeksizin, saç ve sakal karmakarışık, sağa sola kafa sallayan bu adamların iniltisi ve hırıltısı içinde insan dünyayı değil, kendi varlığını bile unutacak. Zaten bu hal içinde insanda düşünme yeteneği kalmaz ki.

Şu gürültülü anda, mümkün olsa da insan, çok gürültü çıkaran bir tabanca patlatıverse, Allahın zikriyle bu kadar meşgul olan bu adamlar acaba ne hale gelirler?

Bütün hızı ile dönüşe devam eden Mevlevi'nin kulağına, şeyhin bir lakırdı söylemesi üzerine, o derece Allahla yoğrulmuş halde dönen o mevlevi, derhal bir kenara çekilerek, ahenkli ve tatlı bir sesle dini bir kaside okumaya başladı. Dönüşü ne kadar kolaylıkla duruverdi ve hiç yorulmamış gibi kasideye nasıl geçti? Bu, her babayiğidin işi değil. Sesi de ne kadar yakıcı ve tesirli. Ben bile öyle kolay kolay etkilenmediğim halde bu adamın sesi beni duygulandırmaya başladı. Bu, yapılan zikirlerin bende uyandırdığı bir tesir değildi. Sırf o sesin acı, yanık ve hüzünlü oluşuydu ki içimi titretiyor, gözümü yaşartıyor. Ne hissediyorum, bilemiyorum. İçim bir hüzünle doluyor. Bahtı kara bir devrin, kutsal bir gecesinde, şu yüksek kubbe altında inleyen seda, birçok zavallıyı ve birçok

talihsizi bana hatırlatıyor. Yıllardan beri her türlü felaketin ağır yumruklarıyla harap olan şu zavallı yurdun ve şu zavallı milletin bütün iniltileri ve yakınışları, şu anda ruhuma aksediyor ve bu matemli inilti, beni acıklı bir düşünce yığınına atıyordu. Öyle, hep günahkârız. Bu günahımız, hangi beceriksizliğimizden, hangi kayıtsızlığımızdan ileri geliyor? Bu kadar acıyı çekmeye neden layık olduk ve hâlâ bunları neden çekiyoruz? Şüphe yok ki biz, mesut bir zamanın, yüzü gülen bahtlı çocukları değiliz. Alnımızda, temiz bir varlığın aynası yok. Emellerimiz, bizden evvelkilerden daha sönük ama daha geniş ve samimi. Bununla beraber yine hep o ahlar ve o iniltiler.

Birdenbire gözüme biri ilişti. Fesi yere fırlamış bir adam, belinden çıkardığı çorap örme şişi gibi bir şeyi, alnının biraz üstüne, saçlarının arasına ve galiba başının derisine sapladı. Hafif bir surette elini zikrin temposuna uydurarak şişe vuruyor. Her vuruşta şiş biraz daha içeri giriyor. Sonra bir tane daha çıkardı. Onu da göğsüne, sağ memesinin altına gelen yere ve sanıyorum etle deri arasına soktu. İki vuruşta şişin yarısı girdi. Daha dikkat ettim, yanaklarından da bir şiş sarkmış, sallanıyor. Yanımdan bir ses "Rufai" dedi. Benim Rufailer hakkında masal gibi dinlediğim sözlerde bir doğruluk payı varmış. Ama ben mübalağalı işitmiştim. Göğsünden sokuyor şişi, arkasından çıkıyor; ağzından sokuyor, ensesinden çıkıyor gibi. Tabii bu çok mübalağalı. Bununla beraber işte biraz hakikat payı var gibi. Herif göğsüne soktu. Kafasına soktuğu şişi iyice göremedim. Daha önce dikkat etmediğime, gafletime canım sıkıldı. Ama iyice gördüklerim, hep deride kalıyordu.

Mevlevi, o ihtizazlı (titrek) ve inletici sesiyle hâlâ devam ediyor. Onun bütün kalplere ilettiği manevi zevk ve sevginin ruhani dalgaları, varlığımızı, unutulmaz bir haz içinde okşuyor ve bizi düşünceler içinde yüzdürüyordu.

Ansızın kötü, aygır gibi bir sesin, haykırırcasına başladığı bir "Naat" ile herkes tatlı düşüncelerinden kurtuluverdi. Rufai bile sokmuş olduğu şişleri çekti çıkardı ve zikrin ahengi değişti. Hızla sağa sola sallananlar, biraz yavaşladılar. Zikir söz-

cüğü de değişti. Bu defa "Ya... Hay" demeye başladılar. Bu da Allah'ın başka bir adı. Bu esnada birkaç Avrupalı veya İngiliz gelerek olanları seyre başladılar. Yanlarında sarıklı bir hoca da vardı. Galiba İngilizce biliyor ve bu gelenlere tercümanlık yapıyor. Hocanın işareti üzerine yabancıların gözü Rufai'ye dikildi. Bir müddet sonra biri gelerek şeyhin kulağına ve şeyh de biraz sonra Rufai'ye bir şeyler söyledi. Ben şiş vakasını hatırladım. Bit tembih yapıldı sanırım. Dikkatle beklediğim halde Rufai'de bir değişiklik olmadı. Bekleye bekleye bıkan yabancılar da defoldu, gittiler. Artık "Ya hay" hızlanmaya ve bir hırıltıya dönmeye başladı. O kaba ve çirkin sesli adam da susmuştu. Sarıklı birinin okuduğu bir naat ile zikir devam ediyordu. Zikircilerden bazıları bu sefer coşmaya başladılar. Biri sağa sola hızla gidip geliyor, öyle şiddetle sallanıyor ki yanındakileri deviriyor, Şeyh ve yanındakiler bunun farkına vardılar. Şeyhin işaretiyle dışarıdan, aklı başında, kafası bu yorucu hareketlerle sarsılmamış birini getirip oraya soktular. O da coşmuş olan adamın koluna girdi. Mübarek durmuyor, o kadar kuvvetle sağa sola gidip duruyor ki, yanında koluna giren adamın varlığını bile duymuyor. Nihayet dışarıdan bir kişi daha gelerek öteki koluna girdi ve koltuklarından tutarak bunu ortaya koydular, başından kavuğunu aldılar. Sırtında abadan bir cüppe varmış. Onu da çıkardılar. O hazret hâlâ sağa sola, var kuvvetiyle gidip geliyor. Bu yapılan işlerin farkında bile değil. Biraz sonra azıcık hava almış olmalı ki, hareketlerine biraz hafiflik geldi ve tekrar sıraya sokuldu. Herif galiba esrar sarhoşu.

Ben de yerimi değiştirmiş, öteki taraftan dolaşarak yanlarına sokulmuştum. Ağır ter kokusu o kadar fena, o kadar dayanılmaz halde ki... Nasıl tahammül ettiğime hâlâ şaşıyorum. Bununla beraber zikrin nasıl sona ereceğini merakla bekliyorum. Zikir sözcüğü de öyle bir hal aldı ki, sanki bir ıkıntı. Çabuk çabuk ve aralıksız tekrarlanıyor. Yine saç sakal karışmış, gözler kapanmış, o baş döndürücü sallanmalar devamda. Ben de bütün düşünce ve varlığın artık tamamıyla Allah'a bağlandığına kanaat getiriyorum. Önde durup zikri idare eden

şeyhin bu sırada ve zikrin coşkunlaşmış bir anında, hareket ve söz birliğini temin için, "Hep beraber, hep beraber" dediğini ve bunu o anlaşılmaz "Ya hay" harharasının temposuna uydurarak söylediğini ve zikredenlerin de onu işiterek hareket ve zikir sözlerini düzelttiklerini görünce, kanaatim hemen devrildi, gitti. Keratalar, keratalar, demek ki gösteriş yapıyorlarmış.

Bir müddet sonra orada oturan hocanın euzübesmele çekerek Kuran'dan bir parça okumaya başlaması üzerine zikir sona erdi.

Garip değil midir ki bu sırada önce zikri idare etmiş olan ve, "Hep beraber, hep beraber" diyen şeyhin, vecde gelmiş gibi başını çabuk çabuk sağa sola çevirme hareketine başlaması, herkesin dikkatini çekti. Benim bu riyakâr harekete o kadar canım sıkıldı ki herifin saçlarını tutarak koparacağım geldi. Bilmem ki halkı böyle aldatmak ve kendileri hakkında halkın kör ve sersem kafalarından işitilmez bir takdir duygusu beklemek zikrin amacı mıdır? Ve bu hareket onların vicdanını tatmin mi ediyor?

Üç Kulhuvallahü ve sonra öteki sureler, bir Fatiha ve bir Eliflam suresi ve hatim duası bu kadar velveleyi tamamladı.

Ben de dışarı çıktım. Baki Bey'i buldum. Sahur yiyormuş. Sonra sabah namazı için tekrar camiye girdik. İçerideki yuvarlak küpten, sıra bekleyerek aptes aldık. Zikir yerindeki kalabalık dağılmış, yalnız şeyhle bir sarıklı kalmış. Sarıklı da ağır ve tatlı bir sesle Tebâreke suresini okuyor. Öteki taraflarda da birkaç vaız hocası herzeler savuruyor, bağırıp çağırıp halkı azarlıyor.

Kuran'ı dinlemeyi tercih ettim. Gelip orada kütüphanenin karşısındaki direğin dibinde, bir maksurenin (parmaklıklarla çevrilmiş yer) köşesinde oturdum. Hafif hafif uykum da geliyordu. Tatlı bir makamla okunan Kuran da bana bir ferahlık verir gibi oldu. Gittikçe caminin kalabalığı artmaya ve benim bulunduğum yeri halk doldurmaya başladı. Evvelce dönen Mevlevi de gelip yakınıma oturmuştu. Tebâreke suresi bittikten sonra Mevlevi, yine o hazin ve inletici sesiyle okuma-

ya başladı. Artık, "Allah, Allah" diyenler, "Aman Yâ Rabbi" diye bağıranlar, "Aman ya Resülullah" diye feryat edenler arttıkça arttı. Bu ses hakikaten herkese tesir ediyordu. Rufai de oracıkta, karşımda oturmuş, o da coşan bir sesle, "Aman ya Muhammet" diye haykırdı. Derhal eli beline gitti. Oradan bir şiş çıkardı. Ağzına soktu, sol avucu ile bir defa itti, şiş girdi, yanağından çıktı, sarktı, kaldı. Sonra sol yanağına, alnına ve göğsüne soktu ve nihayet öylece baygın ve hareketsiz kaldı. Neden sonra Mevlevi'nin sesinin kesilmesi, o kötü, kaba sesin başlaması üzerine bütün heyecanlılar ve kendinden geçenler toparlanıp, akıllarını başlarına aldılar.

Namazdan sonra yine burada bir şeyler okundu ve yine mevlide başlandı. Yine aynı suretle herkes teessür ve heyecana kapıldı ve Rufai'nin şişleri saplaması, hep heyecan ve teessüre kapılması sırasında oluyor. Normal durumdayken bunu yapamıyor.

Mevlevi okurken bazı gençlerin ve bilhassa temiz giyinmiş, kravatlı, şık bir genç çocuğun hüngür hüngür ağladığını ve onun susması üzerine gidip yüzünü yıkadığını, başlaması üzerine tekrar gelerek ağladığını gördüm. "Acep nedendir?" dedim kendi kendime.

Camiden çıktığım zaman, güneş doğalı bir saat kadar olmuştu. Eve gelirken düşünüyordum: Niçin camilere gittikçe dine ait inancım parçalanıyor, eziliyor, eksiliyor. Herkes dualarını, kalplerinin bütün heyecanıyla Allah'larına yükseltip gönderdiği, yalvarış, yakarışta bulunduğu halde bunlara karşı yabancı ve duygusuz kalıyorum. Manevi dediğimiz bu dini inanç bende gittikçe yıkılıyor. Acaba insanlar Allah'ı düşünmeyi bilemeyip böyle anormal hareketlerle ona yaklaşmaya mı çabalıyorlar? Böyle de olsa bunu, camiye gelip orta oyunu oynar gibi halka gösteriş yapmaktaki mana ne?

İngilizlerle gerginlik

Haziranın ilk on beş günü içinde bayram da geçti. Anadolu ile İngiltere'nin arası fena halde gerginleşmişti. Ankara'da bazı-

larının yaptığı sersemce hareket, tam Yunan taarruzunun başlayacağı zamanda milletin başına daha başka endişeler çıkarıyor. Ne kadar da izansız (anlayışsız) adamlar var. İçlerinde hakiki bilgili insan pek az galiba. Pek çoğu hamiyet tellalı, milliyet komisyoncusu olsa gerek.

Gazete havadislerinden anlaşıldığına göre birkaç günde hareketlerini biraz düzeltir gibi oldular ki, İngilizler yine tarafsız kalmak istiyorlarmış.

Yunanlıların İzmit'ten çekilişi

Haziranın son yarısında Yunanlılar taarruza geçemediler. Günler ise geçiyor. Bu zaman içinde İzmit milli hükümet tarafından işgal edildi. Yunanlılar herhalde oradaki tümenlerini çekti. Yunanlıların İzmit halkına çok feci işkence yaptığı işitiliyor. Annemin uzaktan akrabası olan birisinin oğlu, Rumlar tarafından boğazından kesilmek suretiyle öldürülmüş.

Ankara'dakiler hareketlerini oldukça düzelttiler. İngiliz heyulasını şimdilik yine tarafsız bırakmaya muvaffak oldular. Yunanlılar çabalayıp, çırpınıp duruyorlar. Acaba İzmit'ten çektikleri tümeni nereye götürdüler?

Temmuzun ilk haftasında Doktor Lütfi'den iki mektup aldım. Beni vekil yapmakta istekli. Zaten buna, "Peki" demiştim. Zavallının kız kardeşiyle annesi, arka arkaya ölmüşler. Buna çok müteessir oldum. Bugün yine mektup yazdım ona.

Büyük dayımın da İzmit'ten, belli olmayan bir yere kaçıp gittiğini haber aldım. Büyükannemi de götürüp götürmediğini öğrenemedim. Herhalde Milliciler aleyhinde çok düşmanca hareket etmiş olmalı ki kalamamış orada.

Yunan taarruzu tekrar başladı

Temmuzun ikinci haftası. Söylene söylene ve yazıla yazıla bir türlü yapılamayan Yunan taarruzu nihayet başladı. Yunanlılar ileri harekete devamdalar. Milli kuvvetler de geri çekilmede. En mühim muharebelerin Eskişehir-Kütahya hattında

olacağı söyleniyor. Afyon'u Yunanlılar yine almışlar (13 Temmuz).

Temmuzun üçüncü haftası. Önceki taarruzlarla kıyas edilecek olursa, bu defaki Yunan taarruzuna karşı, Anadolu ordusuna güvenim daha fazla. Diliyorum ki bu güvenimde yanılmayayım.

Yunanlılar, güneyden, batıdan ve kuzeyden Kütahya mıntıkasını ve Anadolu ordusunu çevirmeye çalışıyorlar. Savaş herhalde son şiddet derecesinde olacak. Sızan haberlerden bu anlaşılıyor.

Bugün akşamki resmi tebliğ, 16 Temmuz tarihli. Yunanlılara Bilecik tarafında bir darbe vurulduğu, 14 kamyon ve bir binek otomobili ile bir miktar esir alındığı yazılı. Afyon taraflarında da bir taarruz olmuşsa da doğru bir haber henüz yok.

Kütahya, Eskişehir düşüyor

Kütahya'nın düştüğü, 18 Temmuz günü duyulmuştu. Bir akşamüzeri, çarşamba günü tamamen doğrulandı. Bizim ordu galiba pek sıkışık durumda. Orayı boşaltarak Eskişehir'e çekilmekten başka çıkar yolları yok. Kudurmuş Yunanlıların saldırıları kuvvetlerinin çokluğuna, silah ve vasıtalarının bolluğuna dayandığından bizimkiler, öyle sanıyorum ki kuvvetle karşı duramadılar, geri çekildiler. Bu, herkesi müteessir etti. Ne yazık ki bugün havadisler biraz daha fenalaştı. Eskişehir'in de düştüğü perşembe gününden beri söyleniyor. 20 Temmuz tarihli Anadolu resmi tebliğinde kuvvetlerin, Eskişehir'in doğusuna alındığı söyleniyor ki, bu Eskişehir'in Yunanlılara bırakıldığını gösteriyor. Ne oluyor, hiç anlaşılmıyor. 17 Temmuz'da Kütahya, 20 Temmuz'da Eskişehir elden gidiyor. Pek kötü bir durum. Şu hale karşı, elim ayağım sağlam olduğu halde oraya gitmeyerek burada kollarımı sallayıp gezmeye utanıyorum.

Buna rağmen, hiç olmazsa daha gerilerde şiddetle karşı koyacaklarına dair ümidim kuvvetli. Bakalım, Sivrihisar mıntıkasına bir ümit bağlanıyor, orada ne olacak?

Endişeli günler

Temmuzun üçüncü haftası. Seyitgazi'de ve Eskişehir'in doğusunda düşmanın ileri hareketi durdurulmuş. İki günden beri Yunan'ın, Karadeniz kıyılarında bazı yerlere asker çıkaracağı söyleniyor. Düşmanın bu hareketleri karşısında, İstanbul'da kollarım bağlı durmak, ne can sıkıcı durum. İlk imkânı bulunca o tarafa geçmeye kararlıyım.

Temmuzun son haftası geldi. Karadeniz kıyılarında herhangi bir yere Yunanın asker çıkardığı lafları doğrulanmadı. Ve taarruzu duraklar gibi oldu. Yine anlaşılmaz bir durum başladı. Yunanlılar amaçladıkları zafer sulhunu elde edemediler.

Maaşların arası yine uzadı, parasızlıktan bunalmaya başladık. Yılın en sıcak günlerindeyiz. Bu yılki sıcaklar, çok ziyade imiş.

Yunanlılar İstanbul'a iştahlanıyor

Ağustosun ilk haftasına girdik. Harp durumu değişmedi. Yunanlıların Ankara'ya doğru taarruz hareketlerine devam edecekleri söyleniyor.* Ayrıca Trakya'dan İstanbul'a doğru ilerledikleri söylentisi de bir hafta önce çıkmıştı. Londra'dan gelen telgraflarda, İngiltere hükümetinin böyle bir şeye asla muvafakat etmeyeceği ve böyle hareket yapacak Yunan askerine karşı müttefik devlet kıtalarının karşı çıkarak mukavemet edecekleri söyleniyor. Evvelce İstanbul'un işgali söylentisine ehemmiyet vermezken, bunun ta... Avrupa devlet merkezlerine aksedecek derecede kuvvetle Yunanlılarca düşünüldüğü anlaşılıyor.

* Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak Ankara'daki BMM'nin 24 Temmuz günkü gizli oturumunda Ankara'nın boşaltılabileceği ihtimalinden söz etmiş; 4 Ağustos'taki görüşmelerde ise Mustafa Kemal'in Başkomutan olarak ordunun başına geçmesi istenmişti. 5 Ağustos'ta Dr. Rıza Nur ve arkadaşlarının önergesi kabul edilerek Mustafa Kemal çıkarılan Başkomutanlık Yasası'na dayanarak yeniden ordunun başına getirilmişti.

Bayram için 8 Ağustos günü maaş verilecekmiş. Yarısı borca giderse yarısı bana kalacak.

Büyük dayım olan adamla küçük dayım ve büyükannem Midilli'deymiş. Oğlu Kemal'e babasından mektup gelmiş. Ondan öğrendim. Küçük dayım neden kaçmış, bunu anlayamadım. Onun partizanlığı yoktu.

Sakarya Meydan Muharebesi

Ağustosun son üç haftası. Yunanlılar bir müddet durakladı. Sonra yine taarruza başladılar. Savaş, şimdi Sakarya Nehri etrafındaymış. Düşman, Sakarya Nehri'ni aşamamış diyorlar. Ankara'da telaş varmış. Herhalde Yunanlılar da bitkin halde olacaklar ki Kütahya ve Eskişehir'i aldıkları zamanki hızlarını sürdüremiyorlar.

Bu arada bayram da geçti. Doktor Lütfi'den de bir mektup aldım. Bana vekâletname göndermek üzere olduğundan bahsediyor yine. Biraz kitap istiyor, Kâzım Karabekir Paşa içinmiş. Yirmi otuz kadar, bilhassa Racine'in külliyatını. Paşa, Fransızca biliyor galiba.

1337 (1921) Eylülü'nün ilk günlerinde Yunanlıların kudurmuşçasına hücumları devamda. Bizim ordu ikinci müdafaa hattına çekiliyormuş. Bu havadis Yunanlılardan geliyor. Mamafih cephe düzeltmek için de çekilmiş olabilirler.

Eylülün ilk haftası bitmek üzere. Heyecanla harp havadisi bekliyoruz. Orduyu, Mustafa Kemal idare ediyormuş. Ağustos ayında Büyük Millet Meclisi'nin bütün salahiyetlerini haiz olmak üzere Başkumandanlık Kanunu çıkarılmıştı. Buna göre emirleri kanun hükmünde sayılıyor.

Lütfi'nin vekâlet kâğıdı perşembe günü geldi. Çırçır'daki ev mahkemece satılıyormuş. Ben de onun vekili olacakmışım.

Eylülün dokuzuncu günü Ayasofya'da mevlit okundu. Yine bizim Hafız Kemal okuyanlar arasında. Herkesin kalbi hüzün ve elemle dolu olduğundan, milli felaketin kurtuluşa dönüşmesi için yapılan duaya herkes büyük şevk ve istekle "Amin" dedi.

Eylülün ikinci gününden sonra harp cephesinden iyi haberler gelmeye başladı. Yunanlıların iflahı kesilmiş, Ankara'ya kadar varacak takatları kalmamış.

Yunan taarruzu kırıldı – Sakarya Zaferi

Eylülün son iki haftası. Yunanlılar Ankara'ya varamadılar. Geri dönüşleri başladı. Bizim ordu da peşini bırakmıyor. Yunanlılar kendilerine o kadar güvenmişler ve bizim orduyu pek zayıf sanmışlar ki bizimkilerin hızla kendilerini kovalamaları karşısında başkumandanları Papulas, ancak pijamasıyla kaçıp kurtulabilmiş. Kılıcını ve elbiselerini bizimkiler ganimet olarak almışlar.

Artık Yunanlıların Mustafa Kemal'i esir etmeleri suya düştü. Tekrar kuvvet alarak Eskişehir-Kütahya-Afyon hattına yerleşmişler.

Anadolu'da, Sakarya Zaferi münasebetiyle şenlikler yapılmış. Biz de burada sevindik.

Geçen günler

1921 (1337) Ekim ayı sıkıntılı bir buhran içinde geçti. Hukuk'un doktora sınıfını evvelce tamamlamıştım. Buna dair Hukuk Fakültesi'nden bir de tasdik kâğıdı aldım. İstersem doktora imtihanına girebileceğim, ama bir tez hazırlamam şartıyla.

Şimdi bir buhran içindeyim. Bir iç sıkıntım var ki neden ileri geldiğini tayin edemiyorum. Buradaki hayatım sanki sonsuzluğa kadar sürecekmiş gibi geliyor bana.

Bir senedir, yani iki sömestr boyunca Edebiyat Fakültesi'nin felsefe şubesine dinleyici olarak devam ettim. Sonunda fakülte başkâtibi Sıtkı Bey, "Allah aşkına, iki sömestr devam ediyorsun. Gel, seni asil öğrenci olarak kaydedelim, bitirirsen bir de şehadetname alırsın," dedi. Ben de uydum bu teklife. Şimdi felsefe şubesine öğrenci olarak devamdayım. Psikoloji hocamız Mustafa Şekip Bey; Rıza Tevfik Bey metafizik ve epistemoloji; felsefe tarihi Mehmet Emin Bey (Erişirgil); ahlak İzzet Bey;

sosyoloji Necmettin Sadık Bey. Bu dersleri çok seviyorum. Hukuka da yabancı değiller.

Necmettin Sadık Bey, evvelce bu dersi okutan Ziya Gökalp'in muaviniymiş.

Fransızca dersleri

Fransızca akşam derslerine devam ediyorum. Bir akşam derse Fransız General Pellé çıkageldi. Harpten önce, Mösyö Kalavo adında bir Fransızca hocamız vardı. O da subay elbisesiyle ve Pellé ile beraber. Eski öğrencilerini tanıdı. Bu arada beni de generale tanıttı. Herhalde biz de galiba Fransız dostları olacağız. General Pellé bizlere karşı on dakika süren kısa bir konuşma yaptı. O kadar sade ve o kadar açık ve anlayışlı konuştu ki, bütün sözlerini kolaylıkla anlayabildim. Ve eğer her Fransız böyle konuşsa, Fransızcayı öğrendim demektir. Bu, bende Fransızcaya büyük istek uyandırdı.

Sıkıntılı günlerim

Şimdiye kadar yazmamakla beraber, birkaç aydır sıkıntılı veya buhranlı günler geçiriyordum. Ümit ve yeis, çarpışıyordu içimde. Bu iki hissin dalgaları içimi yiyor, yavaş yavaş, fakat daima inceden inceye bütün varlığımı kemiren manevi bir elem ve işkencenin beni okşar gibi ısırdığını ve kemirdiğini duyuyorum. Kaç aydır bunu çekiyorum. Yaşadığım şu durumda bir şeyin yokluğunu hissediyorum. Anlıyorum ki bir şeye muhtacım. İçimde ve ruhumda doldurulmasına ihtiyaç olan bir boşluk ve gaye var. Onu bir türlü anlayıp bulamıyorum. Düşünüyorum, düşünüyorum. Ve bu düşüncelerle ıstırap içinde yaşıyorum. Birçok maddi gayret; yol yürümek, gezmek, konuşmak, eğlenmek bu sıkıntımı dindirmiyor, unutturmuyor. Ne istiyorum, neye muhtacım ya Rabbi? Yıllarca geçen hayatımda bu kadar acı bir yokluk duymamıştım içimde. Ve halen beni yakan ve kafamı hırpalayan ve ezen o gaddar şeyin ne olduğunu düşünüyorum. Hâlâ onun yokluğuyla acılar içindeyim.

Sanıyorum ki hayatım boş bir varlıktır. O kadar faydasız bir varlık ki... Böyle yaşamak, ölmekten daha faydasızdır. Ölmekle belki bir fayda temin edeceğim. Hiç olmazsa bu boş hayatımla yaşayanlar arasında bir yer tutmayacağım. Beden varlığımla bir yer tuttuğum halde, duygu, gönül ve ruh bakımından lazım olan bir nesne yok bende. Yok olan o şey ne kadar lazım ve zururi bir şeymiş ki, onun yokluğuyla bu kadar ezgin ve acıklıyım. Düşünceli olduğumu sezen bazı kimseler, kendilerinin maddi düşünceleri kadar basit ve bayağı sebepler buluyorlar buna. Annem bile komşulardan bir hanımın bir memuru şiddetle sevdiğini ve ıstıraptan ağladığını söyledi. Acaba annem iç sıkıntımı sezdi de mi böyle bir sevgiden ve kadından bahsetti? Bende yok olan bu değil ki... Darülfünun'da tanıdığım ve konuştuğum kızlar var. Bunlar, öteki arkadaşlardan ziyade bana yakınlık gösteriyorlar. Esasen kalbimde bu arzu ve temenni var, ona karar vermişimdir. Münasip vakti gelince yapacağım bunu. Ve edindiğim tecrübelerden anlıyorum: Bu kadar maddi bir şey, beni sıkıntıya düşüren nesne değildir.

Hamiyet! Acaba bu bende yok mu? Şu memleket için çalışmıyorum. Bugün burada şu sefil ve miskin hayatı gütmekle ihanet mi ediyorum? Bazen bu duygu, kalbimi hırpalıyor. Fakat bugün bu yokluk ve çaresizlik içinde ne yapabilirim? Bu duygu beni en ziyade ezip düşündürüyor. Bununla beraber bende yok olan bu da değil. Hayatta acaba bir gaye mi takip etmiyorum? Bu da bir yokluk mu?

Bu sebeple her şeyi düşünerek, bir seneden beri dinleyici sıfatıyla devam ettiğim felsefe şubesine yazıldım. Önceleri sevindim. İç varlığım bakımından duyduğum yokluk biraz aydınlanır gibi oldu. Ne yazık ki o da çok az sürdü. Yine sıkıntıdayım. Manevi bir işkencenin cendereleri arasındayım. Kimden medet umayım?

Doktor Lütfi'nin gelişi

Ekim ayının otuz birinci pazartesi günü Kalem'deyken Lütfi çıkageldi. Hayret ve şaşkınlık içinde kaldım. Gelmesine de

çok sevindim. İçimdeki sıkıntı gidiverdi. Zorluğa bak ki bizim eve götürmeye de sıkılıyorum. Kiraladığım evin alt kat iki odasında oturuyorum. Bu katta üç oda var. Biri boş. Şimdi onu da kiraladım.

Kasım 1921 (1337). Yunanlıların taarruzu tam manasıyla durmuş bir halde. Papulas yüzünden rezil oldular. Mustafa Kemal, Meclis salahiyetini haiz başkumandanlık vazifesinin süresini uzattı.

Lütfi geldiği gün öğleyin beraber çıkmıştık. Kendisine bir muşamba aldı. Çırçır'daki evlerine beraber gittik. Orada bır şırınga yaptı. "Nedir?" diye sordum. "Kuvvet ilacı, arsenik mahlulu" diye bir şeyler söyledi. Sonra yemek için dışarı çıktık. Beyazıt'a doğru gidiyorduk. Durumunda, gidişinde anormal haller dikkatimi çekti. Nedir, anlayamadım. Rakı içmemişti, sarhoş değildi. Keyifliydi. Ama neydi, neden ileri geliyordu bu hal?

Ertesi sabah evine vardığım zaman, altına serili iki battaniyenin üzerine yarı uzanır vaziyette oturmuş, göğsü açık, kırmızı bir fanilanın saçaklı etekleri yorganın kenarına sarkmış, yanında Şevkiye Hala dediği bir kadın ve bunun oğlu Mehmet var. Onlara annesinin ve kız kardeşinin hayatını anlatıyor. Ama öyle laflar ediyor ki, öyle kahramanlıklardan bahsediyor ki... Elimde olmadan "Donkişot" aklıma geldi. İşin tuhafı sözlerine beni de şahit tutuyor ve anlattıklarını tasdik ettirmek istiyordu. Ben de bir şey demeden gülüyordum. Dikkatli olmaya karar verdim. Lütfi eskiden böyle değildi. Şimdi öyle bir Ben'lik gelmiş ki kendisine, bunun içinde yuvarlanıp gidiyor. Söylediği palavralarla beni bile bıktırdı.

Lütfi morfinoman

Nihayet halası ile oğlu gittiler. Gülerek kalktı. Kuvvet şırıngasını almıştı yanına. İhtiyaç hissettiği kuvveti de almıştı. On iki buçuğa doğru dışarı çıktık. Kol kola yürürken yine bir sarhoş gevezeliğiyle durmadan söyleniyor. Tekrar şüphelendiğim için kullandığı şırınganın içinde ne olduğunu ısrarla sordum.

"Morfin" imiş. Şimdiye kadar kendisini günden güne düşkün, zelil ve sefil bir durumda gösterir biçimde yazdığı mektuplarda söylemek istediği de buymuş. Ben morfinden ne anlarım. Hiç... Bunu işitmek de o günün en basit ve ehemmiyetsiz bir lakırdısı gibi geçti.

O gün Haydarpaşa'ya, Doktor Kâzım'a gittik. Kâzım, Lütfi'nin sınıf arkadaşı. Şimdi tıp fakültesi binasının karşısında yeni yapılan tek katlı röntgen pavyonunda asistan olarak çalışmakta. Biraz konuştuktan sonra tıbbiye binasına geçtik. Kahvehane pikelerinin altında şırıngasını yaptı. Döndük, köprüye geldik, Beyoğlu'na çıktık. Yemek yedik. Fransız Tiyatrosu'nda oynanan *Karmen* operasına gittik. Fransızca, İngilizce ve İtalyancadan meydana gelen kokteyl bir dille oynanan bir opera. Oyun çok geç bittiğinden bir otelde geceledik. Ertesi sabah erkenden vazifeye geldim.

Karabet'in aşkı

Öğleden sonra Karabet gelmişti. Onun da bir aşkı var. Ara sıra anlatmak ister. Bugün de ondan bahsedecekmiş. Akşamüzeri beraber Kumkapı'da bir Ermeni meyhanesine gittik. Başladı tekrar aşkını dökmeye. Komşularından bir Ermeni kızını seviyormuş. Bu kız bir gün bir Fransız subayı ile ahbap olmuş. Onunla Florya Plajı'na gitmişler, eğlenmişler. Sonra Fransız subayı, kızı evine kadar getirmiş, bırakmış. Bu nezaket ve terbiyeye hayran kalan kız gönlünü bu subaya kaptırmış.

Şimdi Karabet, yanıp tutuştuğu bu kızla beni tanıştıracak, ben de onu Fransız subayından vazgeçirecekmişim. İçer içer bunu anlatır. "Karabet," dedim, "bu Fransız subayı yarın öbür gün defolur gider buradan. Ona bel bağlamak manasız." Karabet, "Sen bunu benim sevgiliye söyle" diyor.

Nihayet tanıştırdı beni kızla. Güzelce bir Ermeni kızı. Biraz saf ve çabuk inanacak cinsten. Bir Fransız okulunda bulunmuş. Fransızca konuşabiliyor. Bilgisi kıt.

Fransız subayı gidince her şey yoluna girdi ama daha bir-

kaç defa meyhanede Karabet'in aşk serenadını dinlemek zorunda kaldım.

Doktorun dışarıda iyileşemeyeceği

1922 Ocak ayının ortalarındayız. Anadolu'da birbirini kovalayan istifalar çok can sıkıcı. Fransa'da Briand kabinesinin istifası, biraz fena düşünceler doğurdu. Hemen İzmit'e geçerek Anadolu'da bir hizmete girmek, hatta harbe iştirak etmek üzere asker olmak istiyorum. Sıkıntılı bir durumda ezilip bunalıyorum.

Doktor'un işi de bir dert. Ne kararsız, ne karışık renkli ve ne hercai adam. Uzun uğraşmalardan sonra dışarıda iyileşemeyeceğini ve hastaneye gitmeye karar verdiğini söyledi. Çok sevindim. 15 Ocak günü hastaneye gideceğiz. Salı günü erkenden yola çıktık. Müzmin bir yağmur yiyerek Köprü'ye geldik. Hastanede, Zeynep Kâmil Hastanesi'nde, başhekimin yanına yalnız gitmek istedi ve "kendi isteğiyle" diye kabul olundu. Ben de veda ederek ayrıldım. Ayrılırken her hafta cuma günü gelmemi tembihledi. İlk hafta cuma günü gittiğim zaman, kendisinin doğuya bakan, manzarası güzel bir odaya konduğunu gördüm.

Şubat ayı girdi bu keşmekeş arasında. Hemen her hafta Zeynep Kâmil'e gidip geliyorum. Bir defasında, gelirken bir şişe konyak getirmemi söyledi Lütfi. Odada yalnız olduğundan içebilirmişiz. Artık gittiğim zamanlar bir şişe konyak beraberimde olurdu. Hatta bir defasında götürdüğüm bir şişe konyak yetişmedi, hademeyi gönderip bir şişe daha aldırdık. Onu içerken ortalık kararmış, Üsküdar'dan İstanbul'a kalkan son vapur kaçmış. Tarifeye baktık. Haydarpaşa'nın son vapurunun kalkmasına üç çeyrek saat var. Hemen yola çıktım. Karacaahmet'in karanlık, ıssız mezarlıklı sokaklarından geçerek konyağın tesiriyle, yıldırım gibi gelmişim Haydarpaşa'ya. Vapurun hareketine on beş dakika daha var. Büfeden birkaç kadeh daha konyak içtim. Vapur geldi. Nasıl döndüm eve bilmem.

Toptaşı ile Zeynep Kâmil rekabeti

1922 (1338) Martı geldi. Doktor hâlâ Zeynep Kâmil'de tedavide. İki ay kadar kaldı galiba. Herhalde biraz iyileşmiş olacak ki nisan ayına doğru Zeynep Kâmil'den çıkmış. Telefonla bildirdi bana. Nasıl ve ne sebeple oraya geçtiğini sormadım. Kendisi asistan olarak hastanede çalıştığını söyledi.

Toptaşı ile Zeynep Kâmil arasında bir nevi çekememezlik var galiba. Bir kısım tıbbiyeliler, Mazhar Osman'ı daha kaliteli ve yüksek buluyorlar. Bir kısım asistanlarsa Mustafa Hayrullah Bey'i tutuyorlar. Her ikisinin de kitaplarını okudum. Mazhar Osman'ınki daha kuvvetli geldi bana. Akıl hastalıklarını daha ayrıntılı açıklıyor. Bu kitapları okumak sinirlerimi bozmuştu benim. Okudukça insan, birtakım hastalıkların belirtilerini kendisinde görmeye başlıyor. Böylece tuhaf ve yorucu bir kuruntuya kaptırıyor kendisini. Uykusuzluk, evham berbat.

Zaten felsefe şubesinde, psikoloji dersinde ruhi değişiklikler, hafıza hastalıkları gibi esaslı bahisler vardı. Mazhar Osman Bey'in akıl hastalıkları kitabında ise alkolikler, esrarkeşler, morfinomanlar ve kokainomanlar bahislerini birkaç kere okumuştum. Bunların en korkuncu kokaindi. Alkolün yirmi otuz senede meydana getireceği alkolik dejenereliği en çok beş senede getiriyor ve tutulanların sonu mutlaka intihar oluyor. Morfin kullananlar kendilerini idare edebilirlerse bu müddet en çok yirmi senede meydana geliyor.

Kokaini kullananlar, dünyayı pembe, insanları huri ve melek, her tarafı güzellik içinde ve sevimli görüyormuş. Bu cennet hayatından ayrılmamak için durmadan kullanıyor ve sonunda beden ve dimağ bakımından perişan bir hale geliyor. Genç bir adam beş sene sonra berbat, buruşuk, çökmüş bir hal alıyor ve nihayet herhangi bir suretle muhakkak intihar ediyordu.

Morfinde bu hal biraz daha geç oluyordu. Bu bahisleri Doktor'a da okumuştum evvelce. "Netice intihardır" demiştim. O da "Ben doktorum, kıvamını bilirim, ipin ucunu kaçırmam" demişti. Ama şimdi bile hakikaten dejenere olmuştu, farkında değildi.

1922 (1338) Nisan ve Mayıs ayları

Doktor bu aylarda hâlâ Toptaşı'nda. Birkaç defa ziyaretine gittim. Bana asistan arkadaşlarını takdim etti: Kenan Bey, Fahrettin ve daha bilmem kimler. Bir defasında kadınlar kısmını gezdim. Daha girerken bir kadın cebimden gazeteleri aşırmış. Getirdi verdi hastabakıcılar. İnsanın akıl hastanesinde gördüklerini yazması, hemen hemen birkaç cilt kitap dolduracak kadar bol. Geziyoruz: Saçları ağarmış bir kadın üst katın koridorundan aşağıya, bir düşmana sesleniyor gibi. Görmediği o düşmanın kötülüklerini sayıyor, arkasından küfürler yağdırıyor. Başka iki deli kadın, onu yatıştırmaya çalışıyor. Nihayet doktorla gardiyanlar bunu susturdular, koğuşa soktular.

Bir genç kadına da sinir gelmiş, yalnız başına bir odaya kapamış bunu hademeler. Bu genç kadının sesini ve bağırtısını duyunca taş odaya girdik bizi gezdiren doktorla. Genç kadın ne kadar da güzelmiş. On sekiz, yirmi yaşlarında ancak var. Üzerindeki tek gömleği de parçalamış, çırılçıplak olmuş. Sinirinden oraya da işemiş. Doktoru görünce, hademelerin ona yaptıkları işkenceden bahsetti. Ne acınacak durum. Doktor, bu zavallıyı yatıştıracak sözler söyledi. Elbise giydirerek oradan çıkarmalarını emretti.

Akıl hastanesinde insan hayatın acı örneklerini görüyor ve karamsarlık içinde boğuluyor. Dışarı çıkınca, "Oh... normal hayat ne iyi şey," dedim.

Bizim doktor, burada biraz daha normale doğru ilerlemiş.

Harp durumu

Mevsim yaza doğru ilerledikçe, durgunluk da devam ediyor. Yunanlılar Çatalca yakınlarına kadar Trakya'yı almışlardı. Şimdi de İstanbul'a girmek niyetleri varmış. Bu dedikodular son zamanlarda çıktı. Zaten İzmit'teki tümenlerini geri çekmişlerdi. Çubuklu ve Paşabahçe taraflarında da iki tabur askerleri vardı. Onları da çektiler. Acaba Anadolu'ya mı gö-

türdüler, bilmiyoruz. İki ihtimal düşünüyoruz: Ya Trakya'ya götürdüler, ya Anadolu'ya. Ama Anadolu'ya götürme ihtimalleri az. Zaten bunlar Anadolu'daydılar. Trakya'ya gitme ihtimalleri daha kuvvetli. Sakarya'da zaferi kazanamayınca hiç olmazsa Trakya elimizde bulunsun, diyorlar. Galiba bunu bir koz olarak kullanacaklar.

Mustafa Kemal'in başkomutanlık yetkisi uzatıldı

1922 (1338) Ağustosu'na girdik. Doktor Lütfi şimdi de Gureba Hastanesi'ne geçmiş. Bakteriyolog Osman Şerafettin Hoca'nın yanında çalışıyor, hastanede yatıp kalkıyor. Doktor Yakup Bey'in de anlattığına göre, Bakteriyolog Osman Şerafettin Bey'in laboratuvarında yetişmiş olacak.

Bugünlerde Yunanlılar da azdılar. Tekrar İstanbul'u işgal propagandası yapıyorlar. Biz de heyecanlanıyoruz. Hatta Fransızlar, Çatalca hududuna birkaç batarya topla bir miktar asker göndermişler. Yunanlılar İstanbul üzerine yürümeye kalkarlarsa ateşle karşı koyacaklar. Fransızların az sayıda askeri ne yapabilir? Konuşuyorduk aramızda, Yunanlılar İstanbul'a hücuma kalkarsa biz de müdafaaya katılırız, diye. Bende iki İngiliz mavzeri var. Beş yüze yakın da mermisi. Ne olursa olsun buna karar verdik aramızda.

Şu var ki, Yunanlıların Trakya'ya hakikaten Anadolu'dan birkaç tümen aktardıkları söyleniyor. Artık Anadolu'dan bıkmışlar. Böyle rivayetler de var. Bunları işittikçe heyecanlanıyoruz.

Şaşırdılar Yunanlılar. Anadolu'da bir şey yapamayacaklarını anladılar. Hiç olmazsa Trakya'yı elde tutmak istiyorlar. Nihayetleri nedir, kesin olarak anlayamıyoruz. Ama durum öyle gösteriyor ki Anadolu'da bizimkiler şimdi taarruza geçse düşmanı oldukça geri atarlar ve belki büsbütün mağlup ederler. Bu konuda konuşmalarımızda o hale geldik ki, hemen imkânı olsa da bir mektup uçursak Anadolu'ya, orada düşmanın karışık durumda olduğunu anlatsak.

Bizim duyduklarımızı Ankara hükümetinin veya Musta-

İşgal İstanbul'undan.

fa Kemal'in duymamasına imkân var mı? Mutlaka onlar da duyuyorlardır.

Fakat orada da fikirler karışık. Meclis'te sabırsızlananlar var. Son defa Mustafa Kemal'in, Büyük Millet Meclisi'nin selahiyetini haiz olmak üzere başkumandanlığını, müddetsiz olarak uzattılar. Daha önceleri bu yetkiyi iki defa, üçer ay olmak üzere uzatmışlardı. Bu, epeyce çekişmeli olmuştu, aleyhte olanlar da çok bağırıp çağırmışlar. Bu aleyhtarlık İstanbul'daki muhaliflerde daha kuvvetliydi. Hatta bu ayın sonuna doğru Mustafa Kemal, bütün Meclis azalarına bir çay daveti yapmış, bunu Ali Kemal gazetesinde ele almış, "Vatanı kurtaracak fedakârlara bakın, düşman burunlarının dibinde, onlar çay ziyafetlerinde eğlenmede" diye tenkit edici bir makale yazmıştı.

Büyük Taarruz ve Mütareke

Ağustosun bu son haftasında birden Anadolu ile bütün muhabereler kesildi. İstanbul gazetelerinde bir telaş. Biz de telaşa düştük. Anadolu'dan hiçbir telgraf gelmiyor. Mektup ve benzeri şeyler de hep kesilmiş. Acaba bir ihtilal mi çıktı? Ankara hükümetini devirdiler mi? Ve buna benzer konuşmalar.

Hepimiz endişedeyiz. Birden ayın yirmi dokuzuncu günü bir dedikodu yayıldı: Bizimkiler Afyon'u Yunanlılardan almışlar. Ama Anadolu haberleşmesi hâlâ kapalı. Acaba bu havadis nereden çıktı diye herkes merakta. Bizim Doktor Halim'in gazetecilikle de ilgisi var. *Akşam* gazetesine gidip gelir. O haber getirdi: İstanbul limanındaki "Kılkış" adlı Yunan zırhlısının telsizi bu haberi vermiş. Artık heyecanla bekliyoruz Anadolu'nun bir açıklamasını.

Daha bir müddet önce Afyon'u gezen bir İngiliz erkânı harbi (kurmayı), "Türklerin bu şehri almalarına asla imkân yoktur" demişti. Şimdi aldıklarına göre acaba harp nerede oluyor? Yunan membalarından (kaynaklarından) harbin Kütahya ve Altıntaş civarında devam ettiğini öğreniyoruz.

Kral Konstantin, Başkumandan Papulas'ı, Sakarya taarruzunu başaramadığı için almış, yerine Hacı Anesti adlı birini başkumandan tayin etmişti.

Eylül 1922 (1338). Nihayet eylülün ikinci günüydü. Anadolu Ajansı'nın resmi tebliği geldi: Düşman ordusu 30 Ağustos'ta tamamen yenilmiş. Bu muharebeye "Başkumandanlık Meydan Muharebesi" adı verilmiş. Türk ordusunun karşısında karşı koyacak düşman kuvveti kalmamış. Resmi tebliğin sonunda "İlk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri" kumandası var.

General Trikopis'in (x işaretli) esir alınışı.

Sevinçten deliye dönüyorduk az daha... Ağlamak mı, gülmek mi, ne yapacağımızı şaşırdık.

Yunanlılar, başkumandanları Hacı Anesti'yi azlettiler. Cephede olan Trikopis adlı bir generallerini başkumandan yapmışlar.

Bu zavallı başkumandan da Uşak civarında askerleriyle birlikte esir alınmış. Bu, Yunanın tam ve kesin bir yenilgisi demek.

Eylülün yedisi oldu. Bir haftadır sonsuz bir sevincin saadeti içindeyiz. Coşkun bir hayat içinde yaşıyoruz. Bütün endişe ve sıkıntıyı unuttuk. Hastalık, parasızlık, ıstırap, düşmanlık, gelecek endişesi, her şey, her şey unutuldu. Yalnız Anadolu zaferi ve Yunan yenilgisi. Bundan başka hiçbir şey yok kafamızda. Kahvehaneler, meclisler ve hatta meyhaneler bu havadislerin neşesiyle çılgınca sevinen halkla dolu. Hamal, boyacı, hademe, kapıcı, bakkal, manav, memur, paşa, nazır, doktor, avukat, muallim ve her kim olursa olsun, sanki sırf bunun için yaşıyor. Sabah ilk iş gazete almak oluyor. Akşama kadar yine herkes havadis sabırsızlığıyla çırpınıyor. Bu sevincin gösterisi olarak, her taraf bayraklarla donanıyor. Evlerde, dükkânlarda, pencerelerde bayraklar asılı. Yeni bir zafer haberi, herkesi sonsuz sevince boğuyor. Yükünü götüren küfeci, bir

bayrak alıyor, küfesine takıyor. Müşteri götüren arabalar, beygirlerin başlarına bayraklar yerleştiriyor. Bazen bu bayraklı arabalara binip giden şapkalı Hıristiyanların durumu pek gülünç oluyor.

Daha bizim ordu Gediz Vadisi'ne inmeden Yunanistan'ın Anadolu'yu tahliye etmek şartıyla, İngiltere, Fransa ve İtalya devletleri vasıtasıyla mütareke isteğinde bulunduğunu öğrendik. Bu devletler İzmir'deki konsolosluklarına yetki vermişler, nerede buluşulacağını Ankara hükümetinden sormuşlar. Mustafa Kemal, "9 Eylül'de Nif'te buluşalım," cevabını vermiş. Bu, şu demek: 9 Eylül'de Nif bize geçecek. İzmir'in burnunun ucu.

Düşman çekilirken, yolunun üzerinde bulunan şehirleri yakıyor. Alaşehir, Salihli, Turgutlu, Manisa, hatta Menemen gibi yerler yananlar arasında. Yunan ordusuyla birlikte onları desteklemiş olan bütün Rum ve Ermeniler de kaçıyormuş. İzmir anababa günü halini almış.

İzmir'in kurtuluşu

9 Eylül'de İzmir'in geri alınması, herkesi çılgın bir sevinç sarhoşluğuna boğdu. Yine sevinçten ağlayanlar hesapsızdı. Her taraf taşkın nümayişler (gösteriler) içinde.

Ne hazindir ki bizim ordu İzmir'e girdikten ve duruma hâkim olduktan birkaç gün sonra İzmir yanmaya başladı. Ajanslardan bu haberi işitiyorduk. Hem de İzmir'in en güzel yerleri, Frenk mahalleleri yanıyor. Bunu, İzmir'de kalan Rum ve Ermeni fedaileri yapıyormuş. Nasıl oluyor da zafer kazanmış bir ordu, bu yangın tahribini önleyemiyor? Yangın Basmane taraflarından başlamış, ta... Kordon'a, denize kadar devam etmiş. Sonra söndürülmüş mü, kendiliğinden mi sönmüş. Çok şükür ki Bahribaba, Kokaryalı taraflarındaki evlere sıçramamış.

Geçmiş olan şu günler, büyük sevincin derin heyecan ve kaynayışlarıyla geçmişe karışmakta. Bedbaht ve ölgün duygularımız, ferah ve genişliğe doymakta. Uzun müddettir ka-

ranlık ve felaketle inleyen kalplerimiz daha mesut ve bahtiyar günlerin gelmesini beklemekte.

İzmir'in kurtuluşundan sonra Bursa'nın geri alınması ve Yunanlıların tamamen Anadolu'dan atılması ve ardından da Galip Devletler'in mütareke için araya girmesi sevinç üzerine sevinç, saadet üzerine saadet getirdi.

Mudanya mütarekesi ve Trakya'nın kurtuluşu

Eylül sonlarına doğru, mütareke için Mudanya'da toplandılar. Bizim başmurahhas (başdelege), İsmet Paşa. Mondros Mütarekesi'nden sonra İsmet Paşa'nın İstanbul'da, Harbiye Nezareti'nde sulh hazırlık komisyonunda çalıştığını biliyordum. Herhalde en münasip adamı buldular bu müzakere için.

Ekim ayı başlangıcında Harrington,* Fransız General Charpy ve İtalyan murahhası General Monbelli, Mudanya'da toplandılar.** Çetin çalışmalı müzakereler, herkese telaşlı ve endişeli günler yaşattı. Hele sinirli kimseler epeyce uykusuz geceler geçirdiler ve hele son günlerde bu kısmın yekûnu epeyce arttı. Ama en karamsar bir günün sonunda "silahları bırakma" protokolünün imzası haberi,*** yeniden sevinç heyecanlarını taşırdı. Bu defa kalbi zayıf olanların birçoğunun kalplerine de kuvvet geldi.

İstanbul hakkında hâlâ bir karar yok. Acı bir zehir gibi duran düşman kuvvetleri hâlâ burada tesirlerini sürdürmeye çalışıyorlar. Tebliğ ve kararları gazete sütunlarını kirletiyor. İstanbul İzmir kadar sıkıntı çekmedi gibi görünüyor. Hakikatte ise daha çok acılara şahit oldu.

İstanbul'un ilk işgal faciasını görmedim. Terhis edilerek buraya döndüğüm zaman, bize ait İstanbul'un bir sürü yabancı devlet tarafından işgal edilmiş olduğunu görmek, acı bir yara almaktı. Sonra Franchet d'Esperey'nin İstanbul'u fetheder

* İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanı (1918-1923).
** 3 Ekim 1922.
*** 11 Ekim 1922.

gibi gelişi zehirli bir tesir yapmıştı. 16 Mart gününün sebepsiz yere kana bulanması, Ferit Paşa hükümetinin kurduğu divanı harplerin birtakım günahsızlara karşı saçtığı zülum, sonra birtakım aydın kimselerin tutuklanıp Malta'ya sürülmeleri, parti kavgalarının alçakça ve vicdansızca sürdürülmesi, yani düşmanın işgali yetişmiyormuş gibi parti mensuplarının birbirlerine düşmeleri çekilir ıstırap değildi. Şimdi parti çekişmeleri durdu. Muhalifler sığınacak delik arıyorlar. Düşman ise yine eski azametiyle duruyor.

Şimdi sulh müzakerelerinin dikenli yollarına giriliyor. Orada Avrupa sırtlanlarıyla karşılaşacak olan murahhaslarımızın başarıları için bin samimiyetle ve minnetle dua ediyoruz. Ve o çetin yolda çarpışacak kahramanlara, orada da zaferler diliyoruz.

Avrupalılar, öyle sanıyorum ki, bizi çok üzerek birer birer müsaadekârlıkta bulunacaklar. Ve bütün kurnazlıklarını kullanarak bizi düzenlerinin dışında bırakmamaya çalışacaklardır. Bunun için sulh müzakeresi çok müşkül olacak. Bütün yorucu çabalarla ancak iyi bir sonuca ulaşılabilecektir.

Yeni bir heyecan dalgası: Refet Paşa İstanbul'da

Bugün cumartesi. Perşembe gününden beri, yine kaynayan heyecanlarla sevinçteyiz. Kafamızda ve içimizde sevinç doğurabilecek ne büyük kudret ve kabiliyet varmış. Yıllardan beri sönük duran bu duygu, bugüne kadar meydana çıkmadı. Onun varlığını biz niçin hissetmedik? Seviniyoruz, öyle seviniyoruz ki... Şu anda bir keder istesek, onun bize gelmesi mümkün olmayacaktır. Seviniyoruz. Sonsuz bir kaynayışla seviniyoruz. Bu sevinç, içimizden geliyor. Onu durdurmak imkânsız. Kaynıyoruz, fışkırıyoruz, taşıyoruz. Vecd içinde, sonsuzluk zevkinin nurları içinde yaşıyoruz.

İki günden beri Refet Paşa (Bele) İstanbul'da bulunuyor. Mudanya Mütarekesi'nin imzasından beri doğmakta olan güneşle beraber Trakya'yı teslim alacak olan kuvvetleri ve onların kumandanı olan Refet Paşa'yı yanan bir sabırla bekliyoruz.

Refet Paşa Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra.

Nihayet perşembe (19 Ekim 1922) günü geldi. Sanki onun gelişiyle İstanbul'un havası da değişti. Şimdi teneffüs ettiğimiz hava, o eski hava değil gibi geliyor insana. Gerçi aynı gök altında, aynı ufukla çevrili olarak daima değişik havasına alıştığımız İstanbul'un içindeyiz. Fakat bugünkü İstanbul, dünkü İstanbul değil. Değişen bir şey var ki bu kadar seviniyoruz.

Bugün 21 Ekim. Refet Paşa Darülfünun'a geldi. Sonsuz bir şevk ve teheyyücle karşıladık. Talebe omuzlar üstünde üst kata, hukuk salonuna çıkardı. Orada Paşa'nın heyecanlı bir konuşmasını dinledik. Bu, milli gayeyi en açık, ayrıntılı ve en doğru tarzda ifade eden ve bize öğreten bir dersti. O andan itibaren milli hareketteki hakiki gayeye vakıf olabildim. Görüşlerim, daha derin olarak o fikrin hakikatına varabildi. Milli birlik gözümde canlandı. Eskiden beri hissedebildiklerimizi, düşündüklerimizi onun lisanından dinledim. Ben yalnız kendi başıma, onu sakin ve sessiz düşünürken, bu büyük adamlar, o düşünceleri tatbike kalkarak canlandırmış ve başarı yolunda mesafeler almışlar. Bize yalnız ona iltihakla o yolda yürümek düşüyor.

O hitabeden sonra adeta kendime itimadım arttı. Ayaklarım daha kuvvetle bastığım yeri benimsemeye başladı. Tenef-

füsüm bile daha serbestledi. Mevhum, tereddütlü korkular içimden silindi. Korkusuz, tereddütsüz ve endişesiz sevinmeye başladım. Bu sevinçte hiçbir leke yoktu.

Bundan on iki sene kadar önce, bir on temmuz günü bütün harp gemileri toplanarak, Adalar civarından hareketle Haydarpaşa önünden geçmek suretiyle bir geçit resmi yapılmıştı. O zaman bütün gemiler, padişahın gelişini selamlamak için hep birden toplarını atmaya başladıklarında, o durumun uyandırdığı heyecanla gözlerim yaşarmıştı. Sevinmiştim. Fakat, o vakit elimizdeki o gemilerin azlığı ve Avrupa devletlerinin kulaklarını dolduran büyük deniz kuvvetleri hatırıma gelince müteessir olmuş, içten bir ezginlik duymuştum.

Bugün şu halimizle, ki elimizde hiçbir harp gemisi olmadığı halde, yine o zamanki teessür ve ezginliğe benzer bir duygu yok içimde. Elimizde yok. Fakat elde etmek azmi o kadar kuvvetli ki... Sanki şimdiden bu yakın kuvvet ve büyüklüğün şekillerini seçiyorum sanısındayım.

Bugünkü gazetelerde, İngiliz başvekili Lloyd George'un istifasını da okudum. Bunun da Anadolu zaferinin neticesi olduğuna şüphe yok.

Kasım ayı büyük vakalar ve değişikliklerle geçti. Ekim sonuna doğru maaş alamadık. Ayın yirmi dördünde yarım maaş verilecekti. Millet Meclisi, İstanbul hükümetinin yaptığı ve yapacağı bütün işleri hükümsüz saydığından ve İstanbul'daki bankalara bunu resmen bildirdiğinden, İstanbul hükümeti bankalardan avans alamadı. Geliri zaten azalmıştı. Avans da alamayınca maaş yerinde saydı. Ankara'ya başvuruldu. Orası da bir cevap vermedi. Sonunda, İtilaf Devletleri'nin mümessillerinin emri üzerine İstanbul hükümeti beş yüz bin liralık avans alarak yarım maaşı bu ayın başında verebildi.

Lozan'a davet ve padişahlığın ilgası

Tam bu sırada Lozan'da toplanacak sulh konferansı için davet vuku bulmuş ve İstanbul'daki hükümete de bu, resmen tebliğ edilmişti. Sadrazam Tevfik Paşa, yalnız bir murahhas heyeti gönderilmesi için Ankara'ya müracaat etti. Yazılan telgraf zayıf fikirlileri bulandıracak mahiyetteydi. Bunun üzerine Büyük Millet Meclisi padişahlığı ilga ederek İstanbul hükümetini ortadan kaldırılmış saydı.

Bu hal karşısında İstanbul'a bir vazife düşüyordu ki, o da hemen Anadolu hükümetiyle birleşmekti. Bunda tereddüt edilmedi. Ve İstanbul hükümeti kendi kendine çöktü, göçüp gitti.

Osmanlı saltanatı yerine "Milli saltanat" geldi ve bunun şerefine büyük gösteriler yapıldı. Kasımın beşinci günü üniversite öğrencileri muntazam bir yürüyüşle Beyoğlu tarafına geçti. O gün pazar olduğundan bütün Hıristiyanlar da dışa-

rıdaydı. Bir kısım Rumlar, yuhalarla aşağılandı. Bazı İngiliz polis ve inzibat memurları da bu gibi iltifata nail oldular.

Bu suretle, bir yük gibi daima sıkıntı vermekten başka bir meziyeti olmayan İstanbul'un bunaklar hükümeti de bertaraf oldu.

Ali Kemal'in linç edilmesi

Milli Hâkimiyet'in neşeleri geçmemişti ki Ali Kemal'in yakalanarak İzmit'e götürüldüğü ve orada kendisinin barbarca parçalanması faciası vukua geldi. Şu hale çok müteessir oldum. Ali Kemal, nihayet ve ihanet derecesinde muhalefette bulunmuş olsa da, böyle, halka öldürtülecek bir adam değildi. Buna müsaade etmek, gelecek için, bu hususta fena bir yol açmak demekti. Bir gün gelir ki bugün tebcil edilenler (yüceltilenler), o günün en makhur (kahredilmiş) ve menfur (nefret edilen) adamı olabilirler. Ve öyle bir yerde onların da böyle bir akıbete uğratılması için halka kin ve gaddarlık duyguları aşılanabilir. İzmit'teki idare adamlarının bunu düşünmemeleri pek garip. Şu hal karşısında Rıza Tevfik'in de böyle bir vartaya (tehlike) düşmemesi için içimden temennilerde bulundum.

Üniversiteden dört hocanın atılması

Bu vesileyle şunu da hatırladım: Darülfünun'dan dört müderrisin kovulması olayına, Rıza Tevfik'in bir konferansı başlangıç veya sebep olmuştu.

Şair Fuzulı hakkında Rıza Tevfik bir konferans verecekti. Bu, ilan edildi. O gün konferans salonuna üniversite öğrencilerinin pek çoğu, profesörlerin de büyük bir kısmı ve dışarıdan edebiyatı sevenler gelmişler, salonu hınca hınç doldurmuşlardı.

Rıza Tevfik Bey konuşmasına başladı. Fuzuli'nin en güzel şiirlerinden, hatta Türkçe kısımlarından parçalar okudu. Onun duygularını, anlayışlarını, sezişlerini bir şair ruhu ve görüşüyle anlattı. Daha sonra şairin hayatına ve bilgisine geçti. Onun

sadece Türkçe değil, Farsça ve Arapça şiirler yazdığını ve onların da Türkçe kadar kuvvetli olduğunu ileri sürdü. Ve üç dilde bu kadar kuvvetli şiirler yazan, bu kadar bilgili ve kabiliyetli bir adamın Türklüğünden şüpheli olduğunu ve olsa olsa ari bir kavimden olabileceğini ileri sürdü.

Ve kıyamet burada koptu. Birden milliyetçi öğrenciler ve hele edebiyat fakültesindeki gençler köpürdüler. "Sözünü geri al, Türklüğe ihanet ediyorsun, sus, dinlemiyoruz, yalan söylüyorsun, in aşağı oradan." Ve daha buna benzer itirazlar ve bağırışlar başladı. Artık konferansın devamına imkân yoktu.

Rıza Tevfik, bu sözlerinde samimi miydi? Bana daha çok Türkçülere kızdığı için onlara bir sitem makamında söyler gibi gelmişti. Böyle de olsa bu, bir özür veya sebep olamazdı onun için. Milliyetçilere kızıp, o âna kadar hep Türk şairi bildiğimiz ve şiirlerini ve divanını seve seve okuduğumuz o büyük, sevimli ve derin duygulu şairi başka millete mal etmek gerekmezdi. Gerçi Fuzuli, belki sünni değildi. Mezhep bakımından belki Alevi veya Şiiydi. Bu yoldan onu Türklükten çıkarmaya gerek yoktu. Rıza Tevfik cahil bir sünni adam değildi. Bunu neden yaptı ve neden söyledi? Bu cihet hâlâ kafamda düğümlenmiş bir nokta gibi duruyor.

Ve tabii, ondan sonra konferansa devam imkânı kalmadı.

Ertesi gün Fars Edebiyatı Tarihi hocası Hüseyin Daniş Bey, bu tezi savunan bir yazı yazmış. Buna Cenap Bey de katılmış. Bu yazıları ve tartışmaları görmedim ve okuyamadım.

Edebiyat talebesi toplanmış, Rıza Tevfik, Hüseyin Daniş, Cenap Şahabettin ve Ali Kemal'i Darülfünun'dan atmaya karar vermişler. Ben felsefe şubesinde derse girmiştim. Halil Vedat bir karar kâğıdı getirdi. "Bunları istemeyeceğiz, darülfünundan atacağız, imzalar mısın?" dedi. O günkü kızgınlıkla imzaladım. Yanımda hanım öğrencilerden birkaçı vardı. "A... Okumadan imzaladı" dediler. Acaba bunlar Rıza Tevfik'in konferansında yok muydu?

Birkaç gün sonra uzun bir yazıya ekli olarak bu istek Rektör Besim Ömer Paşa'ya verilmiş.

İlk senato toplantısında görüşülerek ileri sürülen isnatla-

rın tahkiki kararlaştırılmış. Toplantıda bulunan başkâtip Mehmet Ali Bey, "Hocaları istemeyenlerin arasında senin de imzan var" dedi. İstenmeyen bu hocaların derslerine de girmiyordu öğrenciler. Profesörler de istenmediklerini gazetelerden öğrenmişlerdi. Rıza Tevfik, iyi bir hocaydı. Bilgisinden uzak kaldığıma acındım doğrusu. Ali Kemal'in tarih branşındaki dersine bir defa girmiştim. Canlı bir ders takriri (anlatması) yoktu. Edebiyat fakültesi hocaları da tuhaftı. Ali Kemal bir ara maarif nazırı olmuştu. Ona yaranmak için Edebiyat Fakültesi müderrisler meclisi, kendisini "Asrı hazır tarihi" hocalığına almayı teklif etmişler, bilhassa Mehmet Emin Bey'le (Erişirgil) terbiyeci İsmail Hakkı Bey'le (Baltacıoğlu) buna zemin hazırlamış ve desteklemişler ve böylece hocalığa alınmıştı. Herhangi bir fakülteye alınacak hocada aranan başlıca vasıf, "Bilgisini telkin kudreti olmak" lazımdı. Bu vasıf, Ali Kemal'de yoktu. Öteki hocaların derslerinde bulunmadım.

Senato, birkaç toplantı yaptı. Bir türlü karar veremedi. Nihayet Anadolu Ajansı, Ankara'nın fikrini açıkladı. Öğrencilerin haklı olduğunu ve bu kabil profesörlerin üniversitede yeri olmadığını yayımladı.

Ancak bunun üzerine istenmeyen profesörlerin savunma yazılarının alınmasına karar verildi. Başkâtip bunu yazarak Paşa'ya imzalattı ve Ali Kemal Bey ile Cenap Şahabettin Bey'e, bu yazıları imza karşılığı vermeye beni memur ettiler.

Cenap Bey, Bakırköy'de oturuyormuş. Önce ona gittim. Çok kötü bir rastlantı, o gün Cenap Bey'in bir kız yeğeni ölmüş, köşk matem içinde. Cenaze kaldırılacak. Cenap Bey'in de yüzünde derin bir matem. Zarfı vermeyeyim diye düşündüm, bekledim. Bir ara kendisini tenhada görünce başsağlığı diledikten sonra zarfı verdim ve imzasını aldım. Bir müddet daha durarak oradan yavaşça sıvıştım.

Ali Kemal, Beyoğlu'nda, İstiklal Caddesi'nde, Tokatlıyan sırasında bir apartmanda oturuyormuş. Ona da gittim. Daire kapısında bir hizmetçi kadın karşıladı. İçeri sokmadı beni kadın. Konuşmamıza Ali Kemal Bey geldi. Zarfı verdim, imzasını aldım. Yazı yazmakla meşguldü galiba.

Nasıl savunma yaptıklarını bilmiyorum. Nihayet senato bunların vazifelerine son verdi.

Yeni hükümetimiz: Ankara

İstanbul'un Anadolu'ya bağlanması üzerine öğretmenlik ve adliye memurluğu gibi birçok vazife, İstanbul'da bulunanlara teklif edilmeye başlandı. Birçok istekli de oraya başvurdu. Ben de müracaat etmek istedim. Ama yol parası ancak tayin edildiğim yere vardığımda oradan alınacakmış. Düşünmeye başladım. Esasen ihtiyacım yalnız yol parasıyla kapanmıyordu.

Kasımın on sekizinci cumartesi günü, padişahlıktan ve Osmanlı sultanlığından atılan Vahdettin'in kaçışını gazetelerde okudum. Buna hem üzüldüm hem şaştım. Şimdiki halde yalnız Halife unvanı kalan şu adamdan böyle aşağılık bir hareketi yapacağını asla ummazdım. Hem de bütün Müslümanların halifesi sıfatıyla İngilizlere kaçıyor. Acaba bu memlekete ekilmiş olan nifak tohumunu başka yerlere ekmeye mi gidiyor? Bugünkü gazetelerde, Rıza Tevfik'i sadrazam ve Mustafa Sabri denen adamı şeyhülislam yaptığını okudum. Rıza Tevfik'in, Ali Kemal gibi bir akıbete uğramamasını temenni ettiğim zaman, sırf bir ilim adamı olan Rıza Tevfik'in, geri kalan hayatını sadece bilgiye ve irfana adaması için istemiştim. Yine böyle siyaset çirkefliğinde yaşayacak bir adama ancak bir Ali Kemal akıbeti yaraşır. Bilgileri bu kadar yüksek adamların, ne gibi ruhi duygular altında siyasi işlere alet olduklarını çözümleyemiyorum.

Kaçma olayı üzerine Büyük Millet Meclisi, Mecit Efendi'yi halifelik makamına seçti. 24 Kasım'da Fatih Camii'nde halifelik alayı yapıldı. İstanbul sokakları kalabalık bir gün daha yaşadı. Mecit Efendi'nin halife olmasından kalben bir memnuniyet duydum.

Halk ise şahsi saltanatın kaldırılmasına rağmen hâlâ yeni padişahı göreceğiz diye akın akın Fatih yollarına dökülmüştü. Hatta bir de "Padişahım çok yaşa" yazılı bir levha-

ya da rastladım. Birtakım kimseler bu levhayı taşıyıp gidiyorlardı. İşin tuhafı, Mecit Efendi'nin bindiği arabada Refet Paşa'nın, elini kavuşturmuş, onun karşısında oturmakta olduğunu gördüm. Halk ise padişahla halifeyi ayırt edemeyecek durumda.

Ayın yirmisinde Lozan'da sulh müzakereleri başlamıştı. Hayırlı neticeler elde edilmesini temenni ediyoruz bizler de.

Artık bir memuriyete talip olmak için sulhun akdini ve hükümet merkezinin İstanbul'a gelmesini beklemeye karar verdim.

İzmir'in geri alınması, Anadolu'dan düşmanın kovulması ve Trakya'nın Edirne dahil, Yunanlılardan temizlenmesi Mustafa Kemal hükümetinin en büyük başarılarındandı. Bizim Doktor Lütfi'ye de bu ani zaferler bir şok tesiri yaptı. Daha kış bastırmadan deniz yoluyla hemen Trabzon'a gitti. Oradan herhalde Erzurum'a, askeri görevinin bulunduğu yere gidecek. Gitmeden Zeynep Kâmil, Toptaşı ve son çalıştığı Gureba Hastanesi bakteriyoloji hocası Osman Şerafettin Bey'den birer kâğıt almayı becermiş. Kendisini Sirkeci'den hareket eden vapura kadar gidip uğurladım. Tahmin ediyorum ki vazifesi başına gidince biraz sarsıntı geçirecek. İnzibati bir ceza ile kurtulursa ne âla. Ama zafer şerefine belki de az bir ceza ile kurtulur sanıyorum.

Günler geçmekte

Kış günlerini geçiriyoruz. Rahatım da iyi. Lütfi gitmeden önce İstanbul'a izinli gelmiş olan ve Karabekir Paşa'nın yaveri bulunan Salahattin adlı subayla tanışmıştım. O sıralarda aklıma esti, bir istida yazdım. Kars'ta bir muallimliğe tayinimi istedim ve yaver Salahattin Bey'den bunu takip etmesini rica ettim. Lütfi'ye de tembih ettim. Sonra neden bunu yaptığımı düşündüm. Manasız bir teşebbüste, bir netice çıkmadı.

Günler geçtikçe, Rumlardan, Ermenilerden taşkınlık yapanlar yavaş yavaş pılıyı pırtıyı toplayıp İstanbul'dan savuşmaya başladılar. Bizim Karabet, Ermeni avukatlardan

meşhur Çaylak Efendi'nin yanında yamak avukatı olarak çalışıyordu. Çaylak Efendi de Paris'e kaçmış. Yazıhanesi Karabet'e kalmış. Karabet de artık eski düşmanlığından vazgeçmiş, evlenmiş de olacak ki artık İstanbul'u vatan olarak benimsemiş.

Lozan Konferansı devam ediyor. Günü gününe kaydetmediğim bazı hadiseler: İlk önce harp ilan eden kabinenin sadrazamını Sait Halim Paşa İtalya'da bir Ermeni kurşunu ile, daha sonra Talat Paşa Berlin'de yine bir Ermeni kurşunu ile, Enver Paşa ise Türkistan'da Ruslar tarafından bir çarpışmada öldürülmüştü. En sonunda Cemal Paşa da Tiflis'te aynı akıbete uğradı. Halbuki Cemal Paşa Ermenileri az çok korumuştu. Gözü kararmış Ermeniler kinlerinden ötürü bunu ayırt edemiyorlardı. Esasen o paşalar da bu akıbete layık olmuşlardı ya...

Bunları günü gününe not etmemişim. Herhalde bunlar üzerine ilerde epeyce yazılar yazılacaktır. Balkan harbinden sonra dahi olsa, o kadar geniş toprakları, ihtirasları uğruna kaybedenlere rahmet okunmayacaktır.

"Zaten Osmanlı İmparatorluğu çökecek, yabancı unsurlar tasfiye edilecekti" diyorlar. Bu düşünce doğru olsa bile Suriye'yi, Lübnan'ı Fransa; Irak'ı ve bütün Mezopotamya'yı, Musul petrol mıntıkalarını İngiltere aldıktan sonra, bu tasfiyenin ne değeri kalır? Biz harbe girmeden bu tasfiyeyi yapsaydık, hem milyonlarla insan ölmez ve halk bu kadar sefalet çekmez, hem Suriye, Lübnan, Hicaz ve Irak'la ekonomik ve siyasi bir bağlantımız olurdu. Bu konuda düşünülecek ve yazılacak şeyler çok, ama bir hatıra notlarında bunun yeri olmamak gerek.

Kış içinde Edirne Mebusu Avukat Şeref Bey geldi Ankara'dan. Hukuk salonunda, öğrencilere bir konferans verdi Ankara hükümetinin kuruluş biçimi hakkında. Aklının erdiği kadar bir şeyler anlattı.

Şubat ve mart aylarında Lozan Konferansı devam ediyor. Müzakerenin gidişi hakkında gazeteler, günü gününe havadis veriyor. Gazeteci Hüseyin Cahit (Yalçın) da gitmiş Lozan'a.

Galiba bizim murahhaslar heyeti ona pek yüz vermiyormuş ki, havadislerini Fransız membalarından alarak yazıyormuş.

Anadolu'ya giden gidene ve ben de

Bir kısım tanıdıkları Anadolu'da vazife alarak gidiyor. Muallim olsun, öteki mesleklerden olsun, taşınmaya başladılar. Bizim Selime'nin kocası Baki Bey de istemiş bir vazife. Tokat idadisine (orta dereceli okul) müdür tayin etmişler. İlkbaharda o da karısı Selime'yle kızı İsmet'i alarak, deniz yoluyla gitti. Onu da vapurda uğurladım.

Bu arada adliye vekâleti de bir tebliğ neşretti. Hukuk mezunu adliyecilere ihtiyaç olduğunu, bunların vekâlete başvurmalarını ve İstanbul'dan yolluklarının verileceğini ilan ediyordu.

Ben de müracaat edeyim dedim. Bu sefer de İç Anadolu'ya, uzak bir yere gönderirler endişesine kapıldım. Askerdeyken, demiryolu veya deniz kenarı olmayan bir yerde memuriyet yapmamaya karar vermiştim.

Turgutlu'da başsavcılığım

Bir gün nasıl oldu da senato toplantısında bu konuyu açtım, bilemiyorum. Hukuk fakültesinde iktisat hocamız, Aynizade Hasan Tahsin Bey, "Öyleyse ben adliye müsteşarına yazayım, seni yakın bir yerlere tayin etsinler" dedi. Ben de teşekkür ettim. Bir zamanlar Tahsin Bey rektör vekilliği yapmıştı, bu yüzden birkaç kere evine gitmiştim. Buradan daha iyi tanıyordu beni. Yazmış mektup, ben de istidamı gönderdim.

Nisan ortalarına doğru Manisa'nın Kasaba (Turgutlu) kazasına müdde-i umumi (başsavcı) tayin etmişler 1.200 kuruş aylıkla. Binden bin iki yüze yükseldim demektir. Yolluğumu, İstanbul maliyesinden alacakmışım ve on beş günde gitmem lazımmış.

Bu arada Fransa Sefareti, burs vererek Fransa'ya iki üniversite mezunu gönderecekmiş. Biri edebiyatçı biri de hukuk-

çu olmalıymış. En azından yüz lira da geliri olmak lazımmış. Bunu Edebiyat Fakültesi Başkanı Mehmet Emin Bey (Erişirgil) düzenleyecek. Hemen Emin Bey'e başvurdum. Hukuk namına beni göndersin diye. Durumumu sordu. Yüz lira gelirim yok. Fazla olarak maaşımla anamı ve kardeşlerimi idare ediyorum. Emin Bey, "Zor," dedi, "hatta zor değil, senin için imkânsız." Bunun da olamayacağını biliyordum ama bir kere başvurayım demiştim. Sonradan öğrendim: Fransa sefirinin Fransızca derslerini Darülfünun'da idare eden tarihçi Selim Bey'le, hukuktan Sıddık Sami'yi (Onar) ayırmışlar.

Acaba Darülfünun'da kalsam, ileride bir imkân ele geçer mi diye düşündüm. Annem, iki kardeşim varken bu, imkânsızdı. Bu yüzden adliyecilik yine tercihe değerdi. Bizim başkâtip de, "Madem ki maarifte kalmak istemiyorsun, bir an önce adliyeye geç, kıdem kazan" demişti.

Emrimin geldiğini başkâtibe söyledim. İki takım elbisem vardı. İyi dikilmiş şeyler değildi. Kapalıçarşı'ya giderek kullanılmış elbise satanlardan çok iyi dikilmiş, kumaşı da gösterişli bir elbise satın aldım, on altı liraya. Yolluğumu da aldım maliyeden. Gazetelerde okuduğuma göre Kasaba (Turgutlu), Yunanlılar tarafından yakılmış. Oturulacak bir ev bulabilecek miyim acaba?

Evden yatak, yorgan, çamaşır ve buna benzer eşyamı hazırladım. Nisan sonuna birkaç gün kala Darülfünun'la para ve vazife ilgimi keserek arkadaşlara veda ettim.

Bedriye, öğretmen okulunda yatılı. Tevfik, Şirket-i Hayriye'de (boğaz vapurlarında) kamarot. Annem de ben çağırıncaya kadar kalacak İstanbul'da.

Nisanın son günü iki vapur hareket ediyormuş İzmir'e. Biri doğruca, hiçbir iskeleye uğramadan gidecekmiş, fakat İngiliz bandıralı. Öteki Türk bandıralı, fakat bütün iskelelere uğrayacak. Belki üç geceden fazla yollarda kalacak. Ve çok kalabalık. İngiliz bandıralıyı tercih ettim. Eşyalarımla vapura geldim. Tevfik de beni uğurlamak üzere geldi. Ama 30 Nisan günü vapur her nedense hareket etmedi. Tevfik de o gece benimle beraber vapurda kaldı.

Ertesi sabah yola çıktı vapur. Yeni kaderime doğru, yine İstanbul'dan ayrılmak suretiyle, koşuyordum. Vapurun kamarasına girecek kadar çok değildi param. Güverte yolculuğu yapıyordum. Mayısın birinci günüydü, hava açık ve ılıktı. Yolcular zaten azdı, çabuk ahbap olduk. Hatta ikinci gece topluca rakı içtik. Mayısın üçüncü günü sabah erkenden İzmir rıhtımına yanaştık. Doğru Basmahane İstasyonu'na vardım. Tren varmış. Öğleden önce Turgutlu'ya geldim.

Tarih: 3 Mayıs 1339 (1923)

Dizin